

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΝΕΟΤΕΡΗ ΚΑΙ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ-ΛΑΪΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»
ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΠΑΡΑΔΟΣΗ, ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΜΝΗΜΗ ΚΑΙ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΤΗΣ ΜΑΤΣΟΥΚΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑΣ
ΜΕ ΘΕΜΑ:

«ΣΤΑΣΕΙΣ ΑΛΒΑΝΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ
ΠΑΙΔΙΩΝ ΤΟΥΣ ΣΤΗΝ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗ ΑΤΤΙΚΗΣ»

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ:

ΝΙΤΣΙΑΚΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ (ΕΠΟΠΤΗΣ)
ΜΠΑΔΑ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ, ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΠΑΠΑΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΥ ΜΑΡΙΛΕΝΑ, ΕΠΙΚΟΥΡΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2011

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000305390

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περιεχόμενα	σελ. 1
Πρόλογος	σελ. 2
Εισαγωγή	σελ. 4
Κεφάλαιο πρώτο	
Στοιχεία για την περιοχή της έρευνας	σελ. 6
Στοιχεία για τη διεξαγωγή της έρευνας	σελ. 8
Κεφάλαιο δεύτερο	
Ελλάδα και νέα μετανάστευση	σελ. 13
Το μεταναστευτικό φαινόμενο	σελ. 18
Μετανάστευση και οικογένεια	σελ. 20
Κεφάλαιο τρίτο	
Η αλβανική μετανάστευση στην Ελλάδα	σελ. 24
Οι μετανάστες ανάμεσα σε δυο κουλτούρες	σελ. 32
Η επαφή με τα πολιτισμικά αγαθά της χώρας προέλευσης	σελ. 53
Οι Αλβανοί μετανάστες και η κοινωνία εγκατάστασης	σελ. 59
Η επίδραση των δυσκολιών στις στάσεις των μεταναστών	σελ. 68
Συμπεράσματα	σελ. 74
Βιβλιογραφία	σελ. 76
Οδηγός συνέντευξης	σελ. 81
Κατάλογος συνομιλητών	σελ. 82
Χάρτης των Δήμων της Αττικής	σελ. 84
Χάρτης της Αττικής	σελ. 85

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τις τελευταίες δεκαετίες η Ελλάδα έχει δεχτεί μεγάλο αριθμό μεταναστών. Η έλευση των μεταναστών έχει επιφέρει πολλές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία, η οποία, συγχρόνως, επηρεάζει και διαμορφώνει τις στάσεις και τις συμπεριφορές τους. Η συνύπαρξη ατόμων από διαφορετικά πολιτισμικά, ιστορικά, πολιτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα επιφέρει έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ τους, προκαλεί αλλαγές στην κοινωνική ταυτότητά τους και επισύρει επανακαθορισμό των στάσεων και των αντιλήψεων τους. Οι μετανάστες βιώνουν νέες σχέσεις και αξίες, οι οποίες επανακαθορίζουν τη φέρουσα κοινωνική ταυτότητά τους.

Η έλευση των μεταναστών στη χώρα μας συνέπεσε με τη δική μου είσοδο στο διδακταλικό κλάδο. Το Σεπτέμβριο του 1991 υπηρετούσα σε σχολείο του λεκανοπέδιου της Αθήνας με αρκετούς μαθητές προερχόμενους από μεταναστευτικές οικογένειες. Η παρουσία τους διαμόρφωνε μια σχολική πραγματικότητα εντελώς διαφορετική από τη γνώριμη των ακαδημαϊκών χρόνων μου. Προέρχονταν από διαφορετικό γεωγραφικό, κοινωνικό, πολιτισμικό, σχολικό, γλωσσικό περιβάλλον και βρίσκονταν στην Ελλάδα ως μετανάστες.

Η στάση και η συμπεριφορά των συγκεκριμένων παιδιών και των γονέων τους κέντρισε το ενδιαφέρον μου. Η συνεργασία και η αλληλεγγύη μεταξύ των μαθητών για την κάλυψη των μαθησιακών δυσκολιών, ο τρόπος αντιμετώπισης των σχολικών προβλημάτων, τα κίνητρα μάθησης που είχαν ήδη καλλιεργηθεί στα παιδιά από το οικογενειακό περιβάλλον και η τακτική επικοινωνία των γονέων με το σχολείο μου προκάλεσαν προβληματισμούς ως προς τις επιδιώξεις και τους στόχους που η μεταναστευτική οικογένεια θέτει και καλλιεργεί στα παιδιά στο νέο περιβάλλον της χώρας εγκατάστασης. Σταδιακά οι σχολικές τάξεις γέμισαν με αλλοδαπούς μαθητές και η σχολική πραγματικότητα άρχισε να αντικατοπτρίζει, κατά αυτόν τον τρόπο, τη μετεξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας από κοινωνία αποστολής μεταναστών σε κοινωνία εγκατάστασης.

Οι προσωπικές εμπειρίες, τα ερεθίσματα που δέχτηκα από την παρακολούθηση του μεταπτυχιακού κύκλου σπουδών και των μαθημάτων του Konitsa Summer School έστρεψαν το ενδιαφέρον μου στο ζήτημα της μετανάστευσης και κυρίως της μεταναστευτικής οικογένειας στο σύγχρονο ιστορικό και κοινωνικό γίγνεσθαι. Η επιλογή του θέματος της εργασίας οριστικοποιήθηκε μέσα από αυτήν τη σύνθετη διαδικασία.

Σε αυτό το σημείο θα ήθελα να ευχαριστήσω την καθηγήτρια κα Ρόκου Βασιλική για τις κατευθύνσεις που μου έδωσε, τη γενικότερη υποστήριξη και την καλλιέργεια κλίματος συνεργασίας, την καθηγήτρια κα Μπάδα Κωνσταντίνα για τις παρατηρήσεις και την καθοδήγηση κατά τη διάρκεια παρακολούθησης του μεταπτυχιακού κύκλου, τον καθηγητή κ. Δημήτρη Ράπτη για την κατανόηση που έδειξε στην προσπάθειά μου, την κα Παπαχριστοφόρου Μαριλένα για τη συνεργατική διάθεση.

Ιδιαίτερα τον επιβλέποντα καθηγητή κ. Βασίλη Νιτσιάκο που με παρότρυνε να ασχοληθώ με ένα θέμα που με ενδιαφέρει πολύ, για τις εύστοχες και ενδιαφέρουσες επισημάνσεις ως προς το περιεχόμενο της εργασίας και για τις κριτικές υποδείξεις ως προς τη συγγραφή της και, κυρίως, για το «γνωστικό ταξίδι». Επιπροσθέτως, θέλω να ευχαριστήσω τον καθηγητή κ. Γιώργο Τσιμουρή για τις χρήσιμες συμβουλές και τα σχόλια σε μια δύσκολη καμπή της εργασίας.

Οι γόνιμες συζητήσεις με όλους όσους συμπορεύτηκα στη διάρκεια του μεταπτυχιακού κύκλου στάθηκαν πολύτιμες. Η αρωγή φίλων και γνωστών που με πολλούς τρόπους βοήθησαν στην υπέρβαση δυσκολιών ήταν σε αρκετές περιπτώσεις καθοριστική και τους ευχαριστώ θερμά.

Ο τελευταίος λόγος οφειλής αναμφισβήτητα ανήκει στους μετανάστες-συνομιλητές μου. Κάποιοι μου άνοιξαν το σπίτι τους, μου αφιέρωσαν το χρόνο τους, μου εμπιστεύτηκαν πράγματα που, όσο κι αν φαίνονται αθώα, αφορούν τον ιδιωτικό χώρο.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

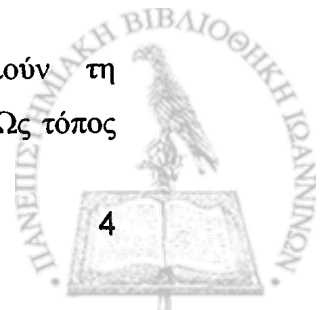
Αντικείμενο της παρούσας εργασίας με θέμα: «Στάσεις Αλβανών μεταναστών ως προς τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας των παιδιών τους στην Ηλιούπολη Αττικής» είναι η διερεύνηση των οικογενειακών στρατηγικών Αλβανών μεταναστών που διαβιούν στο συγκεκριμένο δήμο σε σχέση με το μέλλον των παιδιών τους. Βασικό ζητούμενο είναι η διερεύνηση των πολιτισμικών παραγόντων που προσδιορίζουν τις οικογενειακές στρατηγικές των μεταναστών με άξονα τον προσανατολισμό της νέας γενιάς.

Ειδικότερα επιχειρώ να εστιάσω στις στάσεις των γονέων ως προς τη διαμορφούμενη ταυτότητα των παιδιών τους στο πλαίσιο της μετανάστευσης. Τίθεται το ερώτημα εάν οι γονείς με τη στάση τους ενθαρρύνουν ή αποθαρρύνουν την ενσωμάτωση ή αφομοίωση των παιδιών στην ελληνική κοινωνία.

Η εργασία χωρίζεται σε τρία μέρη. Στο πρώτο μέρος δίνονται στοιχεία για την περιοχή της επιτόπιας έρευνας και των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν στη διεξαγωγή της έρευνας. Στο δεύτερο μέρος, αρχικά, εξετάζεται το μεταναστευτικό φαινόμενο, τα κοινωνικά αίτια που ωθούν το άτομο στη μετανάστευση και η «νέα μετανάστευση» – μέρος της οποίας αποτελεί η μετανάστευση Αλβανών στην Ελλάδα. Ακολούθως, γίνεται θεωρητική ανάλυση των εννοιών «πολιτισμός», «αφομοίωση», «ενσωμάτωση», «επιπολιτισμός» με βάση την υπάρχουσα βιβλιογραφία.

Στο τρίτο μέρος, μέσα από τους λόγους των πληροφορητών, μελετώνται η διαμορφούμενη ταυτότητα των παιδιών των μεταναστών και οι στάσεις των γονέων προς αυτήν. Μέσα από τους λόγους των πληροφορητών θίγονται ζητήματα όπως η χρήση της μητρικής αλβανικής γλώσσας από τα παιδιά στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο, η επαφή των οικογενειών με τα πολιτισμικά αγαθά της χώρας καταγωγής, η δημιουργία κοινωνικών δικτύων. Ταυτόχρονα, παρουσιάζονται οι σχέσεις των μεταναστών με την ελληνική κοινωνία και η επίδραση των δυσκολιών στις υιοθετούμενες συμπεριφορές των γονέων. Έμφαση δίδεται στο γλωσσικό παράγοντα αφενός διότι η γλώσσα είναι καθοριστική παράμετρος της ταυτότητάς μας αλλά και το σημαντικότερο εργαλείο επικοινωνίας. Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα της εργασίας και βοηθητικοί πίνακες.

Η εργασία επικεντρώνεται στους Αλβανούς, διότι αποτελούν τη μεταναστευτική ομάδα με το μεγαλύτερο ποσοστό οικογενειακής ένωσης. Ως τόπος

της έρευνας επιλέχτηκε η περιοχή της Ηλιούπολης, διότι είναι ο τόπος που διαβιά,
ένας τόπος που γνωρίζω αρκετά καλά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η παρούσα εργασία στηρίζεται σε έρευνα πεδίου που διεξήχθη στο Δήμο Ηλιούπολης Αττικής. Η Ηλιούπολη βρίσκεται στη νοτια-ανατολική πλευρά του λεκανοπέδιου της Αθήνας και απλώνεται στη βορειοδυτική πλευρά του Υμηττού, στη θέση του πρώην οθωμανικού χωριού Καράς. Κατόπιν διαδοχικών αγοραπωλησιών μέρος της σημερινής έκτασης της πόλης αγοράστηκε από τον κτηνοτρόφο Αλέξιο Νάστο.

Η αρχική οικιστική ανάπτυξη προκλήθηκε από την πίεση των έντονων στεγαστικών προβλημάτων της περιόδου του Μεσοπολέμου. Ήδη οι κρατικές προσπάθειες αποκατάστασης και στέγασης των προσφύγων της Μικρασιατικής Καταστροφής είχαν οδηγήσει στη δημιουργία προσφυγικών συνοικισμών στις όμορες περιοχές του Βύρωνα και του Υμηττού. Εκκρεμούσαν αιτήσεις προσφύγων για την εγκατάστασή τους στην περιοχή από το 1923.

Η πιθανότητα αποκόμισης κέρδους από την εκμετάλλευση της γης έστρεψε την εταιρεία «Δρανδάκης-Πάγκαλος και Σία» να συνεταιριστεί με τον τσιφλικά Νάστο για τη δημιουργία ιδιωτικού συνοικισμού, ώστε να αποτραπεί το ενδεχόμενο δημιουργίας προσφυγικού συνοικισμού και καταστρώθηκε σχέδιο για την αξιοποίηση της περιοχής στα πρότυπα των κηπουπόλεων. Φιλοδοξία των επιχειρηματιών ήταν η προσέλκυση αγοραστών υψηλών εισοδημάτων. Προκειμένου να υλοποιήσουν το στόχο τους δημιούργησαν πολλές ζώνες οικοπέδων. Η οικιστική ανάπτυξη των ζωνών μικρών οικοπέδων λειτούργησε σαν πόλος έλξης εύπορων αγοραστών.

Η Ηλιούπολη συστάθηκε σε κοινότητα το 1928¹ και αναγνωρίστηκε ως Δήμος το 1963.² Μεταπολεμικά η πορεία της ήταν έντονη και ακολούθησε τη ραγδαία οικιστική εξέλιξη του λεκανοπέδιου της Αθήνας. Κατοικήθηκε από εσωτερικούς μετανάστες, οι οποίοι έφτασαν στην πρωτεύουσα αναζητώντας ασφαλέστερες και καλύτερες συνθήκες ζωής. Αντιπροσώπευαν εργατικά στρώματα με κυρίαρχες επαγγελματικές ομάδες τους οικοδόμους και υπαλλήλους.

Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΣΥΕ για την απογραφή πληθυσμού του 2001 ο πραγματικός πληθυσμός της Ηλιούπολης ανέρχεται σε 75.904 κατοίκους, 36.310 άντρες και 39.594 γυναίκες. Ο πληθυσμός των μεταναστών είναι 4.072 άτομα (1.958

¹ Δ. στις 16-10-1928, δημοσιευμένο στο ΦΕΚ Α 220 23/10/1928

² Β.Δ στις 19/4/1963, δημοσιευμένο στο ΦΕΚ Α 45/1963

άντρες και 2.114 γυναίκες) και αντιπροσωπεύει το 5,36% του πληθυσμού της πόλης. Οι Αλβανοί μετανάστες είναι 2.503 άτομα, (1.304 άντρες και 1.199 γυναίκες) και αποτελούν το 61,46% του μεταναστευτικού πληθυσμού που κατοικεί στην Ηλιούπολη. Ο μαθητικός πληθυσμός των μεταναστών, που φοιτά στο δημοτικό σχολείο, είναι 241 παιδιά (115 αγόρια και 126 κορίτσια) σύμφωνα με την ίδια απογραφή της ΕΣΥΕ.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η εργασία στηρίζεται στο λόγο των μεταναστών, όπως αυτός αρθρώθηκε σε συνεντεύξεις. Μέσω των συνεντεύξεων επιχειρείται η ανάδυση της ματιάς των ερευνώμενων στα ερωτήματα της έρευνας, του νοήματος που αποδίδουν οι ίδιοι και η εμπάθυνση στη δική τους οπτική αντιμετώπισης των ζητημάτων ανατροφής των παιδιών στο μεταναστευτικό περιβάλλον.

Η έρευνα διήρκησε από το Νοέμβριο του 2007 έως το Μάρτιο του 2008. Πραγματοποιήθηκαν 14 συνεντεύξεις, οι 8 ηχογραφήθηκαν με τη σύμφωνη γνώμη των συνομιλητών και οι 6 καταγράφηκαν εκτός του χρόνου και χώρου των συναντήσεων. Χώροι διεξαγωγής των συνεντεύξεων ήταν κυρίως η οικία των μεταναστών, σπίτια κοινών γνωστών, ένα καφενείο της περιοχής³ και μία πραγματοποιήθηκε στο σπίτι μου. Η επιλογή των χώρων έγινε από τους πληροφορητές για να νιώθουν όσο το δυνατόν περισσότερο άνετα.

Ως προϋποθέσεις τέθηκαν οι οικογένειες να είναι αλβανικής εθνικότητας, να έχουν παιδιά-μαθητές στη βαθμίδα του Δημοτικού σχολείου, όλα τα μέλη της (πυρηνικής) οικογένειας να κατοικούν στην Ελλάδα και η ίδια να μην έχω εμπλοκή με τις ερευνώμενες οικογένειες ως δασκάλα των παιδιών τους. Θεώρησα πως η σχέση μου μαζί τους δε θα έπρεπε να επηρεαστεί από το ρόλο και τη θέση της δασκάλας των παιδιών τους. Υποσυνείδητα η τελευταία προϋπόθεση βάρυνε σημαντικά. Μέλημά μου ήταν να αποφύγω ενδεχόμενη τροποποίηση συμπεριφοράς, γεγονός που επιφέρει η επικοινωνία με άτομα των οποίων η θέση και ο ρόλος εγκιβωτίζει μορφές εξουσίας· γεγονός που έχω διαπιστώσει συζητώντας με γονείς εντός και εκτός σχολείου. Βέβαια, η επαγγελματική μου ιδιότητα ήταν γνωστή στους συνομιλητές και πολλές φορές η συζήτηση στράφηκε σε ζητήματα του σχολείου.

Η προσέγγιση των μεταναστών έγινε μέσω κοινών γνωστών. Μετανάστες γνώριμοι της οικογένειάς μου και δη του πατέρα μου ή φίλων δέχτηκαν να μιλήσουν. Ορισμένες συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν παρουσία των κοινών φίλων, οι οποίοι συνέδραμαν στην καλλιέργεια κλίματος εμπιστοσύνης και ειλικρίνειας. Αρχικά, οι μετανάστες πληροφορήθηκαν την πρόθεση και τον σκοπό της έρευνας είτε από εμένα είτε από τους κοινούς γνωστούς. Ο ορισμός του κοινωνικού πλαισίου βοήθησε στη διαμόρφωση των συνθηκών της συνέντευξης. Ακολουθήθηκε η τεχνική της ημι-

³ Το καφενείο «Η Λεύκα», Νεύτωνος 50, Ηλιούπολη

δομημένης συνέντευξης. Ο οδηγός συνέντευξης είχε προσχεδιαστεί. Ο σχεδιασμός και η χρήση του υπαγορεύτηκε από την ανάγκη να τεθούν οι ερωτήσεις με τέτοια σειρά, ώστε η μία να οδηγεί στην άλλη με φυσικό τρόπο και η συνέντευξη να λάβει τη μορφή ελεύθερης συζήτησης. Ο στόχος ήταν να αναπτυχτεί μια σχέση ενεργητικής και μεθοδικής ακρόασης. Κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων ο οδηγός συνέντευξης πολλές φορές τροποποιήθηκε και αναπροσαρμόστηκε στο περιβάλλον της συζήτησης.

Αργότερα είχα την ευκαιρία να παρατηρήσω Αλβανούς συμπολίτες σε δημόσιους χώρους συνάθροισης: σε αθλητικούς χώρους, σε γιορτές των σχολείων των παιδιών τους, σε εκδηλώσεις του Δήμου, σε παιδικές χαρές, στη λαϊκή αγορά.

Οι 14 συνεντεύξεις αντιπροσωπεύουν 13 πυρηνικές οικογένειες και μία μονογονεϊκή με χήρα μητέρα αρχηγό.⁴ Επί το πλείστον οι γραμματικές γνώσεις των πατέρων είναι του αντίστοιχου ελληνικού Λυκείου, ένας έχει φοιτήσει σε πανεπιστημιακή σχολή και ένας έχει φοιτήσει σε τμήμα Τ.Ε.Ι. με τις ειδικές διατάξεις που ίσχυσαν στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Οι μητέρες έχουν γραμματικές γνώσεις αντίστοιχου ελληνικού Λυκείου. Μία μητέρα έχει τελειώσει σχολή χημείας τροφίμων.

Ο χρόνος παραμονής των μεταναστών-συνομιλητών στην Ελλάδα ποικίλλει. Οι άνδρες έχουν περισσότερα χρόνια διαμονής στην Ελλάδα. Συγκεκριμένα, ο χρόνος διαμονής των ανδρών κυμαίνεται από 5-17 χρόνια, ενώ των γυναικών από 12 έτη έως λίγους μήνες. Οι άντρες εργάζονται σχεδόν αποκλειστικά στον κατασκευαστικό τομέα· ένας μόνο είναι εργάτης στην ψαγαγορά. Οι γυναίκες εργάζονται ως οικιακές βοηθοί, μία είναι υπάλληλος σε καφενείο και μία περιορίζεται στα οικιακά.

Στο σημείο αυτό θεωρώ απαραίτητο να συμπεριλάβω τις δυσκολίες που συνάντησα στο πεδίο και αυτό διότι ο τρόπος διαχείρισης και υπέρβασής τους καθόρισε, εν πολλοίς, την εργασία.

Η επιτόπια έρευνα είναι ταυτισμένη με τη μεθοδολογία της ανθρωπολογίας. Αναμφισβήτητα έχει παρεμβατικό χαρακτήρα, γιατί ο ερευνητής μεταβαίνει στο χώρο του «άλλου» και αποκτά πρόσβαση σε δύσκολα προσεγγίσιμες πτυχές και εμπειρίες της ανθρώπινης ζωής. Είτε παρατηρεί είτε συνομιλεί παραβιάζει όρια έμμεσα και προσπαθεί να εισέλθει σε διαφορετικό κόσμο. Η παρέμβαση, το ενδιαφέρον του

⁴ Η πυρηνική οικογένεια αποτελείται από τη συζυγική διάδα και τα παιδιά και είναι ο κυρίαρχος τύπος οικογένειας στις σύγχρονες κοινωνίες. Αντίθετα, στην παραδοσιακή κοινωνία συνήθης τύπος οικογένειας ήταν η διευρυμένη, όπου πολλά πυρηνικά νοικοκυριά συνυπήρχαν στην ίδια στέγη και συνδέονταν με αρρενογονική πατρογονική συγγένεια (Νιτσιάκος:2000, 95-120).

εμπεριέχουν -κατά κάποιο τρόπο- ένα είδος «εισβολής» στον κόσμο του άλλου. Τα όρια είναι πολύ λεπτά και εύθραυστα. Η συνομιλήτρια Μ. Τ. μού τόνισε χαρακτηριστικά: «*Φοβόμουν τι θα ρωτήσεις, αλλά, εντάξει, μιλάμε για καθημερινά. Δε ρωτάς τίποτα ...*».

Ωστόσο, η επαφή με μετανάστες με οδηγεί στη διαπίστωση πως σε κάθε ερώτηση κρύβεται μία μορφή «βίας». Οι ισορροπίες εύκολα ανατρέπονται και χάνονται από κάποιο άστοχο σχόλιο. Η ανάμνηση σημαντικών γεγονότων της οικογενειακής ζωής προκαλεί συναισθήματα αναποτελεσματικότητας και κενού τόσο σε άνδρες συνομιλητές όσο και σε γυναίκες.

Η μεταναστευτική εμπειρία είναι ιδιαίτερος οδυνηρή και κάποιες στιγμές η αναστοχαστική διάθεση ορισμένων πληροφορητών βάρυνε το κλίμα της συζήτησης συγκινησιακά. Η ψυχολογική πίεση, το άγχος, η ένταση τόσο στους μετανάστες πρώτης γενιάς όσο και στα μέλη των οικογενειών τους, τα οποία παρέμειναν στον τόπο διαμονής λόγω του αναγκαστικού χωρισμού κατά την πρώτη φάση, γεννούν βιώματα πολύ έντονα. Μολαταύτα, η ανάκληση των αναμνήσεων είναι ένας σπουδαίος τρόπος διατήρησης της ταυτότητας μέσα σε έναν κόσμο που διαρκώς αλλάζει.

Εάν η εμπειρία μου από τις συνομιλίες στο πεδίο έρευνας μου επιτρέπει να εκφέρω άποψη, θεωρώ πως αθώες ερωτήσεις δεν υπάρχουν όσο καλή και εγκάρδια κι αν είναι η ατμόσφαιρα επικοινωνίας, όσο και αν ο ερευνητής έχει προσπαθήσει να καλλιεργήσει κλίμα εμπιστοσύνης. Στην ερώτηση: «*Πότε ήρθατε για πρώτη φορά στην Ελλάδα;*» η αντίδραση του ερωτώμενου Π. Λ. οδήγησε σε αμηχανία, διότι αναδύθηκαν οικογενειακά θέματα και δράματα «*...είχα ένα άγγελο, είχα μια κόρη*». Στην περίπτωση αυτή, η «εισβολή» ίσως και να ήταν αναμενόμενη από τους συνομιλητές και να την είχαν αντιμετωπίσει και παλαιότερα στο φιλικό τους περιβάλλον.

Σε άλλη περίπτωση η «εισβολή» οδήγησε σε αδιέξοδο τη συζήτηση. Η ερώτησή μου εάν η οικογενειακή φωτογραφία ήταν τραβηγμένη κατά την πρόσφατη επίσκεψή τους στο χωριό τους το προηγούμενο καλοκαίρι, η αυθόρμητη απάντηση του πεντάχρονου γιου της οικογένειας έδωσε άλλη τροπή στη συζήτηση. Την είχε βγάλει ο αγαπημένος του θείος και όπως είπε: «*είναι γενναίος, είναι στη φυλακή!*». Οι γονείς άρχισαν να μιλούν αρχικά μεταξύ τους και κατόπιν απευθύνθηκαν στα παιδιά στα αλβανικά. Παρά τη διαβεβαίωση πως το ενδιαφέρον μου στρέφεται αποκλειστικά και μόνο σε ζητήματα που αφορούν τα παιδιά, οι γονείς άρχισαν να εξηγούν τα

γεγονότα που οδήγησαν το συγγενικό τους πρόσωπο στη φυλακή και απέφυγαν να συνεχίσουν να μιλούν για τα ζητήματα που σχολιάζαμε πριν.

Σε κάποιες περιπτώσεις γυναικών η ενθύμηση της πρώτης φάσης της μετανάστευσης ήταν ιδιαίτερα δυσάρεστη και συνδεόταν με άσχημες αναμνήσεις. *Η Μερίτα έφερε σαν βάρος που επί πέντε χρόνια δεν απόκτησε παιδιά λόγω της μετανάστευσης του άντρα της και επέρριπτε ευθύνες στους παράγοντες της περιόδου του οικουμενικού φαινομένου των πυραμίδων για την απώλεια των αποταμιεύσεων. «Τώρα θα είχα παιδί 17-18 χρονών», επαναλάμβανε.* Μολονότι η απουσία των αντρών στην πρώτη φάση της μετανάστευσης ήταν οικογενειακή απόφαση οι γυναίκες τη συνδέουν με τη στέρηση της μητρότητας, γεγονός που θα εδραίωνε τη θέση τους στην κοινωνία προέλευσης.

Η υπέρβαση της αμηχανίας και των όποιων προβλημάτων προκύπτουν απαιτεί κατανόηση από τις δυο πλευρές των συνομιλητών, ευαισθησία και χρόνο. Χρόνο τον οποίο οι συνομιλητές διαχειρίζονται και τελικά επιτρέπουν ή δεν επιτρέπουν τη συνέχιση της συνομιλίας, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο την ποιότητα και την ένταση των σχέσεων και των προσδοκιών. Για αρκετό διάστημα οι εμπειρίες αυτές στάθηκαν τροχοπέδη στην πορεία της εργασίας.

Το ουσιαστικό ξεπέραςμα των δυσκολιών προήλθε από την ενθύμηση των προσωπικών μου βιωμάτων. Ως κόρη –εσωτερικών⁵- μεταναστών και δίγλωσσης οικογένειας είχα κοινά στοιχεία με τις οικογένειες των Αλβανών μεταναστών αλλά και πολλές σημαντικές διαφορές. Τα προβλήματα εγκατάστασης και οι συναισθηματικές δυσκολίες της πρώτης γενιάς σε μεγάλο βαθμό μού ήταν οικεία. Επιπλέον, η πολιτισμική ταυτότητα της οικογένειάς μου διέφερε από το προβαλλόμενο σαν εθνικά κυρίαρχο μοντέλο. Εντούτοις, η φέρουσα ετερότητα ήταν στοιχείο του εθνικού κορμού. Η διάκριση της βλάχικης γλώσσας σαν γλώσσας του σπιτιού και της ελληνικής σαν γλώσσας του δημόσιου χώρου υπήρξε κυρίαρχη και καθοριστική στην παιδική μου ηλικία. Όλα αυτά με βοήθησαν να ξεπεράσω τις

⁵ Η ύπαρξη εθνικών συνόρων οδήγησε στη διάκριση της μετανάστευσης σε εσωτερική και εξωτερική. Οι εσωτερικοί μετανάστες διαφέρουν από τους εξωτερικούς εφόσον έχουν τα ίδια πολιτικά δικαιώματα, την ίδια εθνική ταυτότητα, γλώσσα, θρησκεία κ.ά. με την κοινωνία υποδοχής. Οι επιπτώσεις των δύο τύπων μετανάστευσης, τονίζει η Μουσουρού (Μουσουρού:2003, 15), τόσο στο ατομικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο δεν εμφανίζουν ουσιαστικές διαφορές. Η διαφοροποίηση είναι ποσοτική μάλλον παρά ποιοτική: πρόκειται για διαφοροποίηση της έντασης ή και της έκτασης των επιπτώσεων αλλά όχι του είδους. Τα προβλήματα του εσωτερικού μετανάστη είναι λιγότερα αλλά του ίδιου είδους, εφόσον προκύπτουν από τη μετακίνηση από περιοχή με μικρότερη οικονομική ανάπτυξη προς περιοχή περισσότερο αναπτυγμένη και δημιουργούνται από την προφανή αδυναμία σύμπτωσης της φυσικής με την ψυχοκοινωνική «μετακίνηση» του μετανάστη.

όποιες δυσκολίες προέκυψαν. Η δήλωση του Θοδωρή Καλλιφατίδη (μετανάστης στη Σουηδία και συγγραφέας) σε συνέντευξή του πως «οι μετανάστες δεν είναι κυνηγοί ευτυχίας, όπως κάποιοι νομίζουν. Κυνηγούν λύσεις. Πώς θα ταΐσουν τα παιδιά τους, πώς θα ξεφύγουν από τη φυλακή του δικτάτορα...» προσέφερε μία άλλη οπτική στο φαινόμενο. (www.tanea.gr/default.asp?pid=2&artid=4522238&ct=4)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

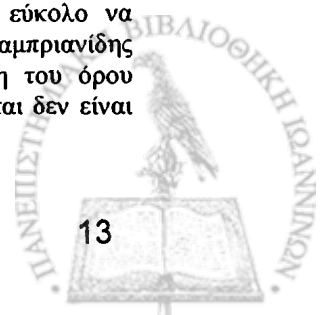
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

Η μετανάστευση υπαγορεύεται πρωτίστως από την ανθρώπινη ανάγκη βελτίωσης των υλικών συνθηκών ζωής και υπέρβασης των οικονομικών αντιξοοτήτων που αντιμετωπίζουν τα άτομα στον τόπο διαβίωσής τους. Η έκταση των οικονομικών προβλημάτων μπορεί να καταστήσει δυσδιάκριτη την εκούσια ή ακούσια αναγκαστική λήψη απόφασης για μετανάστευση. Η λήψη της απόφασης άλλοτε είναι ατομική, άλλοτε εντάσσεται στην οικογενειακή στρατηγική αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων.

Η Μουσούρου (Μουσούρου:2003, 85) παρατηρεί πως η οικογένεια θέτει ως βασική επιδίωξη την επιβίωσή της, τη μεταβίβαση των περιουσιακών στοιχείων της, τη μετάδοση αξιών στη νέα γενιά. Για την ικανοποίησή τους αναπτύσσει διάφορες στρατηγικές. Σε αυτές εντάσσεται και η μετανάστευση, στην οποία η οικογένεια καταφεύγει ιδίως όταν οι επαγγελματικές και γαμήλιες προοπτικές δεν είναι ικανοποιητικές. Η μετανάστευση εξαρτάται κατά κύριο λόγο από την οικογενειακή ομάδα και αντιμετωπίζεται ως επακόλουθο των στόχων της σε συνάρτηση με τις δυνατότητές της τη συγκεκριμένη εποχή λήψης της απόφασης.⁶

Η ανάγκη διάθεσης ενός υλικού κεφαλαίου για την κάλυψη των εξόδων του ταξιδιού προσδιορίζει ποια κοινωνικά στρώματα μπορούν να καταφύγουν στη διέξοδο που προσφέρει ο δρόμος της μετανάστευσης. Οι ομάδες αυτές διαθέτουν και ένα συμβολικό κεφάλαιο που αφορά τα δίκτυα των κοινωνικών σχέσεων στην περίπτωση της αλυσιδωτής μετανάστευσης (Νιτσιάκος:2010, 146).

⁶ Οι λόγοι μετακίνησης ατόμων ή πληθυσμών οδηγούν στη διάκριση των όρων «μετανάστης» και «πρόσφυγας». Σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο ο όρος «πρόσφυγας» έχει συγκεκριμένη σημασία. Καθιερώθηκε στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων και αναφέρεται σε κάποιον άνθρωπο ο οποίος με «δικαιολογημένο φόβο διώξεως επειδή ανήκει σε συγκεκριμένη φυλή, θρησκεία, εθνικότητα, κοινωνική ομάδα ή πολιτική παράταξη, βρίσκεται μακριά από τη χώρα καταγωγής του και εξαιτίας του φόβου αυτού δεν επιθυμεί να τύχει της προστασίας αυτής της χώρας». Το 1969 στη Σύμβαση για τους Πρόσφυγες ο Οργανισμός Αφρικανικής Ενότητας υπογράμμισε πως «ο όρος πρόσφυγας θα εφαρμόζεται σε όλους όσους, εξαιτίας εξωτερικών επιθέσεων, κατοχής, ξένης κυριαρχίας ή γεγονότων που διαταράσσουν τη δημόσια τάξη σε οποιοδήποτε μέρος ή σε ολόκληρη τη χώρα προέλευσής τους, είναι αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν το συνήθη τόπο διαμονής τους για να βρουν καταφύγιο σε μια άλλη χώρα, εκτός από αυτήν της προέλευσής ή ιθαγένειάς τους» (Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες:1998, 78). Ωστόσο, τα όρια μεταξύ μεταναστών και προσφύγων τείνουν να γίνουν ασαφή, γιατί δεν είναι εύκολο να προσδιοριστεί κατά πόσο αυτοί που αιτούνται ασύλου είναι πρόσφυγες ή μετανάστες. Οι Λαμπριανίδης και Λυμπεράκη (Λαμπριανίδης και Λυμπεράκη:2005, 95) σχολιάζουν πως η επινόηση του όρου «οικονομικός πρόσφυγας» εκφράζει αλληλεγγύη και συμπόνια προς τους μετανάστες αν και δεν είναι αναλυτικά έγκυρος και χρήσιμος.

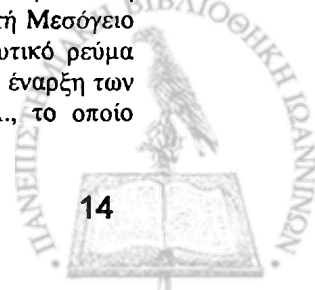
Η Πετράκου παρατηρεί πως η μετανάστευση αποτελεί μορφή συγκρότησης κοινωνικών σχέσεων, αναπροσαρμογής και ανακατασκευής της κοινωνικής και προσωπικής ταυτότητας των μεταναστών, των προοπτικών στο νέο τόπο και των σχέσεων με την κοινότητα προέλευσης. Τονίζει την αναγκαιότητα προσδιορισμού των ατόμων ή των μεταναστευτικών ομάδων, του τόπου προέλευσης και εγκατάστασης, του χρόνου και των αιτίων μετακίνησης, των καταστάσεων που οι μετανάστες αντιμετωπίζουν. Επισημαίνει πως η μετανάστευση προκύπτει στο πλαίσιο της οργάνωσης και της λειτουργίας ενός κοινωνικού σχηματισμού ενώ εμπεριέχει όλες τις πλευρές της κοινωνικής ζωής και όχι μόνο μία διάστασή της. Συνδέεται με ιστορικούς και γεωγραφικούς παράγοντες και παρατηρείται σε συγκεκριμένες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές δομές ως διαδικασίες (Πετράκου:2001, 32, Πετράκου, Η., & Tatlidil, Ε.:2003).

Η διάκριση της μετανάστευσης σε εσωτερική και εξωτερική, νόμιμη και παράνομη, προσωρινή, εποχιακή, μόνιμη ή κυκλική έχει ιδιαίτερη σημασία, διότι τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται προσδιορίζουν την κατάσταση των μεταναστών και τη θέση τους στην οικονομία και στην κοινωνία της χώρας υποδοχής (Εμκε-Πουλοπούλου:2007, 49).

Η άρρηκτη σύνδεση της μετανάστευσης στη σύγχρονη εποχή με την κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη των τόπων προέλευσης και εγκατάστασης την καθιστά φαινόμενο νεωτερικό. Σύμφωνα με τον Τσαούση (Τσαούσης:1984, 42) η ανάπτυξη ταυτίζεται με την εκβιομηχάνιση τόσο ως σύστημα κοινωνικής και πολιτικής οργάνωσης όσο και ως τύπο πολιτισμού που χαρακτηρίζει τη βιομηχανική κοινωνία. Παράλληλα με την οικογένεια και τις οικονομίες των χωρών προέλευσης και εγκατάστασης οι κοινωνικές δομές των εμπλεκόμενων χωρών διαμεσολαβούν στη συγκρότηση των μεταναστευτικών ομάδων (Εμκε-Πουλοπούλου:2007, 49). Παράγοντες όπως η αγορά, το κράτος, το έθνος, το φύλο καθορίζουν τον τρόπο επαφής και επικοινωνίας μεταξύ των ομάδων και με τις νέες ομάδες με τις οποίες έρχονται σε επαφή.

Η Ελλάδα αποτέλεσε κατεξοχήν χώρα αποστολής μεταναστών.⁷ Η αντιστροφή της φοράς κατεύθυνσης του μεταναστευτικού πληθυσμού σημειώθηκε τη

⁷ Μεγάλα κύματα μετανάστευσης σημειώθηκαν στα τέλη του 19^{ου} αιώνα - λόγω της κρίσης στη διάθεση της σταφίδας- και κατευθύνθηκαν προς τις πόλεις της ελληνικής διασποράς στην Ανατολική Μεσόγειο (Μπουρνόβα Ε. - Προγουλάκης Γ.: 2000,74) και τις Η.Π.Α. Το ισχυρό αυτό μεταναστευτικό ρεύμα αφορούσε το 10% του ανδρικού αγροτικού πληθυσμού και δε σταμάτησε παρά μόνο με την έναρξη των Βαλκανικών πολέμων και τη θέσπιση του συστήματος των ποσοστάσεων στις Η.Π.Α., το οποίο

δεκαετία 1970 όταν οι πρώτοι ξένοι εργάτες, Ασιάτες και Αφρικανοί, ήρθαν και κάλυψαν κενές θέσεις εργασίας, λόγω της ελληνικής μετανάστευσης, στο ναυπηγοεπισκευαστικό κλάδο. Στα τέλη της ίδιας δεκαετίας κατέφθασαν μέσω γραφείων εργασίας Φιλιππινέζες, οι οποίες εργάστηκαν ως οικιακοί βοηθοί.⁸

Το μεγάλο μεταναστευτικό ρεύμα που κατέκλυσε τη χώρα ήταν επακόλουθο των πολιτικών αλλαγών στην Ανατολική Ευρώπη στο τέλος της δεκαετίας 1980 και στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Η κατάρρευση των πρώην σοσιαλιστικών καθεστώτων και η συνεπακόλουθη ανατροπή των οικονομικών συνθηκών, δημιούργησαν μία μεγάλη μεταναστευτική ροή προς την υπόλοιπη Ευρώπη (Ψημμένος:2004, 60).

Η ιδιαίτερη γεωγραφική θέση της Ελλάδας, ως σύνορο της Ευρωπαϊκής Ένωσης με τα Βαλκάνια, την Ασία και την Αφρική, συντέλεσε στη μετατροπή της από χώρα εξαγωγής ανθρώπινου δυναμικού και τμήμα της περιφέρειας των καπιταλιστικών κέντρων της Δύσης σε μία από τις μεγαλύτερες χώρες υποδοχής μεταναστών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και μητρόπολη-κέντρο για τις χώρες του λεγόμενου Τρίτου κόσμου (Παπαταξιάρχης:2006, 44, Κασιμάτη:2003, 44, Διαμαντούρος:2004,12).⁹

απέβλεπε στον ποιοτικό και ποσοτικό έλεγχο των μεταναστών. Στη διάρκεια του Μεσοπολέμου το μεταναστευτικό ρεύμα στράφηκε στην Αίγυπτο και άλλες χώρες της Αφρικής, ενώ η υπερπόντια μετανάστευση κατευθύνθηκε προς τον Καναδά και την Αυστραλία (Μουσούρου:1993, 30-33). Μετά το Β' παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο η μεταναστευτική ροή κατευθύνθηκε προς την Κεντρική και Δυτική Ευρώπη (Τσουκαλάς:1987, 23) και την Αυστραλία (Μουσούρου:1993, 35). Οι Έλληνες μετανάστευσαν στη Γερμανία ή το Βέλγιο κατόπιν διακρατικών συμφωνιών ως «φιλοξενούμενοι εργάτες», δηλαδή με τον όρο παροχής της εργατικής τους δύναμης για ορισμένο χρονικό διάστημα, το οποίο η φιλοξενούσα χώρα μπορούσε να ανανεώσει ή να περιορίσει και εκείνοι να επιστρέψουν στην πατρίδα ως ανεπιθύμητοι. Η ελληνική μετανάστευση περιορίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 λόγω της διαφορετικής μεταναστευτικής πολιτικής που άσκησαν οι χώρες υποδοχής (κυρίως η Γερμανία) ως αποτέλεσμα της πετρελαϊκής κρίσης και του εκδημοκρατισμού της πολιτικής ζωής της Ελλάδας. Ακόμη, η είσοδος της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα, το 1981, σήμανε μια νέα εργασιακή πραγματικότητα σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

⁸ Σύμφωνα με τον Τσιμουρή η ανθρωπολογική έρευνα στην Ελλάδα παραμέλησε τη μελέτη της μετανάστευσης, παρόλο που η ελληνική κοινωνία ήταν κατεξοχήν μεταναστευτική. Υποστηρίζει πως αυτό οφείλεται αφενός στο γεγονός πως οι ανθρωπολόγοι που εργάστηκαν στην Ελλάδα ήταν, επί το πλείστον, προσδεμένοι στο λειτουργιστικό μοντέλο και στη σχολή της Οξφόρδης και ασχολήθηκαν με τα ζητήματα της «τιμής» και της «ντροπής», αυτόνομων κατά βάση κοινοτήτων. Αφετέρου έννοιες, όπως έδαφος /έθνος [ή λαός] / και κράτος [ή θεσμοί διακυβέρνησης], φυσικοποιήθηκαν και εξομοιώθηκαν, γεγονός που επέδρασε στη μελέτη της μετανάστευσης, η οποία αντιμετωπίστηκε ως εθνικό ζήτημα ή πρόβλημα και οι μελέτες στράφηκαν στις ζημίες ή στα οφέλη που προκύπτουν από αυτήν (Τσιμουρής:2009, 293-297).

⁹ Η παρουσία μεταναστών στην Ελλάδα και η συνεχής αύξηση του αριθμού τους συνιστά τεράστια πρόκληση στο επίπεδο της κοινωνικής, πολιτικής ή οικονομικής δυναμικής και συντελεί στο μετασχηματισμό της ελληνικής κοινωνίας, όπως υποστηρίζουν οι Παύλου και Χριστόπουλος (Παύλου και Χριστόπουλος:2004, 29). Επίσης, αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι ο όγκος των μεταναστών είναι τόσοσ ώστε, ως προς τάξη μεγέθους, μπορεί να συγκριθεί με τις μείζονες πληθυσμιακές ανακατατάξεις

Το μεταναστευτικό ρεύμα των τελευταίων δεκαετιών έχει προσλάβει διαφορετικό χαρακτήρα σε σχέση με παλαιότερες μεταναστευτικές κινήσεις. Ο Καρύδης επισημαίνει πως βασικά γνωρίσματα της νέας μετανάστευσης είναι η γειννίαση των χωρών αποστολής και υποδοχής, το σημαντικό διαφορετικό δημογραφικό καθεστώς μεταξύ των χωρών αυτών, η ποικίλη εθνική προέλευση των μεταναστών και η απουσία σε γενικές γραμμές μεταναστευτικής πολιτικής στις χώρες υποδοχής (Καρύδης:2004, 206). Το υψηλό μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών λόγω της φοίτησης σε ανώτερη ή ανώτατη βαθμίδα εκπαίδευσης στη χώρα προέλευσης, η τεχνολογική ειδίκευση και η κατοχή δεξιοτήτων χαρακτηρίζουν τη νέα μετανάστευση (Εμκε-Πουλοπούλου:2007, 133-134).

Η παρουσία μεταναστών αποφέρει μία σειρά πλεονεκτημάτων αλλά και μειονεκτημάτων στη χώρα υποδοχής (Green:2004, 119). Σημαντικότερη συνεισφορά είναι η τόνωση της οικονομίας μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας και των εξαγωγών, της μείωσης των πληθωριστικών τάσεων. Επί το πλείστον, οι μετανάστες καλύπτουν τα κενά και τις ανάγκες της εγχώριας ζήτησης για ευέλικτη φτηνή εργατική δύναμη σε άτυπους τομείς της παραοικονομίας, σε μικρές κυρίως επιχειρήσεις (Λαμπριανίδης και Λυμπεράκη:2005, 103). Ουσιαστική είναι και η συμβολή τους στη σχετική άμβλυνση της υπογεννητικότητας και των προβλημάτων που σχετίζονται με έναν πληθυσμό γηράσκοντα, κυρίως της ενίσχυσης των πόρων κοινωνικής ασφάλισης και του καθεστώτος των συντάξεων.

Η είσοδος των Ελληνίδων στην αγορά εργασίας, η οποία συνεχώς αυξάνεται, δημιουργεί ζήτηση για την κάλυψη των πιεστικών αναγκών φροντίδας, που στο παρελθόν διευθετούνταν στο εσωτερικό του νοικοκυριού σχεδόν αποκλειστικά από τη γυναίκα. Η περιποίηση των ηλικιωμένων μελών της οικογένειας, μέρος της ανατροφής των παιδιών, η διευθέτηση του νοικοκυριού ανατίθεται συχνά σε μετανάστες.

Πολύ συχνά η απασχόληση μεταναστών για οικιακές εργασίες π.χ. επισκευές, μικρές επεκτάσεις κτλ., οι οποίες εναλλακτικά θα γίνονταν είτε από ένα μέλος της οικογένειας είτε με τη συνδρομή περισσότερων, μπορεί να συνδεθεί με μια «αγορά ελεύθερου χρόνου» που θα ήταν σχεδόν αδύνατη χωρίς την παρουσία και τη διαθεσιμότητα των ξένων εργαζομένων κι αυτό γιατί η απασχόληση ντόπιων

μαστών τις περισσότερες φορές είναι οικονομικά αποτρεπτική (Γεωργούλας:2001, 238).

Παρά τα πολλά πλεονεκτήματα εμφανίζονται και μειονεκτήματα. Στα μειονεκτήματα συγκαταλέγονται η ανάληψη μέρος ή και εξολοκλήρου της επαγγελματικής εκπαίδευσης, των δαπανών πρόσληψης, της υγείας, της φερόμενης «εγκληματικότητας» των μεταναστών και της εκπαίδευσης των παιδιών των μεταναστών από την κοινωνία υποδοχής. Το κράτος «χάνει» επίσης στο βαθμό που οι μισθοί και οι κοινωνικές παροχές μπορεί να αποστέλλονται στη χώρα καταγωγής, να επενδύονται εκεί ή όταν οι συντάξεις επιστρέφουν μαζί με το μετανάστη. Τέλος, μπορούμε να προσθέσουμε την ενδεχόμενη φοροδιαφυγή.

ΤΟ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΤΙΚΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ

Η οικονομική προσέγγιση της μετανάστευσης αποδίδει την κινητικότητα του εργατικού πληθυσμού στην έλλειψη αντιστοιχίας μεταξύ του πληθυσμού (ως μεγέθους) και των μέσων συντήρησής του (επίσης ως μεγέθους). Θεωρεί πως η αναντιστοιχία εκφράζεται με πληθυσμιακό πλεόνασμα, το οποίο υπερβαίνει τις δυνατότητες συντήρησης που του παρέχουν οι υπάρχοντες πόροι. Για τη μαρξιστική αντίληψη, η μετανάστευση είναι εγγενές φαινόμενο του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της παραγωγής και συνάρτησή του, διότι ο καπιταλισμός είναι προσανατολισμένος στις ανάγκες παραγωγής και όχι στα μέσα συντήρησης του πληθυσμού.

Ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής χαρακτηρίζεται από αλματώδη ανάπτυξη της τεχνολογίας και από την εμφάνιση καινούριων κλάδων παραγωγής, οι οποίοι καθίστανται οικονομικά σημαντικότεροι από τους παλαιούς. Οι χώρες που έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν και την τεχνολογία και τους νέους κλάδους παραγωγής, που αυτή δημιουργεί, επιβάλλονται και κυριαρχούν στη διεθνή αγορά. Η ανισομερής οικονομική ανάπτυξη εκφράζεται σχηματικά με τη διάκριση ενός αναπτυγμένου κέντρου και μιας υπανάπτυκτης περιφέρειας, εξαρτόμενης από το κέντρο (Μουσούρου:2003, 55-60). Στα πλαίσια, λοιπόν, του διεθνούς καπιταλιστικού συστήματος, η περιφέρεια προμηθεύει με πρώτες και ημικατεργασμένες ύλες τις βιομηχανίες του κέντρου και προμηθεύεται από αυτό τα βιομηχανικά και καταναλωτικά αγαθά που χρειάζεται. Ταυτόχρονα, η περιφέρεια εφοδιάζει το κέντρο με εργατικά χέρια.

Πολλές κοινωνιολογικές προσεγγίσεις στράφηκαν στους απωθητικούς-ελκτικούς παράγοντες που προκαλούν το μεταναστευτικό φαινόμενο. Τα αίτια του μεταναστευτικού φαινομένου συνιστούν τις δυνάμεις απώθησης (push) για τη χώρα αποστολής, ενώ οι λόγοι τροφοδότησης των μεταναστευτικών ροών από τη χώρα εγκατάστασης αναφέρονται σαν δυνάμεις έλξης (pull) (Λαμπριανίδης & Λυμπεράκη: 2005, Ψημμένος:2004).

Παράγοντες έλξης θεωρούνται ο βραδύτερος ρυθμός δημογραφικής αύξησης από το ρυθμό αύξησης των θέσεων εργασίας σε συνδυασμό με την απροθυμία του γηγενούς εργατικού δυναμικού να καλύψει ανάγκες σε κακοπληρωμένη εργασία. Από την άλλη πλευρά, οι παράγοντες απώθησης συνοψίζονται στην υπανάπτυξη κάποιων χωρών και κάποιων περιοχών. Την υπανάπτυξη αυτήν εκφράζουν τα χαμηλά επίπεδα

ζωής και κατά κεφαλήν εισοδήματος, τα υψηλά ποσοστά ανεργίας και υποαπασχόλησης, ο αργός ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης σε σχέση με το γοργό ρυθμό δημογραφικής ανάπτυξης, οι μεγάλες οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες (Μουσούρου:2003, 83).

Σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση το μεταναστευτικό φαινόμενο οφείλεται στη δυναμική της ταυτόχρονης ύπαρξης των παραγόντων αυτών και όχι απλώς στην ύπαρξη μόνο των παραγόντων έλξης στη χώρα εγκατάστασης ή απώθησης στη χώρα προέλευσης. Η μετανάστευση ερμηνεύεται ως αποτέλεσμα της ανισομερούς ανάπτυξης της παγκόσμιας οικονομίας και των δομικών αλλαγών στην αγορά εργασίας κι όχι ως αιτία.

Επομένως, οι μετανάστες, ως δρώντα υποκείμενα, επηρεάζονται από την κοινωνική δομή και τον τρόπο οργάνωσης της κοινωνίας. Εντούτοις, η κοινωνική δομή δεν αποτελεί μια εξωτερική στατική δύναμη η οποία μετατρέπει τα άτομα σε παθητικούς φορείς. Η δομή έχει διττό χαρακτήρα με την έννοια ότι μας επιτρέπει να δράσουμε. Η δράση μας κατευθύνεται από τη δομή αλλά εμπλέκεται και στην καθημερινότητά μας καθώς μπορούμε και διαμορφώνουμε τις δομές με τη δράση μας. Κατά αυτόν τον τρόπο, η μετανάστευση αποτελεί σύστημα δράσης λόγω της εμπλοκής υποκειμένων, μέσων, σκοπών, υλικών και αντικειμενικών συνθηκών του περιβάλλοντος και των ισχυόντων κανόνων και αξιών που επικρατούν στην κοινωνία. Ο μετανάστης (με την οικογένειά του) προβαίνουν στην επιλογή της λύσης της μετανάστευσης, αποφασίζουν ανάμεσα σε διαφορετικούς σκοπούς και μέσα για την υπέρβαση των οικονομικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν στη χώρα προέλευσης. Η επιλογή γίνεται υπό τους περιορισμούς μιας σειράς φυσικών και κοινωνικών παραγόντων.

ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Η μετανάστευση συχνά σημαίνει ευρύτερη κινητικότητα της οικογένειας και όχι απλώς αναχώρηση και διάθεση της εργατικής δύναμης ορισμένων μελών της, τα οποία βρίσκονται σε παραγωγική ηλικία, σε άλλον τόπο ή χώρα. Παιδιά ή ηλικιωμένα άτομα αλλάζουν τόπο κατοικίας λόγω της οικογενειακής απόφασης και της στρατηγικής της οικογενειακής επανένωσης.

Σε αυτό το σημείο η προσοχή μας στρέφεται στη σχέση μετανάστευσης και οικογένειας, πιστεύοντας πως η μελέτη της ανατροφής των παιδιών μεταναστών εντός της κοινωνίας εγκατάστασης μπορεί να μας αποκαλύψει τους τρόπους με τους οποίους μια κοινωνία – τόσο η κοινωνία εγκατάστασης όσο και η κοινωνία προέλευσης – οδηγεί σε συγκεκριμένες στάσεις και μορφές συμπεριφοράς.

Οι μετανάστες μεταφέρουν το πολιτισμικό τους υπόβαθρο στο νέο τόπο εγκατάστασης. Οι αξίες, οι πεποιθήσεις, τα ήθη, τα έθιμα, τα σύμβολα με τα οποία γαλουχήθηκαν αποκόβονται από το περιβάλλον δημιουργίας τους. Η διαδικασία της μετανάστευσης, η εμπειρία των γλωσσικών, εθνοτικών, πολιτισμικών οριοθετήσεων και η επαφή με διαφορετικά πρότυπα καθιστούν το πολιτισμικό υπόβαθρό τους θρυμματισμένο, αποσπασματικό. Στο πλαίσιο της κοινωνίας εγκατάστασης ο πολιτισμός καταγωγής αποδομείται και αποδυναμώνεται. Ο πολιτισμός τους δε συνιστά πλέον ένα συνεκτικό σύστημα και δεν μπορεί πλέον να ταυτίζεται με αυτόν του τόπου καταγωγής τους. Τα θραύσματα αυτά έξω από το περιβάλλον παραγωγής βρίσκονται εκτός πλαισίου αναφοράς και χάνουν το λειτουργικό τους χαρακτήρα. Τα θραύσματα αυτά επιτρέπουν στους μετανάστες (τουλάχιστον στην πρώτη γενιά μεταναστών) να δηλώνουν μία ιδιάζουσα ταυτότητα και να αποδεικνύουν την αφοσίωσή τους στην κοινότητα καταγωγής. Επίσης, αυτό επιτρέπει να διατηρείται μία ελάχιστη συνοχή στην ομάδα των μεταναστών (Cuche:2001, 192).

Οι μετανάστες βιώνουν τη διαρκώς αμφισβητούμενη ιδιάζουσα ταυτότητα, του «ξένου», του μετανάστη, η οποία έρχεται αντιμέτωπη με την απαίτηση της ενσωμάτωσης (Τσοκαλίδου και Παπαρούση:2005, 15). Τα ενήλικα άτομα, τα οποία έχουν ανατραφεί, κοινωνικοποιηθεί και ζήσει σημαντικό μέρος της ζωής τους στη χώρα προέλευσης, καταφεύγουν μέσω της μνήμης σε προηγούμενα βιώματα από τα οποία τροφοδοτούνται κάθε φορά που η φέρουσα κοινωνική ταυτότητά τους συγκρούεται ή απορρίπτεται από την κοινωνία υποδοχής. Η μνήμη και η ανάμνηση είναι αδιαχώριστα στοιχεία της ταυτότητας, διότι η ταυτότητα δομείται και

τροφοδοτείται με στοιχεία της μνήμης. Η επαφή με το νέο σύστημα αξιών οδηγεί σε απώλειες, σταδιακές τροποποιήσεις και αλλαγές των θέσεων και της συμπεριφοράς. Οι μετανάστες είναι αδύνατον να παραμείνουν εντελώς απρόσβλητοι από την πολιτισμική επιρροή της κοινωνίας που τους περιβάλλει (Cuche:2001, 193). Η παράταση της διαμονής τους στη χώρα εγκατάστασης παρατείνει τις αποφασιστικής σημασίας επιρροές που δέχονται.

Τα παιδιά των μεταναστών ζουν ανάμεσα σε δυο κόσμους και πολιτισμούς. Η δεύτερη γενιά μεταναστών¹⁰ κοινωνικοποιείται και δέχεται πολλά ερεθίσματα από το πολιτισμικό περιβάλλον ή από την πολυπολιτισμικότητα της κοινωνίας εγκατάστασης άμεσα ή έμμεσα διά των οικείων προσώπων τους, τα οποία κι αυτά δέχονται επιρροές. Η δεύτερη γενιά συμβάλλει κατά πολύ στο μετασχηματισμό του πολιτισμού της ομάδας, λόγω της διπλής κοινωνικοποίησης, αφενός στους κόλπους της οικογένειας, αφετέρου στο επίσημο σχολείο και στην επαφή με ομάδες ομηλικών.

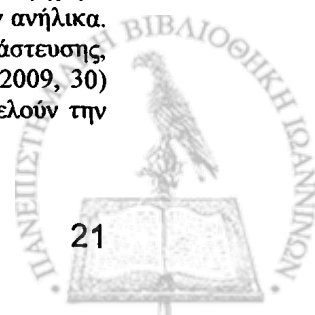
Ο Hans Vermeulen (Καρύδης:2004, 229) διακρίνει τέσσερις μορφές ενσωμάτωσης των μεταναστών στη χώρα υποδοχής:

α) Την κλασική αφομοίωση, όπου η μεταναστευτική ομάδα προσπαθεί να εξομοιωθεί κοινωνικοπολιτιστικά με την κυρίαρχη ομάδα. Εγκαταλείπει τον πολιτισμό της και απορρίπτει την εθνική της ταυτότητα. Η προσαρμογή της γίνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε μετά από μερικές γενιές κινείται με κοινωνικά ανοδικό τρόπο και χάνει τη διαφορετικότητά της.

β) Τη διαφοροποίηση, δηλαδή τη διαμόρφωση μιας υπο-τάξης με δομικό χαρακτήρα που συγκροτείται από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (όπως οι έγχρωμοι στις ΗΠΑ). Η ομάδα αυτή απομονώνεται τόσο στο περιβάλλον της χώρας προέλευσης όσο και της χώρας υποδοχής. Βιώνει σύγχυση και αλλοίωση ή απώλεια της εθνικής ταυτότητας, ενώ ενδέχεται να παρουσιάσει και παραβατική ή εγκληματική συμπεριφορά.

γ) Την ενσωμάτωση, η οποία αναφέρεται στη συμμετοχή σε κοινούς κοινωνικούς θεσμούς σε συνδυασμό με τη διατήρηση της συλλογικής ταυτότητας των ομάδων και της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας τους.

¹⁰ Δεύτερη γενιά μεταναστών θεωρούνται τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στη χώρα εγκατάστασης. Συχνά στη δεύτερη γενιά συγκαταλέγονται και τα παιδιά που μετανάστευσαν ανήλικα. Ο Cuche θεωρεί αυτά τα παιδιά «δεύτερη γενιά», γιατί δε μετείχαν στην απόφαση μετανάστευσης, αλλά ακολούθησαν την οικογενειακή στρατηγική (Cuche:2001, 192). Ο Παύλου (Παύλου:2009, 30) αναφέρει τα παιδιά αυτά ως 1μηση γενιά, διακρίνοντάς τα από τους γονείς τους που αποτελούν την πρώτη γενιά.

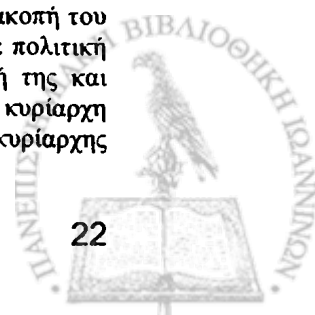
δ) Την ενσωμάτωση με παράλληλη απομόνωση, όπου οι εθνικές μεταναστευτικές ομάδες λειτουργούν περίπου αυτόνομα, διατηρώντας ισχυρούς δεσμούς μεταξύ των μελών τους. Οι μετανάστες αξιοποιούν συνδυαστικά τα πολιτιστικά στοιχεία τόσο της χώρας προέλευσης όσο και της χώρας υποδοχής (π.χ. Εβραίοι, Κινέζοι, Έλληνες). Είναι δίγλωσσοι, δηλαδή μιλούν παράλληλα την «πρώτη-μητρική» γλώσσα της χώρας προέλευσης και τη «δεύτερη» γλώσσα της κοινωνίας υποδοχής.

Στην αφομοίωση, αναφέρει η Green, μπορούμε να διακρίνουμε σημαντικές διαβαθμίσεις: την πολιτισμική αφομοίωση, η οποία αναφέρεται σε διατροφικές, ενδυματολογικές και δη θρησκευτικές αλλαγές, τη δομική αφομοίωση, κατά την οποία τόσο θεσμοί της κοινωνίας υποδοχής όσο και των μεταναστών επηρεάζονται (σύναψη μεικτών γάμων ή αυτοπροσδιορισμός των μεταναστών με τους όρους της χώρας υποδοχής). Άλλοτε οι μετανάστες υιοθετούν ορισμένα στοιχεία του πολιτισμού του φιλοξενούντος έθνους από τη στιγμή που γίνονται όλο και περισσότερο δεκτοί σε συλλόγους (λέσχες, δίκτυα) (Green:2004, 85). Ένα έθνος μεταναστών είναι οι ΗΠΑ, όπου οι περισσότεροι μετανάστες αφομοιώθηκαν, μετά την παρέλευση δύο γενιών, έπαψαν να μιλούν τη μητρική τους γλώσσα και διατήρησαν μόνο αμυδρή εικόνα της χώρας καταγωγής των προγόνων τους (Eriksen:2007, 445).

Η αφομοίωση, υποστηρίζει ο Ψημμένος, (Ψημμένος:2004, 25) σημαίνει ότι με τον καιρό οι μετανάστες δεν μπορούν να διακριθούν από τον πληθυσμό της φιλοξενούσας κοινωνίας, η οποία παραμένει, βασικά, अपαράλλαχτη από την άφιξη και εγκατάστασή τους. Το αποτέλεσμα χωνευτήρι ή «melting pot» εννοεί την εμφάνιση μιας νέας ομοιογενούς κοινωνίας και κουλτούρας, η οποία είναι διαφορετική από αυτήν της κάθε συμβαλλόμενης εθνικής ομάδας, αν και πηγάζει, πιθανόν σε διαφορετικό βαθμό, από την καθεμία από αυτές. Χάριν της νέας επαγγελματικής ζωής απαιτείται η αφομοίωση και ο ενστερνισμός ορισμένων νέων πολιτισμικών και κοινωνικών πρακτικών.

Έρευνες υποστηρίζουν πως η επιτυχής ένταξη, ενσωμάτωση ή περιθωριοποίηση συγκεκριμένων μεταναστευτικών ομάδων οφείλονται σε στοιχεία της κουλτούρας τους¹¹ ή στον τρόπο που ιεραρχούν τις αξίες τους. Συγκεκριμένα, οι

¹¹ Ο Cuche, μελετώντας την έννοια της κουλτούρας στις κοινωνικές επιστήμες, αναφέρεται στην «κουλτούρα των μεταναστών». Υπογραμμίζει πως η έκφραση αυτή εμφανίστηκε στη Γαλλία τη δεκαετία 1970 και είχε αμέσως μεγάλη απήχηση. Η εμφάνιση του όρου συνέπεσε με την ανακοπή του μεταναστευτικού ρεύματος των «φιλοξενούμενων εργατών», γεγονός στο οποίο αποδόθηκε πολιτική σημασία. Έτσι, η χρήση του όρου από τη χώρα εγκατάστασης αντανάκλα την πολιτική της και σημαίνει την άρνηση της πλήρους και ολοκληρωτικής αφομοίωσης των μεταναστών στην κυρίαρχη κοινωνία. Συνιστά μία πραγματικότητα που ορίζεται βάσει των συμφερόντων της κυρίαρχης

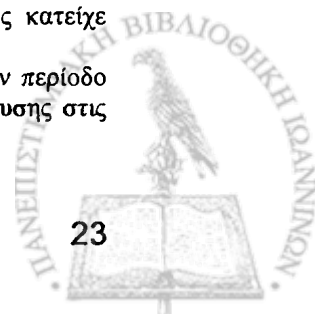
Vermeulen και Verena (Vermeulen και Verena:2000) μελέτησαν συγκριτικά την κινητικότητα Ελλήνων και Ιταλών (προερχόμενων από το Νότο) μεταναστών στις Η.Π.Α. κατά τα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Διαπίστωσαν πως οι δυο ομάδες είχαν πολλές ομοιότητες (αγροτική προέλευση, υψηλό ποσοστό μετανάστευσης στις χώρες προέλευσης, κυρίως ανδρικής, υψηλό ποσοστό επαναπατρισμού, παρόμοιους ηθικούς κώδικες).¹² Εντούτοις, οι Έλληνες σημείωσαν γρήγορη κινητικότητα προς τη μεσαία τάξη των λευκών κολάρων. Αυτή οφείλεται σε στοιχεία του πολιτισμού τους· στη θετική στάση που τηρούσαν ως προς την εκπαίδευση, στην οργάνωση της κοινότητας γύρω από το σχολείο και την εκκλησία, η οποία τροφοδότησε την αλληλεγγύη και τον οικονομικό συνεταιρισμό μεταξύ τους.¹³ Αντίθετα, οι Ιταλοί αντιμετώπιζαν την εκπαίδευση και το σχολείο γενικότερα σαν εισβολή στην οικογενειακή ζωή, διότι μετέδιδε μηνύματα διαφορετικά από αυτά της οικογένειας και ως παράγοντα μείωσης εργατικών χεριών. Για το λόγο αυτό έδειξαν απροθυμία να συνεργαστούν. Όμοια, ο πολιτισμός των Ινδών Παντζάμπ που χαρακτηρίζεται από ισχυρούς δεσμούς εντός της οικογένειας, σεβασμό στα γηραιότερα μέλη, δυναμική θέση και ρόλο των γυναικών, η μεγάλη σημασία στο σχολικό κεφάλαιο λειτούργησε παρωθητικά στην κοινωνική ανέλιξη.

κοινωνίας. Η αναφορά στη διαφορετικότητα εγκλωβίζει τους μετανάστες σε αυτήν και τους παρακινεί στην επανενεργοποίηση της «συνείδησής» τους σχετικά με την κουλτούρα καταγωγής τους. Τους καθιστά συμμετόχους στην προτροπή για επιστροφή, η οποία, παρά τα φαινόμενα, ελπίζουν ακόμη πως αργά ή γρήγορα θα πραγματοποιηθεί. Με την ανακοπή του μεταναστευτικού ρεύματος η διαρκής όψη της μετανάστευσης έγινε περισσότερο εμφανής, εφόσον οι μετανάστες δεν επέστρεφαν στις χώρες τους παρά την κρίση εργασίας που τους έθιγε διαρκώς. Κατέστη σαφές πως από τη στιγμή που οι μετανάστες εγκαθίστανται στη χώρα υποδοχής με τις οικογένειές τους, δεν είναι δυνατόν να τους θεωρούμε ως μία απλή βοηθητική «δύναμη εργασίας» και επιβάλλεται να λάβουμε υπόψη όλες τις διαστάσεις της ύπαρξής τους. Εντούτοις, η αναφορά σε μια ιδιαίτερη κουλτούρα περιορίζει στο πολιτιστικό με την πιο στενή έννοια του όρου, που σχετίζεται κατ' ουσίαν με τη σφαίρα ψυχαγωγίας. Για τον Cuche ο όρος «κουλτούρα των μεταναστών» σχετίζεται με την πολιτική «της προαγωγής των πολιτισμών», η οποία στην πραγματικότητα προάγει φολκλοριστικές απόψεις (Cuche: 2001, 187-195).

¹² Στις ομάδες αυτές η συγγένεια μέσω κουμπαριάς και το αίσθημα τιμής και ντροπής κατείχε σημαντική θέση.

¹³ Οι Έλληνες είχαν υψηλότερο ποσοστό εγγραμματοσύνης στη μητρική γλώσσα κατά την περίοδο εισόδου στην Αμερική. Επιπροσθέτως, αξιοποίησαν την προηγούμενη εμπειρία μετανάστευσης στις ελληνικές παροικίες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Μετά το Β΄ παγκόσμιο πόλεμο το Κόμμα Εργασίας υπό την ηγεσία του Εμβέρ Χότζα ανέλαβε την εξουσία στην Αλβανία. Το καθεστώς Χότζα επέβαλε πλήρη ιδεολογικό και πολιτικό έλεγχο στην κοινωνία μέσω της εφαρμογής ενός ολοκληρωτικού συστήματος και μίας κεντρικά σχεδιασμένης οικονομίας. Κράτησε επίσης τη χώρα απομονωμένη από τον υπόλοιπο κόσμο.¹⁴

Το 1946, κατά τη διάρκεια του ελληνικού εμφυλίου πολέμου, η Αλβανία έκλεισε τα σύνορά της προς την Ελλάδα. Την περίοδο που ακολούθησε οι δυο χώρες έπαψαν να έχουν επαφές και διπλωματικές σχέσεις. Το 1987 το καθεστώς εμπόλεμης κατάστασης μεταξύ των δύο κρατών άρθηκε και το 1990 τα σύνορα των δύο κρατών άνοιξαν. Η επικράτηση πολιτικού χάους την ταραγμένη περίοδο των πρώτων ημερών της πτώσης του καθεστώτος οδήγησε στην έξοδο ενός σημαντικού μέρους του αντρικού κυρίως πληθυσμού.¹⁵

Οι αλλαγές αυτές οδήγησαν στην αρχή μίας νέας μεταναστευτικής περιόδου.¹⁶ Οι εξαιρετικές διαστάσεις που έλαβε, με κύρια γνωρίσματα τη μαζικότητα, τη σφοδρότητα και την ταχύτητα, την κατέστησαν μοναδική στη σύγχρονη ιστορία της μετανάστευσης. Οι Λαμπριανίδης και Kazazi (Lambrianidis & Kazazi:2006) αναφέρουν πως η μεγάλη αλβανική «έξοδος» αποτελεί την πιο έντονη περίπτωση κινητικότητας που αναπτύχθηκε μετά την πτώση του σοσιαλιστικού μπλοκ. Εκτιμούν ότι το 20-25% του αλβανικού πληθυσμού ζει και εργάζεται στο εξωτερικό ως μετανάστες. Ο μεταναστευτικός πληθυσμός στην Ελλάδα υπολογίζεται στο 10% του πληθυσμού της χώρας, ενώ κατά την απογραφή του 2001 το ποσοστό των αλλοδαπών ανήλθε στο 8% (ήταν 5,34% στην απογραφή του 1991) του συνολικού πληθυσμού, (Ζαραφωνίτου: 2007, 229) δηλαδή 761.813 άτομα. Οι Αλβανοί αποτελούν την

¹⁴ Η Αλβανία ήταν απομονωμένη από τις δυτικές χώρες και τις χώρες του κομμουνιστικού μπλοκ διότι αυτό της απέδιδε ρεβιζιονιστικές τάσεις. Εξαίρεση αποτελούσε η Κίνα.

¹⁵ Η διάβαση των συνόρων και η συνεπακόλουθη μετανάστευση προσέδιδε στα άτομα την αίσθηση ελευθερίας και δημοκρατίας. Στην Αλβανία η μετάβαση σε διαφορετικό πολιτικό σύστημα σηματοδοτείται από την παύση της ελέγξιμης μετακίνησης εντός της χώρας, της στέρησης διαβατηρίων και του δικαιώματος μετακίνησης εκτός συνόρων που ίσχυαν την περίοδο Χότζα (Barjaba & King: 2005, 4).

¹⁶ Η προ του Β΄ παγκοσμίου πολέμου μετανάστευση είναι γνωστή ως kurbet. Σύμφωνα με τον De Rapper (De Rapper:2003) στο συλλογικό υποσυνείδητο των Αλβανών η εποχή του kurbet θεωρείται «χρυσή εποχή» και οι μετανάστες της περιόδου συνεκτιμούνται σαν ρινοκίνδυνα και γενναία άτομα.

κυρίαρχη μεταναστευτική ομάδα, δηλαδή 57,49% του συνολικού αλλοδαπού πληθυσμού.

Η μοναδικότητα της αλβανικής μετανάστευσης έγκειται και στον κύριο προσανατολισμό της προς τις γειτονικές χώρες Ελλάδα και Ιταλία. Ο σχεδόν ανέξοδος τρόπος μετακίνησης μέσω των χερσαίων συνόρων οδήγησε τους περισσότερους προς την Ελλάδα. Επιπλέον, η μαζική είσοδος των Αλβανών μεταναστών συνέπεσε με την αναζήτηση φτηνών εργατικών χεριών ως αναπτυξιακή στρατηγική από μερίδα του ελληνικού κεφαλαίου, θέσεις που κάλυψαν πολλοί Αλβανοί μετανάστες. Την εποχή εκείνη έγιναν περισσότερο εμφανείς νέες μορφές εργασίας (συμπληρωματική, προσωρινή, οικιακή-προσωπική, ημιαπασχόληση, παράνομη κλπ.) και, κατά συνέπεια, νέες κατηγορίες εργαζομένων ελαστικά απασχολούμενων.¹⁷

Ο εποχιακός χαρακτήρας της αλβανικής μετανάστευσης των αρχών της δεκαετίας 1990 ήταν επακόλουθο αφενός της ασταθούς πολιτικής κατάστασης στην Αλβανία αφετέρου της λήψης μέτρων καταστολής της λαθρομετανάστευσης από το ελληνικό κράτος.¹⁸ Οι ισχυροί οικογενειακοί δεσμοί και η ανάγκη φροντίδας οικείων προσώπων που παρέμειναν στον τόπο προέλευσης συνέτειναν στις συχνές επιστροφές στην πατρίδα.

Οι περισσότεροι μετανάστες βρίσκονταν σε ηλικία σχηματισμού οικογένειας προσανατολισμού και οι τακτικές επιστροφές στην πατρίδα συνέβαλαν στη δημιουργία νέων δεσμών οικογένειας. Είδαν τη μετανάστευση σαν μέσο απόκτησης κεφαλαίου για το ξεκίνημα της ζωής τους παράλληλα με την ενίσχυση του εισοδήματος της οικογένειας προέλευσης.¹⁹ Οι επαναλαμβανόμενες παράνομες εισοδοί των Αλβανών, παρά τις συλλήψεις και τις επαναπροωθήσεις στη χώρα τους κατά τη διάρκεια των

¹⁷ Η ελαστικοποίηση της εργασίας αφορά το χρόνο, τη διάρκεια και το πλαίσιο της κοινωνικής της οργάνωσης.

¹⁸ Η Ελλάδα ως χώρα αποστολής μεταναστών ήταν ανέτοιμη να αντιμετωπίσει το μεγάλο μεταναστευτικό κύμα. Συγκεκριμένα η εγκατάσταση και η κινητικότητα αλλοδαπών ρυθμιζόταν με νόμο του 1929 που είχε θεσπιστεί για την επίλυση ζητημάτων που αφορούσαν τη μαζική άφιξη προσφύγων μετά τη Μικρασιατική καταστροφή. Το ελληνικό κράτος προκειμένου να ελέγξει την αγορά εργασίας οργάνωσε μαζικές συλλήψεις και απελάσεις μεταναστών. Οι επιχειρήσεις αυτές έλαβαν τη χαρακτηριστική και προσβλητική ονομασία «σκοούπα» και στόχευαν στην εφαρμογή του μέτρου περί μαζικού ελέγχου και στη νομιμότητα των μεταναστών. Απέβλεπαν δε στην υλοποίηση των σχεδίων της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη θωράκιση των συνόρων της (Μουσούρου:1993).

¹⁹ Η οικογένεια ως προς το σχηματισμό της διακρίνεται σε οικογένεια αναφοράς και οικογένεια προσανατολισμού. Στην οικογένεια αναφοράς γεννιέται το άτομο και δημιουργείται το Εγώ του. Η οικογένεια προσανατολισμού ή δημιουργίας σχηματίζεται από το άτομο συνήθως κατ' επιλογή και απορρέει από το Εγώ του γάμου (Κατάκη:1998). Τα μέλη των οικογενειών συνδέονται με ένα παγωμένο πλέγμα από τον και σχέσεων. Το πλέγμα αυτό επιτρέπει στην οικογένεια να επιτύχει τέσσερις σημαντικές λειτουργίες για την κοινωνική ζωή του ανθρώπου: την αναπαραγωγή, την ανατροφή των ανήλικων τέκνων, την ένταξη και την κοινωνικοποίηση (Μισέλ:2000).

επιχειρήσεων «σκούπα», υποδηλούν το σταθερό προσανατολισμό προς τη μετανάστευση. Η επιτακτική ανάγκη αντιμετώπισης των οικονομικών προβλημάτων της οικογένειας υπερέβαινε τα μέτρα καταστολής που εφάρμοσε το ελληνικό κράτος. Η βίωση των μηχανισμών καταστολής και των τακτικών που εφάρμοσε η ελληνική Αστυνομία, η πρόκληση βίαιων καταστάσεων και από τις δύο πλευρές προκάλεσαν έντονη ψυχολογική πίεση. Σε ορισμένες περιπτώσεις το πληγωμένο φιλότιμο και το αίσθημα περηφάνιας ενήργησαν αποτρεπτικά ως προς την απόφαση της μετανάστευσης.

Προσωπικές περιπέτειες και δράματα βρίσκονται συχνά πίσω από την απόφαση μετανάστευσης αναδεικνύοντας την κάθε πορεία μοναδική. Η ανάγκη καλύτερης νοσοκομειακής περίθαλψης των παιδιών αποτέλεσε έναν ακόμη λόγο μετακίνησης. Οι δομές του συστήματος υγείας οδήγησαν την οικογένεια σε αναγκαστική έξοδο μέσω της μετανάστευσης, η οποία συνοδεύτηκε με την αγωνία των γονέων για την κάλυψη βασικών βιολογικών αναγκών των παιδιών. Η συνομιλήτρια Α. Β. παρουσίασε τη μετανάστευση ως διέξοδο στο οικογενειακό δράμα απώλειας του άντρα της. Η δηλητηρίασή του από νοθευμένο αλκοόλ προκάλεσε έλλειψη εμπιστοσύνης στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. «Ο τόπος δε με κρατούσε», ανέφερε χαρακτηριστικά.

Τα συγγενικά και φιλικά δίκτυα αποτέλεσαν κοινωνικό κεφάλαιο και παράγοντα στήριξης των μεταναστών στη χώρα εγκατάστασης. Η προσφορά – πρωτίστως - ψυχολογικής υποστήριξης, η βοήθεια στην εύρεση εργασίας, η φιλοξενία ή συγκατοίκηση ενδυνάμωσαν και ενίσχυσαν τη θέση τους και βοήθησαν στην υπέρβαση δυσκολιών. Οι κοινές αξίες, αρχές και συμπεριφορές, το πολιτισμικό υπόβαθρο διευκόλυναν τη συνεργασία και το συντονισμό των δράσεων τους προς αμοιβαίο όφελος. Η ανατροφή των παιδιών από τα οικογενειακά δίκτυα προέλευσης των συζύγων στάθηκε πολύτιμη για ένα διάστημα στην αρχή. Παραθέτω χαρακτηριστικό απόσπασμα από τη συνομιλία με τον Π. Α.:

Είμαι από Βόρεια Ήπειρο, από τη Νότια [Αλβανία], Αργυρόκαστρο. Μένω σ' ένα χωριό που λέγεται Βοροζί, εκεί λέγεται Μπορονζί. Είναι το δεύτερο χωριό της Βόρειας Ηπείρου, εκεί γεννήθηκα, μεγάλωσα, πήγα σχολείο εκεί. Στην Ελλάδα ήρθα το χίλια εννιακόσια ενενήντα πέντε, λόγω ότι μου παρουσιάστηκε στην κόρη μου, μια αρρώστια, λευχαιμία. Είχα ένα κορίτσι δώδεκα χρονών ...

[Πριν το ενενήντα πέντε], ήρθα μια φορά, αλλά ξεκίνησε η σκούπα, μας πιάσανε, με τα διαβατήρια με βίζα, που τα 'χαμε, μας τα πήρανε, μας τα σχίσανε και μας γυρίσανε πίσω. [Την πρώτη φορά κάθισα] τρεις μέρες. Μόλις ήρθα, πήγα στη

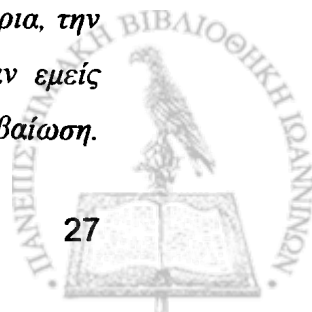
δουλειά μια μέρα, την άλλη μέρα δρόμο, μας πήρε από το σπίτι κατευθείαν η Αστυνομία.

[Ήτανε τ' αδέρφια της γυναίκας μου] δουλεύανε αυτοί και μου βρήκανε δουλειά, με βοηθήσανε και με κρατούσανε στο σπίτι, με φιλοξενούσανε. Ναι, μας έτυχε αυτό ... αυτό με την κόρη μου ... και ήρθαμε. Και μετά από αυτή τη φορά, μετά τη σκούπα δεν ξαναήρθα. Είπα εγώ δε θα πατήσω πια στην Ελλάδα, ... άμα είναι έτσι. Και μετά υποχρεωτικά! ... Η κόρη μου! Ήρθαμε εδώ, πήγαμε στο Παίδων. Δώδεκα χρονών. Έκατσα ένα χρόνο μέχρι που έκανε τη μεταμόσχευση μυελού. Πήραμε μόσχευμα απ' το γιο μου ... .. Εγώ είμαι πάρα πολύ ευχαριστημένος από τους γιατρούς, έχω γράψει, το 2000 μου φαίνεται, έχω γράψει στην εφημερίδα, «Λαϊκό Βήμα», στην Αλβανία, [κυκλοφορεί] ελληνικά, Βορειοηπειρώτικη εφημερίδα στην Αλβανία, στο Αργυρόκαστρο. Έχω γράψει για τους γιατρούς, που έκαναν, ό,τι μπορέσανε εδώ, ό,τι ... Τόσο ήτανε γραμμένο. Και μου πέθανε εδώ, το πήγα πίσω στο χωριό, το 'θαψα εκεί, επειδή μου έζησε η μάνα.

Και μετά ξαναήρθα και είμαι πάρα πολύ ευχαριστημένος κι από τους τελωνιακούς εκεί, όταν είδανε ... ένα αγγελούδι ... Μου είπανε να 'ρθεις ... χωρίς χαρτιά, σε δέκα μέρες να γυρίσεις πίσω χωρίς χαρτιά, να περάσεις και μου κρατήσανε τ' όνομα, το γράψανε εκεί και μένα και της γυναίκας μου να περάσουμε ξανά. Αλλά εμείς κάτσαμε, βγάλαμε τα σαράντα και μετά βγάλαμε βίζα και ήρθαμε ξανά εδώ. Είχαμε το παιδί, επειδή τραβήξαμε μόσχευμα από το παιδί, φοβήθηκα μήπως πάθει τίποτα, αλλά όλα πήγαν καλά.

Τώρα έχω δυο γιους. Ο ένας είναι περίπου είκοσι. Ο πρώτος γεννήθηκε στην Αλβανία, το ογδόντα οχτώ. Έχω κι άλλο ένα γιο. Και ο άλλος γεννήθηκε εδώ, το ενενήντα εννιά και ... τώρα ... δε θα πάρει υπηκοότητα ελληνική, όπως έχουμε διαβάσει σε μία εφημερίδα. Λένε θα πάρουνε υπηκοότητα ελληνική μόνο αυτοί που έχουνε γεννηθεί το δύο χιλιάδες και μετά. Ακόμα και το γιο μου που 'χει γεννηθεί εδώ δεν θα τον αναγνωρίζουνε. Ναι, αλλά γιατί; Δεν έχει ο άνθρωπος το δικαίωμα, όπου γεννήθηκε, να διαλέξει την υπηκοότητά του; [Ο μεγάλος γιος μου], τώρα πάει για μπάλα, ποδοσφαιριστής, εδώ στη Διάνα Ηλιούπολης. Είναι ο καλύτερος! Αλλά έχουμε τους δρόμους κλειστούς, μας πιάνουνε σαν ξένους και δεν μπορεί να παίζει σε ομάδα.

Ναι, δε λέμε, είμαστε ευχαριστημένοι πάρα πολύ, αλλά μόνο ένα πράγμα είναι τώρα, δεν ξέρω που είναι η δυσκολία για κάτι που παίρνουμε εμείς, τα διαβατήρια, την άδεια διαμονής, γιατί θέλει τόση διαδικασία για να βγει. Μια άδεια, όταν εμείς πηγαίνουμε πληρώνουμε, έχουμε όλα τα χαρτιά εντάξει και μας δίνουνε τη βεβαίωση.

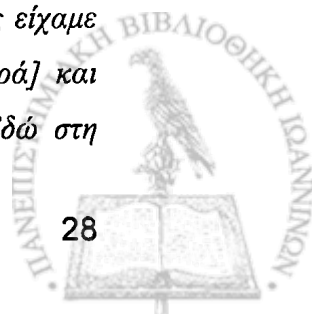

Από κει και πέρα, γιατί αργούνε τόσο πολύ από την περιφέρεια; Ένα χρόνο, γιατί αυτό το πράγμα; Άνθρωποι δεν είμαστε και μεις; Είμαστε άνθρωποι! Δεν έχουμε δικαιώματα εμείς, όταν έχουμε έναν άνθρωπο άρρωστο, που πεθαίνει να τον δούμε για τελευταία φορά; Γιατί είναι ο σεβασμός απέναντι σ' έναν άνθρωπο!

Διάφορες δουλειές έχω κάνει αλλά πάντα στην οικοδομή. Πήγα μια φορά, ήθελα να πάω [να δουλέψω στο Μετρό], όχι που σκάβανε, τώρα που σκουπίζουνε και πλένουνε, συνεργείο έτσι. Δε με δεχτήκανε, επειδή δεν έχουμε άδεια εργασίας, επειδή εμένα μου έχασε τα χαρτιά η γυναίκα μου, επειδή μου λείπανε κάτι ένσημα, από το δύο χιλιάδες τέσσερα, πήγα στο δύο χιλιάδες έξι, τα ζήτησα αυτά. Τα πλέρωσα, αγόρασα τα ένσημα, μου βγάλανε για ένα χρόνο άδεια εργασίας και όταν πήγα να τα ανανεώσω τα χαρτιά μου είπανε έχουμε κάνει λάθος. Πλήρωσα κι ένα χιλιάρικο από την τσέπη και ζαναμιλήσανε με τη γυναίκα μου, ήτανε λάθος μού λένε και τώρα υποχρεωτικά δεν μπορούμε να εργαστούμε εμείς, εργάζονται οι άλλοι.

Βρίσκουμε [εμπόδια]. Αυτό δεν ξέρω γιατί [συμβαίνει]. Άμα είναι κάτι που εμείς πειράζουμε ή ξέρω εγώ την οικονομία της Ελλάδας, ας μας το πει έτσι ξεκάθαρα η κυβέρνηση. Δεν είναι ντροπή, όπως ήρθαμε να φύγουμε πάλι, να μας πούνε να φύγουμε. Δεν είναι τίποτε κακό αυτό. Να ξέρουμε και μεις. Γιατί δεν μπορούμε να το καταλάβουμε, γιατί [συμβαίνει]; [Και είναι και αυτό] γιατί εμάς τους Αλβανούς, στους Αλβανούς ζητάνε εκατό πενήντα ένσημα οικοδομή, στους Βορειοηπειρώτες δε ζητάνε τίποτα! Ή στους μαύρους! [Τους δίνουν κάρτα]. Ναι .... εμένα μου φαίνεται αυτό συμβαίνει επειδή εμείς είμαστε πολύ κοντά με τα σύνορα και λένε να τους πάμε και είναι κοντά, θα 'ρθουνε ξανά, θα κάνουνε τον κόπο. Για τους άλλους δεν τους συμφέρει γιατί είναι πολλά λεφτά να πάνε μακριά. ... Η πολιτική ...

Τα πολιτικά είναι άλλο θέμα και ο λαός είναι άλλο. Ο λαός θα ζήσει με το λαό. Ο γείτονας με το γείτονα θα ζήσει. Εγώ είμαι Αλβανός παράδειγμα. Μεγάλωσα εκεί στη Βόρεια Ήπειρο. Όλους τους φίλους μου τους έχω Βορειοηπειρώτες. Δεν αλλάζει. Όταν έφυγαν στην αρχή [οι Βορειοηπειρώτες] στην Ελλάδα, εγώ κράτησα τέσσερις οικογένειες, γιατί είχαν γερόντους στο σπίτι. Τι ήθελαν να τους ψωνίσω κι ακόμα πηγαίνω κι έρχονται. Όταν πέθανε η κόρη μου, ο φίλος μου με τη γυναίκα του ήρθε και εκάτσανε, μου πήρανε [το κορίτσι], το βάλανε στο αυτοκίνητο, εκάτσανε μια εβδομάδα, μέρα νύχτα εκεί. Αυτή είναι η ανθρωπιά κι ο σεβασμός που 'χει ο ένας απέναντι στον άλλο, δεν είναι θέμα ρατσιστικής [συμπεριφοράς] και τέτοια και εμείς τους είχαμε μια ζωή. Τώρα δεν έχει τύχει εδώ [να αντιμετωπίσω ρατσιστική συμπεριφορά] και εμείς είμαστε οικογενειάρχες, δεν πάμε να γυρνάμε νύχτα και ξέρω γω. [Εδώ στη

γειτονιά] μιλάμε, καθόμαστε σ' ένα τραπέζι, πίνουμε μαζί, πλερώνουμε, μας κερνάνε, κερνάμε.

Εμείς μιλάμε με τα παιδιά τις περισσότερες φορές ελληνικά. Ο μεγάλος γιος ξέρει καλύτερα τ' αλβανικά γιατί ήρθε οχτώ χρονών εδώ. Ο μικρός γεννήθηκε εδώ. Ο μικρός, άμα κάνουμε κανένα λάθος, μας διορθώνει κατευθείαν στα ελληνικά. Θα το πείτε έτσι όχι έτσι. Ταιριάζει πιο καλά. Αλλά αυτός [ο μικρός] κάνει προσπάθειες μόνος του [στα αλβανικά] και από τα αγγλικά που τον πάμε φροντιστήριο γράφει και αλβανικά μόνος του, χωρίς να του μάθει κανείς, γιατί μοιάζει πολύ η γλώσσα, τα γράμματα αγγλικά με αλβανικά. Μόνος του προσπαθεί.

Ο μικρός μαθαίνει κανένα τραγούδι [αλβανικό] όταν πηγαίνει στο χωριό, το καλοκαίρι πάει δεκαπέντε μέρες, εκεί με τον αδερφό μου. Τον αγαπάει πολύ και τον στέλνουμε εκεί, γιατί οι γονείς μου δε ζούνε, έχουνε πεθάνει. Εδώ μπα, όχι [δεν ακούνε αλβανική μουσική]. Δεν τους αρέσουν τώρα. Των παιδιών δεν τους αρέσουνε αυτά. Τώρα θέλουνε ροκ κι αυτά. Ξέρεις. Ναι, τα πιο μοντέρνα θέλουνε.

Ε, χορούς, τους μαθαίνουμε αλλά εμείς χορεύουμε μόνο τα [βορειοηπειρώτικα]. Ναι, τα παιδιά μας ξέρουνε τα βορειοηπειρώτικα, όπως ξέρουμε κι εμείς, τα 'χουνε μάθει, όταν κάνουμε κάνα τραπέζι και χορεύουμε, αυτά χορεύουμε, δεν ξέρουμε άλλα εμείς, ναι, στο γλέντι χορεύουμε. Τραγουδάμε κάτι λαϊκά τραγούδια, αλβανικά και τα κρατάμε κι εδώ. Πολυφωνικά, ναι. Αυτά τραγουδάμε, στη γλώσσα μας. [Τα παιδιά τα ακούν], ε μπα, [δε συμμετέχουν]. Τώρα 20 χρονών ... αυτός έχει το μυαλό αλλού... Έχει ένα κοριτσάκι κι αυτός με το κορίτσι του ...

Δε σκεφτήκαμε ποτέ αυτό [να πάμε σε άλλη χώρα μετανάστες], γιατί εδώ είπαμε είναι πιο κοντά, μπορούμε να πάμε να δούμε και τους γονείς μας πιο εύκολα. [Τώρα δε σκέφτομαι να γυρίσω πίσω] όχι, μ' αυτή την κατάσταση που είναι τώρα, δε σκέφτομαι ποτέ να γυρίσω πίσω. Όχι, σε καμία περίπτωση. Με αυτήν την κυβέρνηση, που είναι τώρα, δεν πρόκειται, γιατί δεν είναι μια κυβέρνηση που πρέπει για το φτωχό, όχι. Δεν κοιτάζει το φτωχό, άμα ανοίξεις και βλέπεις τις ειδήσεις, δεν ακούς τίποτε άλλο. Ακούς σκοτώθηκε ετούτος, σκοτώθηκε ο άλλος, σκοτώθηκε ο άλλος. Μόνο τέτοια ακούς. Δεν έχει τίποτα άλλο. Ότι λένε είναι όλα ψέματα. Λένε θα κάνουνε κάτι, κάνουνε κάτι δρόμους μόνο ... Δεν έχει τίποτα.

Σπούδασε ο γιος μου τρία χρόνια, τελείωσε ψυκτικός και πήρε το πτυχίο και τώρα δουλεύει, δεν έχει βρει δουλειά στη δουλειά του αλλά έχει πάει σε μια δουλειά που πουλάνε πιάτα, που κάνουνε παραγγελίες, δηλαδή κάνει μεταφορές. Ο μικρός πάει σχολείο, τρίτη τάξη στο Δημοτικό.

Εμείς θα πούμε στα παιδιά αυτό που έχουν ζήσει οι γονείς μας, στην ιστορία, αλλά δε θα επιμείνουμε ν' αλλάξει ο γιος μου παράδειγμα σ' αυτό το μάθημα που του δίνει ο δάσκαλος. Αυτό θα το παρακολουθήσει, θα το μάθει όπως είναι. Μετά δε μας απασχολεί πολύ αυτό. Εμάς μας απασχολεί να ζούμε ειρηνικά! Και να μεγαλώσουν τα παιδιά σωστά. Τους έχουμε πει παράδειγμα για το Σκεντερμπέη, πεντακόσια χρόνια και αυτό. Έχουμε πει για το πόλεμο που έχονε κάνει τότες οι κομμουνιστές στην Αλβανία με τους Γερμανούς, με τους Ιταλούς, από το τριάντα εννιά μέχρι σαράντα τέσσερα, μόνο τέτοια. Δε μας απασχολεί πολύ η πολιτική και αυτά.

Κοίταξε αυτό δε με απασχολεί καθόλου [να φέρει ο γιος μια νύφη Ελληνίδα ή Αλβανίδα], επειδή για μένα φτάνει να 'ναι άνθρωπος, να 'χει ανθρωπιά. Να 'χει καρδιά, σεβασμό, να 'χουν σεβασμό απέναντι. Γιατί δε θα ζήσω εγώ μαζί, θα ζήσει ο γιος μου. Έτσι. [Η κοπέλα του γιου μου] είναι Αλβανίδα. Αλλά, εμένα θα μου άρεσει αν ο γιος μου θα μείνει εδώ να 'παιρνε μια Ελληνίδα. Εμένα θα μου άρεσε πολύ, να 'χε μια Ελληνίδα ...

Στα μέσα της δεκαετίας 1990 μια μορφή παρατράπεζας προσέλκυσε το επενδυτικό ενδιαφέρον πολλών Αλβανών μεταναστών. Αρχικά, οι δελεαστικοί όροι δημιούργησαν κλίμα ευφορίας για τα αναμενόμενα κέρδη. Όμως, η κατάρρευση του οικονομικού φαινομένου της «πυραμίδας», το 1997, οδήγησε στη δεύτερη φάση της μετανάστευσης κατά την οποία μετανάστευσαν είτε νεαρά ζευγάρια είτε οικογένειες με μικρά παιδιά. Συνήθως η μετακίνηση του πατέρα προηγήθηκε της οικογένειας προκειμένου να εξασφαλιστούν καλύτερες συνθήκες διαβίωσης.

Έως τη δεκαετία του 1980 η μετανάστευση εθεωρείτο γένους αρσενικού και στις μελέτες η μετακίνηση των γυναικών εντασσόταν σαν συμπλήρωμα της ανδρικής.²⁰ Ο μόνος τύπος γυναικείας μετανάστευσης ήταν αυτός της οικογενειακής ένωσης. Σπανιότατα η γυναίκα τολμούσε να ξεπεράσει κοινωνικούς φραγμούς και να βιώσει τις αντίξοες συνθήκες που συνεπάγεται η εγκατάσταση σε έναν τόπο άγνωστο, χωρίς τους κοινωνικούς δεσμούς και την υποστήριξη των συγγενικών και φιλικών δικτύων επικοινωνίας που έχει κάθε άτομο στον τόπο γέννησής του. Η αντιμετώπιση των μεταναστριών ως αντικειμένων που ακολουθούν το δρόμο της οικογένειάς τους και συμμορφώνονται στις αποφάσεις των ανδρών και όχι ως ενεργών υποκειμένων

²⁰ Σύμφωνα με την Green (Green:2004, 135-136), αυτό οφείλεται αφενός στη σύνδεση της μετανάστευσης με την εκβιομηχάνιση, την αστικοποίηση και τον εκσυγχρονισμό αφετέρου στο σημαντικό ρόλο των μεταναστών (ως μετακινούμενη εργατική δύναμη) στην ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού. Η μελέτη του μεταναστευτικού πεδίου από την οπτική γωνία του φύλου είναι καρπός των νέων κοινωνικών κινημάτων και ειδικότερα του γυναικείου και συνδέεται με τη μελέτη της ιστορίας της εργασίας από τα κάτω, ώστε να αναδειχτούν οι χαμένες φωνές.

που παίρνουν συνειδητές αποφάσεις τις καθιστούσε δέσμιες μιας τριπλής αορατότητας (γυναίκες, ξένες, προερχόμενες από χαμηλά κοινωνικο-οικονομικά στρώματα). Το ενδιαφέρον για αυτές εστιαζόταν στο ρόλο τους ως μητέρες ή σύζυγοι, δηλαδή η παρουσία τους ήταν διαμεσολαβημένη. Στη νέα μετανάστευση παρατηρείται μεγάλη συμμετοχή γυναικών που μετακινούνται αυτόνομα, γεγονός που αποτιμάται ως «θηλυκοποίηση» της μετανάστευσης (Green:2004, Κασιμάτη:2003, 158).

Η μετανάστευση αποτελεί μια νέα πραγματικότητα για τη γυναίκα και συχνά σηματοδοτεί τη μετάβαση από το παραδοσιακό μοντέλο οικογενειακής συμβίωσης προς το νεωτερικό. Η ζωή της μετανάστριας, οι ανάγκες και δυσκολίες που αντιμετωπίζει επαναπροσδιορίζουν τη θέση της. *Η συνομιλήτρια Μερίτα ζούσε με τον πεθερό στο χωριό ενώ ο άντρας της είχε μεταναστεύσει στην Ελλάδα προκειμένου να δημιουργήσουν χρηματικό κεφάλαιο. Μετά το φιάσκο του οικονομικού σχήματος των πυραμίδων τα χρήματα εξανεμίστηκαν και σύσσωμη η (πυρηνική) οικογένεια μετανάστευσε στην Ελλάδα. Μολονότι η Μερίτα μετανάστευσε, ενώ ήταν ήδη σύζυγος και μητέρα, εντός του οικογενειακού πλαισίου της οικογένειας προσανατολισμού, ο πατέρας της αντέδρασε έντονα αποτρέποντάς την. «Τι θα γίνεις; Τι θα κάνεις; Πού θα καταλήξεις;», τον θυμάται να της λέει.*

Στη δεύτερη φάση της μετανάστευσης η φροντίδα και τα βάρη της οικογένειας επέβαλλαν την εξασφάλιση μόνιμου τόπου εγκατάστασης. Αντίθετα, τα πρώτα χρόνια εισόδου η μετακίνηση των Αλβανών ήταν συνεχής προκειμένου να εξασφαλιστούν καλύτερη εργασία, μεγαλύτερες αμοιβές και ευνοϊκότερες συνθήκες ζωής.

ΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΕ ΔΥΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥΣ

Βασικό πρόβλημα της πρώτης γενιάς μεταναστών είναι η δυσκολία γλωσσικής επικοινωνίας στη χώρα εγκατάστασης. Τις περισσότερες φορές οι μετανάστες γνωρίζουν ελάχιστα ή καθόλου τη γλώσσα του νέου κοινωνικού περιβάλλοντος. Στην περίπτωση των Αλβανών η ορμή του μεταναστευτικού ρεύματος κατά την πρώτη φάση εισόδου ήταν τέτοια ώστε η γλώσσα δεν αναδύθηκε σε ανασταλτικό παράγοντα μετακίνησης. «*Λίγα πράγματα, λέξεις, σιγά ... πρέπει να ξέρεις;*» παρατηρεί ο Γ. Χ. αναδεικνύοντας εκτός από τη δύναμη του χαρακτήρα και την πίστη στις ικανότητές τους, τη θέληση για βελτίωση της ζωής μέσω της μετανάστευσης. Σε αυτό το σημείο μέσα από το λόγο του συνομιλητή διαφαίνεται πως η κατοχή της γλώσσας δεν αρκεί για την κατανόηση του λόγου αλλά το ομιλούν κοινωνικό υποκείμενο πρέπει να ξέρει να «σκηνοθετεί» το λόγο του. Διακρίνεται η ικανότητα έκφρασης σε μια γλώσσα όχι μόνο ως αναγκαία και ικανή συνθήκη για την παραγωγή νοήματος αλλά και ως ανάγκη άμεσης επικοινωνίας, ως ομιλία σε σχέση με κάποιον ή κάτι.

Οι συνομιλητές τονίζουν πως πλήθος λέξεων και γλωσσικών εκφράσεων απαντώνται και στις δύο γλώσσες, γεγονός που περιορίζει τις δυσκολίες και καθιστά ευκολότερη τη λεκτική επικοινωνία και την ένταξή τους στην αγορά εργασίας όπως και σε άλλους κοινωνικούς χώρους. Παράλληλα η γειτνίαση με χωριά της ελληνικής μειονότητας, η φιλία με Βορειοηπειρώτες συνέδραμαν ώστε το άκουσμα της ελληνικής γλώσσας να είναι οικείο. Οι Χρηστίδης και Καραντζόλα (Χρηστίδης και Καραντζόλα:1997, 13) επισημαίνουν πως το γλωσσικό κεφάλαιο των μεταναστών είναι η μητρική τους γλώσσα.²¹ Αυτό σε ορισμένες περιπτώσεις εμπλουτίζεται από στοιχεία της κυρίαρχης γλώσσας της χώρας εγκατάστασης, ενώ κάποιοι κατέχουν τα αγγλικά, τη *lingua franca* της εποχής μας.

Η εκμάθηση της ελληνικής έγινε στους χώρους εργασίας και στους χώρους κοινωνικής συναναστροφής: στα καφενεία για τους άντρες και στους χώρους της γειτονιάς και των καθημερινών αγορών για τις γυναίκες. Η γνώση της κυρίαρχης γλώσσας αποκτήθηκε με την εξοικείωση, δηλαδή με τη λίγο ως πολύ παρατεταμένη έκθεση σε αυτήν.

²¹ Μητρική γλώσσα είναι η γλωσσική μορφή με την οποία έρχεται σε επαφή το παιδί μετά τη γέννησή του και την οποία μαθαίνει φυσικά και αβίαστα με την έκθεσή του στο γλωσσικό περιβάλλον ανατροφής του και για αυτό συνδέεται στενά με την ταυτότητα, τα συναισθήματα και την πρωταρχική κοινωνικοποίηση.

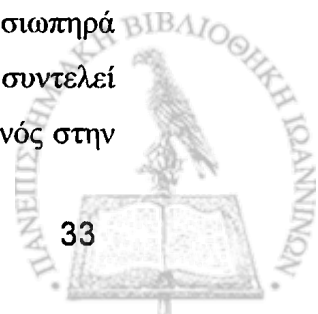

Αξίζει να σημειώσουμε πως οι γυναίκες πληροφορήτριες σε σχέση με τους άντρες μιλούσαν τα ελληνικά με μεγαλύτερη ευχέρεια, συντακτικό και λεξιλογικό πλούτο. Αν και στις δίγλωσσες κοινότητες της παραδοσιακής κοινωνίας οι άντρες διακρίνονταν για την ικανότητα εναλλαγής των γλωσσικών κωδίκων (της κοινότητας και της επίσημης πολιτείας) λόγω της εξάσκησης που επέφεραν οι εμπορικές διαπραγματεύσεις και οι επαφές έξω από την κοινότητα. Αντίθετα, οι γυναίκες χαρακτηρίζονταν από μονογλωσσία λόγω της ενασχόλησης με θέματα του οικιακού χώρου και με αγροτικές ασχολίες εντός της κοινότητας.

Στην περίπτωση των Αλβανών συνομιλητών οι συναναστροφές των αντρών στους εργασιακούς και κοινωνικούς χώρους με ομοεθνείς φαίνεται πως συντελούν στο γλωσσικό περιορισμό τους. Αντίθετα, οι γυναικείες συναναστροφές είναι πιο ευρείες. Εργαζόμενες ως οικιακές βοηθοί οι περισσότερες, συναλλασσόμενες καθημερινά στα καταστήματα, παρακολουθώντας τη μελέτη των παιδιών εξασκούν τα ελληνικά σε μεγαλύτερο βαθμό. Ο Bourdieu (Bourdieu:1999, 68-69) στην ανάλυσή του για την ενοποίηση της αγοράς και της κυκλοφορίας των πολιτισμικών αγαθών υπογραμμίζει πως η διαδικασία αυτή έχει ως συνέπεια την προοδευτική αχρήστευση του παλαιού τρόπου παραγωγής των έξεων και των προϊόντων τους. Παρατηρεί πως οι γυναίκες έχουν την προδιάθεση να δέχονται τις απαιτήσεις της αγοράς των συμβολικών αγαθών και γενικότερα είναι προθυμότερες να υιοθετούν την κυρίαρχη γλώσσα (και την κυρίαρχη προφορά), επειδή είναι ταγμένες στην ευπειθεια όσον αφορά τις κυρίαρχες χρήσεις, κυρίως μέσω του καταμερισμού της εργασίας κατά φύλο, που τις ειδικεύει στον τομέα της κατανάλωσης.

Το μορφωτικό κεφάλαιο του μετανάστη επιδρά στο χρόνο και στον τρόπο εκμάθησης της κυρίαρχης γλώσσας. Επιπλέον, καθορίζει τις στρατηγικές που το άτομο αναπτύσσει για την κατάκτησή της. Η αντίληψη, η φιλομάθεια και η άριστη επίδοση που διέκριναν τη συνομιλήτρια Φ. Χ. στα μαθητικά της χρόνια την οδήγησαν στην αγορά λεξικού με στόχο την καλύτερη εκμάθηση της ελληνικής και την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου στο διάστημα αναζήτησης εργασίας.

Τα λεξικά αποδίδουν ακριβή εικόνα της τυποποιημένης επίσημης γλώσσας, μακριά από διαλέκτους ή λαϊκές λέξεις ή εκδοχές της αργκό και συμβάλλουν στην ταχεία ένταξη στην κυρίαρχη γλωσσική αγορά. Η επίσημη γλώσσα συμπλέει με το κράτος σε αντίθεση με την καθομιλουμένη και τις ποικίλες εκδοχές της που σιωπηρά θεωρείται κατώτερη. Μολονότι η γλωσσική ευχέρεια της κυρίαρχης γλώσσας συντελεί στην ταχύτερη εύρεση καλύτερης δουλειάς, η συνομιλήτρια απέδωσε το γεγονός στην

ανάγκη σωστής επικοινωνίας χωρίς λάθη. Η χρήση λεξικού στους κόλπους της οικογένειας δρα παρωθητικά για τα νεότερα μέλη της. Η οικειοποίηση λόγιων τύπων και μορφών της γλώσσας, η απομάκρυνση από ιδιωτισμούς και φράσεις της αγοράς περικλείει την πρόθεση υιοθέτησης της νόμιμης μορφής της κυρίαρχης γλώσσας της χώρας εγκατάστασης. Ταυτόχρονα, η γλωσσική ευπρέπεια και συμμόρφωση υποδηλοί την επιθυμία της οικογένειας για την καλή επίδοση των παιδιών στο Σχολείο.

Η γλώσσα επικοινωνίας των μεταναστών πρώτης γενιάς, στο πλαίσιο της οικογένειας ή της μεταναστευτικής ομάδας, γίνεται στη μητρική τους αλβανική, η οποία δέχεται πολλές επιδράσεις από την κυρίαρχη ελληνική. Συχνά η κυρίαρχη ελληνική εκτοπίζει τη γλώσσα του σπιτιού. Η πολύχρονη παραμονή σε αλλόγλωσσο περιβάλλον οδηγεί αφενός σε γλωσσικά δάνεια αλλά γενικότερα σε γλωσσικό εμπλουτισμό. Συνήθης είναι η εμβόλιμη χρήση των ελληνικών, οι φωνολογικές αλλαγές στην προφορά και στην ταχύτητα ομιλίας, στοιχεία που οι ίδιοι αναφέρουν. Παραθέτω απόσπασμα από τη συνομιλία με το Γ.Χ. και τη Φ.Χ.:

Δεκαεπτά χρόνια έχω εδώ στην Ελλάδα, ήρθα το '90 που πέσανε ... τα σύνορα ... από τους πρώτους. Από μονοπάτια! Πόσα έχουμε περάσει! Μόλις τελείωσα φαντάρος, μόλις. Τέσσερα άτομα [ήμαστε μαζί]. 14 φορές! [πέρασα συνολικά]. Πήγαινε έλα [από μονοπάτια]. Τώρα [περνάμε από τα τελωνεία] έχουμε... Δημοκρατία! Όταν πάμε με το αυτοκίνητο λέω [στη γυναίκα, στα παιδιά] όλα αυτά τα 'χω περάσει με τα πόδια. [Όταν ήρθαμε δεν ξέραμε ελληνικά] ένας φίλος μου ήξερε λίγα πράγματα. Πρέπει να ξέρεις; ... σιγά, αυτά τα 'μαθα στο δρόμο. Εγώ [η γυναίκα] ήρθα με βίζα. Παντρεμένη. Και έγκυος! Δυο μηνών έγκυος. Πριν δεν είχα έρθει. Ημασταν αρραβωνιασμένοι, αυτός ήρθε εδώ. Είχε κάνει καιρό 3-4 μήνες. Ήταν εδώ στην Ελλάδα και αρραβωνιαστήκαμε, ήρθε εκεί, ξανάφυγε, ήρθε να παντρευτούμε, παντρευτήκαμε, έκατσε ένα χρόνο, ξαναέφυγε, πάλι ένα χρόνο χωρίς να 'ρθει, έβγαλε χαρτιά, ήρθε για βεβαίωση και αυτά και ξαναήλθε, μου 'βγαλε εμένα μία βίζα, είναι μεγάλη ιστορία αν θέλεις να μάθεις. Ο καθένας [Αλβανός] έχει μεγάλη ιστορία. Πολλά βάσανα. ...

Μιλάμε μεταξύ μας [το ζευγάρι] μόνο αλβανικά, τούτη εδώ ... βάζει κάτι λίγα ελληνικά, βάζουμε και κάποια ελληνικά. Κυρίως σπίτι τούτος [ο άντρας μιλά] αλβανικά. Κοίταξε τόσα χρόνια, τα μπερδεύουμε, λίγο πολύ, έχουμε ξεφύγει, ούτε ελληνικά ούτε αλβανικά.

Διαβάζουμε [αλβανικές] εφημερίδες, ναι, [όχι βιβλία]... γιατί δεν έχουμε χρόνο, όπως δουλεύουμε εμείς σκληρά. Με δυο παιδιά πού θα διαβάσεις! Μία

εφημερίδα έτσι. Όχι [δεν παρακολουθούμε τηλεόραση] εμείς δεν έχουμε βάλει [δορυφορική κεραία.]

Στην Αγγλία ... έχω σκεφτεί [να πάμε μετανάστες] έχουμε αδέρφια ... εκεί είναι ο αδερφός μου. Εγώ [η γυναίκα] έχω συγγενείς στην Ιταλία, δύο αδερφές, αλλά υπάρχει πολύ έλεγχος στα χαρτιά και ανάλογα τα δυο παιδιά πρέπει να 'χει τα τετραγωνικά το σπίτι. Ο μισθός είναι καλύτερος από εδώ, το ξέρετε και σεις. Ε, και δεν έτυχε, έβγαλα τις βίζες, ήτανε τότε που γεννήθηκε αυτός [ο γιος], δουλειές εδώ και είπα ... τέρμα. Εδώ. Δεν ξέρω τώρα [για πόσο καιρό θα παραμείνουμε], αν θα βολευτούμε με τα χαρτιά και θα υπάρχει δουλειά, γιατί να φύγουμε; Εκεί, μου λέει ο αδερφός, είναι πιο εύκολο, τριπλάσια λεφτά, όπως δουλεύω εγώ, η τέχνη που ξέρω γω, πέτρα... πετράς ... Μου λέει [ο αδελφός μου] «έλα, αυτά τα λεφτά που 'χεις πιάσει εσύ τώρα τόσα χρόνια εδώ, θα πιάσεις σ' ένα χρόνο κει», μου λέει. Άμα είσαι μαζεμένος, δηλαδή μαγειρεύεις μέσα, κάτι θα κάνεις. Βλέπω τον αδερφό μου έχει ...

Αυτός [ο γιος] κάτι ... θυμάται [τραγούδια και χορούς από τις επισκέψεις στην πατρίδα]. Ε, κοίτα τι έχει γίνει, είμαστε 7 αδέρφια εμείς, είμαι μόνο εγώ εδώ, στην Ελλάδα δεν έχω στενούς ανθρώπους, ένας ήτανε εδώ και είναι τώρα στο Λονδίνο, οι άλλοι είναι στην Αγγλία, ο άλλος στη Γερμανία, στην Ιταλία, έχουμε σκορπιστεί, εμείς δεν έχουμε συγγενείς πολύ κοντινούς εδώ. Αδέρφια. Άμα δεν έχω [δικούς μου ανθρώπους] πώς θα τότε βάλω σπίτι μου, πού δεν έχεις εμπιστοσύνη σε κανέναν τώρα, κανένα στενό φίλο μπορείς να τον βάλεις, αλλιώς πώς να τον βάλεις τον άλλο, εγώ είμαι λίγο [επιφυλακτικός], αυτόν που θα βάζω στο σπίτι [θέλω να] ξέρω πως είναι σωστός άνθρωπος, σ' ένα επίπεδο ίσο με μένα. Εγώ, σα ... Γιάννης, δε βάζω όποιον να 'ναι. Βάζω αυτόν που τον βλέπω να είναι σωστός άνθρωπος. Θα πάω σπίτι θα 'ρθει σπίτι μου. Έτσι λειτουργεί, πώς το λένε, καταλαβαίνεις.

Πιο πολύ γάμοι ... γίνονται εκεί σε μας [εκεί ο γιος βλέπει και μαθαίνει τραγούδια και χορούς]. Δεν τον 'χουμε μάθει, όχι [τραγούδια και χορούς]. Κοίταζε καλύτερα μαθαίνει ... τα ελληνικά ... πιο πολύ ... Εμείς δεν κάνουμε Χριστούγεννα ... κάνουμε Πρωτοχρονιά ... εμείς είμαστε μουσουλμάνοι, σήμερα είναι Μπαριάμ. Το πιο μεγάλο Μπαριάμ. Πέφτει σήμερα, το γιορτάζουμε όπως είναι η ημέρα των Χριστουγέννων. Σφάζουν αρνιά κι αυτά, αλλά εμείς τώρα πού να κάνουμε εδώ ... έχουμε φύγει δεκαεπτά χρόνια. ... Ευχές και αυτά τα λέμε ... ναι. Έχουμε ξεφύγει εντελώς από τα δικά μας ... Τα γιορτάζουμε [εδώ] όπως όπως, γιατί έχουμε ξεφύγει εμείς λιγάκι και δεν πολυπάμε ... πάμε τα καλοκαίρια όχι όμως κάθε χρόνο. Όταν ήμουν εγώ έγκυος δεν πήγαμε ... δυο χρόνια δεν μπορούσαμε να πάμε ... μια χρονιά

πήγαμε που ήτανε μικρός, αλλά όταν ήτανε η εγκυμοσύνη δεν πήγαμε. Ε, μια χρονιά δεν έχεις τα χαρτιά. Εμείς να δεις πότε τα πήραμε, ναι μετά από ένα χρόνο [από την ημερομηνία της αίτησης], δυο μήνες έχω γω που τα 'χω πάρει, τελειώνει [η άδεια] τώρα σε λίγο. Δυο μήνες. Καθυστερούν δυο χρόνια να 'ρθουν τα χαρτιά μας ... τα παίρνεις ληγμένα ...

Κάποια πράγματα δεν του έχω πει [για την ιστορία της πατρίδας] δεν μπορώ, γιατί δεν έχουμε μεις [χρόνο]. Ιστορία έχουμε. Και μεγάλη!... Του αρέσει [του γιου] πιο πολύ [να παρακολουθεί τα ελληνικά μαθήματα Ιστορίας], τώρα έχει αρχίσει λιγάκι ... [να ενδιαφέρεται για τα αλβανικά] δεν του αρέσουν και καλά τ' αλβανικά ... ό,τι και να πεις τώρα, δε τα θυμάται ... πρέπει να 'χει βιβλία, να πάει σχολείο. Έχουμε ξεφύγει, αυτή [η γυναίκα] μιλάει πιο πολύ στα ελληνικά, τα μισά εδώ στο σπίτι στα ελληνικά ... [Μιλά η γυναίκα] Όταν πάω εκεί μου λένε «μιλάς με μία προφορά» ... δε με καταλαβαίνουνε, έχει μπει το σε, η διάκριση πώς το λένε ... βγαίνει στη δική μας γλώσσα ... Και πολύ γρήγορα μου λένε «μιλάς πολύ γρήγορα».

Αυτό που θέλουν [όπου θέλουν τα παιδιά να συνεχίσουν τη ζωή], τώρα που είναι σε αυτή την ηλικία [είναι μαζί μας], τι θα γίνει αργότερα, να 'μαστε καλά. [Ο γιος] δε θέλει [να επιστρέψουμε στην Αλβανία], θέλει μόνο να πάμε εκεί για διακοπές. [Είναι δύσκολο να επιστρέψουμε στην πατρίδα] αφού δε θα μπορέσει με τη γλώσσα, όπως τα φέρνει η ζωή δεν έχουμε κανένα[πρόγραμμα], ό,τι φέρνει ο Θεός, πρώτα υγεία, να 'μαστε καλά, τώρα τι θα γίνει, πρώτα να είναι γερά ... και όπου θέλουνε ... Εξαρτάται από τη θέληση του παιδιού [αν σπουδάσει], έχει όλες τις δυνατότητες, αυτή [η μητέρα] τον βοηθάει πάρα πολύ, ήτανε πολύ καλή μαθήτρια τούτη εδώ είναι ... Ναι, έμαθε ελληνικά απ' το λεξικό! ... Θέληση, είχα θέληση, μ' άρεσε λέω «αυτή η γλώσσα να το μάθω». Αυτή εδώ ήτανε μαθήτρια του δέκα, το δέκα έχουμε εμείς το πιο μεγάλο βαθμό, ήτανε πολύ καλή μαθήτρια. Έτσι που λες, του Λιγκέιντι δεν του λείπει τίποτα, αν είναι μάγκας ... αν είναι μάγκας, εγώ θα πληρώνω θα δουλέψω μέρα νύχτα ...

Τα αλβανικά είναι η γλώσσα του σπιτιού, της οικογένειας. Είναι η γλώσσα που μιλούν οι γονείς μεταξύ τους και χρησιμοποιούν όταν απευθύνονται στα παιδιά. Τα περισσότερα παιδιά προτιμούν να αποκρίνονται στα ελληνικά και ελάχιστα στα αλβανικά. Στους δημόσιους χώρους παιχνιδιού (πλατείες, παιδικές χαρές) οι γονείς μιλούν στα παιδιά στα ελληνικά. Μόνο οι γονείς νηπίων χρησιμοποιούν εμβόλιμα αλβανικές λέξεις και εκφράσεις. Τα παιδιά απαντούν στα ελληνικά και μόνο εάν ο διάλογος είναι έντονος και βρίσκονται δίπλα στους γονείς αποκρίνονται στα αλβανικά.

Ο τρόπος και η ικανότητα χρήσης της αλβανικής από τα παιδιά παρουσιάζει σημαντική διαφοροποίηση. Σε αυτό σημαντικό ρόλο παίζουν ο τόπος βίωσης της πρώτης παιδικής ηλικίας και οι προσλαμβάνουσες που ανέπτυξαν τα άτομα στο περιβάλλον της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης, στο οποίο έχει διαμορφωθεί η ικανότητα γλωσσικής επικοινωνίας του ατόμου. Όσα παιδιά γεννήθηκαν στην Αλβανία και μετανάστευσαν ως παιδιά μιλούν και χειρίζονται τη μητρική τους γλώσσα πολύ καλά. Αντίθετα, όσα μετανάστευσαν ως βρέφη και όσα γεννήθηκαν στην Ελλάδα συναντούν δυσκολίες, ώστε προτιμούν να απαντούν στα ελληνικά. Σημαντική επίδραση στη γλωσσική συμπεριφορά των παιδιών ασκούν η φοίτηση στο ελληνικό σχολείο και οι παρέες ομηλικών. Εμπειρίες και επαφές που αποκτούν πρώτα τα μεγαλύτερα αδέρφια μεταφέρονται στα μικρότερα καθιστώντας τη σειρά γέννησης παράγοντα διαμόρφωσης γλωσσικής συμπεριφοράς. Τα μεγαλύτερα αδέρφια λειτουργούν ως πρότυπα μίμησης και συμπεριφοράς για τα μικρότερα.

Ο Δαμανάκης (Δαμανάκης:1993, 91) παρατηρεί πως η γλώσσα και η ταυτότητα ενός ατόμου αναπτύσσονται στα πλαίσια των ενασχολήσεών του με το κοινωνικό περιβάλλον, το οποίο στην περίπτωση των παιδιών των μεταναστών είναι διπολιτισμικό-διγλωσσικό. Τα παιδιά των μεταναστών κοινωνικοποιούνται ταυτόχρονα σε δυο γλωσσικά συστήματα. Μαθαίνουν τη γλώσσα της χώρας προέλευσης από το οικογενειακό και συγγενικό περιβάλλον κατά τη φάση της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης και συγχρόνως της χώρας εγκατάστασης από το σχολείο, τη γειτονιά, τις ομάδες ομηλικών, τα ΜΜΕ κατά τη δευτερογενή κοινωνικοποίηση.

Το σχολείο επιδρά στη χρήση της μητρικής γλώσσας. Συνδιαμορφώνει όχι μόνο τον τρόπο σκέψης, τις γνώσεις και τις αξίες ενός ανθρώπου αλλά και την προσωπική και εθνική ταυτότητά του στο σύνολό της. Η μετάδοση ενός συνόλου αξιών, προτύπων και ιδεών αποβλέπουν στην αναπαραγωγή της επικρατούσας ιδεολογίας της κοινωνίας όπως η κυρίαρχη ομάδα τα αντιλαμβάνεται τη δεδομένη ιστορική στιγμή και τα θεωρεί απαραίτητα για τη συνοχή της. Η κύρια προσπάθεια αφομοίωσης αλλόγλωσσων και αλλοεθνών μαθητών επιτυγχάνεται μέσω της νομιμοποίησης της επίσημης γλώσσας του κράτους. Για τον Durkheim (Cuche:2001, 85) κάθε κοινωνία, μέσω της εκπαίδευσης, μεταβιβάζει στα άτομα που την αποτελούν το σύνολο των κοινωνικών και πολιτισμικών κανόνων. Οι κανόνες εξασφαλίζουν αλληλεγγύη μεταξύ όλων των μελών αυτής της ίδιας κοινωνίας και τα μέλη της είναι λιγότερο ή περισσότερο αναγκασμένα να τους οικειοποιηθούν.

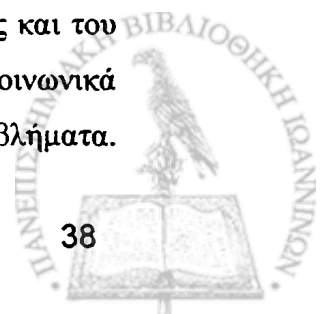
Η συστηματική διδασκαλία των ελληνικών στο σχολείο εισάγει τα παιδιά σε ακαδημαϊκή γνώση της γλώσσας παράλληλα με τη γνώση των ελληνικών της αγοράς, την οποία κατέχουν οι γονείς. Η ορθή χρήση τους είναι προϊόν μια ικανότητας ενσωμάτωσης της γραμματικής και του συστήματος λόγιων κανόνων, γεγονός που καθιστά τα παιδιά σε θέση δασκάλου για τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας.

Τα μεγαλύτερα αδέρφια, όπως διαπιστώνει ο Gul (Gul:2000) στην έρευνά του για τις συνθήκες που κυριαρχούν σε οικογένειες Τούρκων και Μαροκινών μεταναστών στην Ολλανδία, λόγω της καλύτερης γνώσης της κυρίαρχης γλώσσας, την οποία αποκτούν στο σχολείο εκπροσωπούν την οικογένεια στις επαφές της με επίσημους φορείς ή πολίτες της χώρας εγκατάστασης. Ακόμη αναλαμβάνουν το ρόλο του δασκάλου και βοηθούν τα μικρότερα ενισχύοντας τη συνοχή της οικογένειας.

Η γλώσσα είναι βασικό στοιχείο του πολιτισμού και τοποθετείται στην πρώτη θέση του συνόλου των συμβολικών συστημάτων από τα οποία αυτός απαρτίζεται. Ο πολιτισμός, ως σύνθετο σύνολο, αποτελεί έκφραση της ολότητας της κοινωνικής ζωής, διακρίνεται από τη λογική συγκρότηση, τη συλλογική διάσταση και τον υποσυνείδητο χαρακτήρα. Περιλαμβάνει τις γνώσεις, τις πεποιθήσεις, την τέχνη, την ηθική, το δίκαιο, τα έθιμα και άλλες ικανότητες ή συνήθειες που αποκτήθηκαν από τον άνθρωπο ως μέλος της κοινωνίας.

Κάθε πολιτισμός είναι μια συνεχής διαδικασία κατασκευής και ανακατασκευής. Αφενός είναι το αποτέλεσμα πολλών αλληλεπιδράσεων στο εσωτερικό κάθε συλλογικότητας και μεταξύ της κάθε συλλογικότητας και των άλλων συλλογικοτήτων του κοινωνικού περιβάλλοντος. Οι κοινωνικές ομάδες, οι ομάδες φύλου, ηλικίας, καταστατικής θέσης δεν υφίστανται ποτέ και πουθενά αυτόνομα, αλλά υπόκεινται σε κοινωνικούς καταναγκασμούς που ελέγχουν το ρόλο και τη θέση του ατόμου σε κάθε εκδήλωση της ζωής του. Κάθε άνθρωπος εκφράζει πολιτισμικά πρότυπα και είναι συνάντηση πολιτισμών. Κατά αυτόν τον τρόπο ο πολιτισμός βρίσκεται σε μια συνεχή διαδικασία αλλαγής, καθώς τα άτομα παίρνουν αποφάσεις και κάνουν επιλογές που καθορίζουν την ταυτότητά τους.

Η ταυτότητα αυτή ούτε είναι ενιαία, ούτε μεταφέρεται αυτούσια από την πατρίδα τους. Διαμορφώνεται και δομείται στο πλαίσιο μιας διαδικασίας ενεργούς αλληλεπίδρασης του υποκειμένου με το κοινωνικο-πολιτισμικό περιβάλλον που ζει. Οι στάσεις και οι πεποιθήσεις αναπλάθονται από την αλληλεπίδραση της μνήμης και του νέου περιβάλλοντος και οργανώνονται γύρω από νέους θεσμούς και νέα κοινωνικά δίκτυα που βοηθούν τους μετανάστες να αντιμετωπίσουν τα κοινά τους προβλήματα.

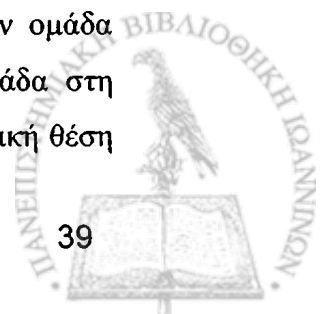

Στη χώρα υποδοχής οι μετανάστες ζουν μια νέα πραγματικότητα, διότι συναντούν νέα πολιτισμικά ήθη, διαφορετικούς κώδικες επικοινωνίας, από τους οποίους επηρεάζονται και οι οποίοι τους παρωθούν στη διαμόρφωση νέας συμπεριφοράς και στην υιοθέτηση νέων προτύπων και στάσεων ζωής.

Σύμφωνα με τη Βέικου (Βέικου:2001, 309-311), οι μετανάστες χρησιμοποιούν προϋπάρχοντες κώδικες και δεσμούς ως στηρίγματα στη διαδικασία επαναπροσδιορισμού της νέας θέσης τους στη χώρα εγκατάστασης. Καταφεύγουν σε πολιτισμικά κριτήρια και σε πολιτισμικά σύμβολα, για να ενδυναμώσουν τη θέση τους στο νέο περιβάλλον. Δεν είναι τόσο τα ίδια τα πολιτισμικά σύμβολα που έχουν σημασία, ούτε αν αυτά έχουν αποδοθεί με έναν αρχέτυπο τρόπο, όσο ο ειδικός τρόπος με τον οποίο η συγκεκριμένη ομάδα τα συγκεντρώνει, τα τυποποιεί και τα χρησιμοποιεί ως δείκτες της ταυτότητάς της, καθώς βιώνει την καθημερινή ζωή. Οι πολιτισμικές αξίες, οι τρόποι επικοινωνίας και συμπεριφοράς, μια σειρά πολιτισμικές κανονικότητες που έχουν τις ρίζες τους στις τυποποιήσεις της καθημερινής ζωής – όπως εκφράζονται στη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο - εσωτερικεύονται από το άτομο. Κατά αυτόν τον τρόπο το άτομο γίνεται μέτοχος ενός πολιτισμού που τον εκφράζει σε κάθε στιγμή και εκδήλωση της ζωής του.

Η μάθηση και οικειοποίηση των πολιτισμικών προτύπων συντελείται στους κόλπους της οικογένειας ανατροφής μέσω της πρωτογενούς κοινωνικοποίησης. Στην κοινωνικοποίηση του ατόμου καθοριστικό ρόλο παίζει η γλώσσα. Το γλωσσικό σύστημα είναι κοινωνικό προϊόν και δημιουργείται εντός των πλαισίων της κοινότητας. Κάθε γλώσσα είναι φορέας της κοσμοθεωρίας και των αξιών –πολιτισμικών, θρησκευτικών, ηθικών – της κοινότητας που τη χρησιμοποιεί. Η χρήση της από δράντα υποκείμενα την καθιστά ζωντανή, διαρκώς εξελισσόμενη και επηρεαζόμενη από τις ανάγκες και επιθυμίες τους.

Ως στοιχείο του πολιτισμού η γλώσσα αποτελεί έναν από τους παράγοντες διαμόρφωσης εθνικής αυτοσυνειδησίας του ατόμου. Ενσωματώνει πολιτισμικές αξίες και παραδόσεις, αναμοχλεύει συλλογικές μνήμες, αναδεικνύει την ιστορική συνέχεια μιας ομάδας και ενοποιεί τα μέλη της δίνοντάς τους την αίσθηση της κοινής καταγωγής και πορείας στο χρόνο. Η κοινή γλώσσα είναι το σημαντικότερο στοιχείο συνοχής και αλληλεγγύης των μελών μιας ομάδας. Επίσης, σφυρηλατεί την αίσθηση της κοινότητας. Η γλώσσα αποτελεί το σημαντικότερο συνδετικό κρίκο με την ομάδα προέλευσης. Ο Clyne (Clyne:2005, 64) παρατηρεί πως κάθε εθνοτική ομάδα στη μετανάστευση υιοθετεί κάποιες πολιτισμικές αξίες στις οποίες αποδίδει κεντρική θέση

για τη συνέχιση της ύπαρξης της ως διακριτής κοινωνικής ομάδας. Για κάποιες εθνότητες π.χ. τους Εβραίους, η γλώσσα κατέχει αυτήν την πολιτισμική αξία. Η απόρριψη αυτών των αξιών μπορεί να συνεπάγεται την απομάκρυνση του ατόμου από την ομάδα του.

Ο κοινωνικοποιητικός ρόλος των ομάδων ομηλικών είναι καθοριστικός για το αίσθημα αποδοχής ή απόρριψης που βιώνει το άτομο κυρίως στην περίοδο της εφηβείας.²² Μέσα στην ομάδα το άτομο φαίνεται να επηρεάζεται περισσότερο από ότι αυτό το ίδιο επηρεάζει την ομάδα και τούτο διότι βρίσκεται σε αντιπαράθεση με τη δύναμη των πολλών. Εντός της ομάδας σχηματίζει εικόνα του εαυτού και για να το κατορθώσει τροποποιεί τη στάση του υπακούοντας στους κανόνες της, καθώς βασικό αξίωμα στις διαδικασίες αγωγής και κοινωνικοποίησης του ατόμου είναι η ανταπόκριση της συμπεριφοράς του στις προσδοκίες των άλλων. Το γούστο, τα μουσικά ακούσματα, οι ενδυματολογικές προτιμήσεις, οι χώροι συνάθροισης, η ιδιόλεκτος των νέων είναι μερικές από τις εκφάνσεις αυτής της συμπεριφοράς.

Οι φορείς της κοινωνικοποίησης συμβάλλουν στη διαμόρφωση της εκτίμησης των ατόμων και δη παιδιών για τη χρήση τόσο της μητρικής όσο και της δεύτερης γλώσσας ως μέσων επικοινωνίας και έκφρασης. Το γεγονός αυτό επηρεάζει αναπόφευκτα και το είδος της διγλωσσίας που θα αποκτήσουν. Ανάλογα με το «κύρος» που προσδίδεται στις δυο γλώσσες το αναπτυσσόμενο άτομο δύναται να αναπτύξει διαφορετικό τύπο διγλωσσίας. Η διγλωσσία μπορεί να είναι προσθετική, εάν και οι δυο γλώσσες έχουν αναμφισβήτητα υψηλό κοινωνικό γόητρο. Σε αυτήν την περίπτωση οι επιπτώσεις στη γνωστική ανάπτυξη των δίγλωσσων παιδιών είναι θετικές. Κατορθώνουν να επικοινωνούν παράλληλα στις δυο γλώσσες. Ακόμη, μπορεί να είναι αφαιρετική, εάν κάποια από τις δυο γλώσσες υποτιμάται. Η υποτιμώμενη γλώσσα σταδιακά αντικαθίσταται από την κυρίαρχη και το άτομο γίνεται μονόγλωσσο. Μπορεί να εμφανιστεί ημιγλωσσία, εάν η λεκτική επικοινωνία γίνεται με δυσχέρεια και στις δυο γλώσσες και να επιβραδυνθεί η γνωστική τους εξέλιξη. Στο σχολείο και δη στο διάλειμμα η γλώσσα της οικογένειας γίνεται για τα αλλόγλωσσα παιδιά παράγοντας αλληλεγγύης και εύρεσης φίλων. Μπορούν να αναγνωρίζουν την εθνική υπαγωγή του εαυτού μέσω αυτής.

²² Ο Talcott Parsons θεωρεί πως το κύριο μέρος της δευτερογενούς κοινωνικοποίησης περατώνεται στην εφηβεία, δηλαδή κατά την περίοδο μετάβασης του ατόμου στην ωριμότητα. Ως διαρκής διαδικασία η κοινωνικοποίηση συνεχίζεται σε όλη τη διάρκεια της ενήλικης ζωής του ατόμου με διαφορετικούς ρυθμούς και τρόπο.

Η μυστικότητα στη γλωσσική επικοινωνία υποδηλοί την αρνητική θεώρηση των αλβανικών από την ελληνική κοινωνία, γεγονός που έχει μεταδοθεί στα παιδιά. Σύμφωνα με τη Λεζέ (Λεζέ:2003, 163-177) η χαλαρή ταύτιση του ατόμου με την «εσω-ομάδα» στην οποία ανήκει και πρωτίστως με την οικογένεια, η ύπαρξη άτονων διαχωριστικών ορίων μεταξύ της «εσω-ομάδας» του και της «εξω-ομάδας» που χρησιμοποιεί την κυρίαρχη γλώσσα, η θεώρηση της εθνικής-κοινωνικής ομάδας του σαν συγκριτικά «κατώτερης» από την κυρίαρχη ομάδα και τέλος, η αντίληψη του ατόμου ότι η γλωσσική κοινότητα – όπου ανήκει – είναι ανίσχυρη σε πολλά επίπεδα και δεν υποστηρίζεται από διάφορους θεσμικούς φορείς, τότε οι πιθανότητες να κατακτήσει άλλη γλώσσα εκτός της μητρικής είναι πάρα πολλές. Παραθέτω απόσπασμα από τη συνομιλία με τη Μ.Τ.:

Τα παιδιά μου μιλάνε πάρα πολύ καλά τα αλβανικά και τα ελληνικά. Ο Χρήστος, όταν ήρθε είχε λίγες δυσκολίες. Στο σπίτι μιλάμε αλβανικά. Τα παιδιά μιλάνε κάποιες φορές ελληνικά μεταξύ τους. Μιλάνε κι ελληνικά κι αλβανικά. Αλλά σπίτι εμείς, όχι απαγορεύεται, αλλά αφού εμείς οι γονείς, σα ζευγάρι, μιλάμε [αλβανικά] μιλάνε κι αυτά αλβανικά. [Τα παιδιά καταλαβαίνουν τα αλβανικά] τα ξέρουν όλα δηλαδή ξέρεις τι δεν ξέρουν, για πρόεδρο, αυτά τα μεγάλα.

Ο Μάριος τώρα που πάει σχολείο μου λέει «έχω βρει φιλαράκους από την Αλβανία, μάνα, αλήθεια είναι Αλβανοί» «πώς μιλάτε;» «τα λέμε μυστικά, να μη μας καταλαβαίνουν, αλβανικά».

Λίγα πράγματα [λέμε στα παιδιά για την ιστορία], γιατί όσον είναι αυτά έχουν στο μυαλό τους [την ελληνική ιστορία, όπως την μαθαίνουν στο σχολείο] είναι που έχουνε μάθει όλο ελληνικά και δεν μπορείς να πεις ... Όταν μεγαλώσουν πιο πολύ αν θέλουνε ... μπορώ να τους μάθω για την πόλη που μεγάλωσα εγώ, το Τεπελένι.

Ο άντρας μου με τα πόδια ήρθε στην Ελλάδα, εκατό φορές ο καημένος! Ναι, [από τα μονοπάτια] πολλές φορές. Ο άντρας μου έχει δεκαεφτά χρόνια στην Ελλάδα, δούλευε [αρχικά] στη Θέρμη Άργους. [Εγώ βρίσκομαι στην Ελλάδα] κλείνω έντεκα χρόνια, τέλος του μήνα. Έντεκα. Εγώ, μαζί με τα παιδιά. Με το μεγάλο, το μικρό το γέννησα εδώ.

Είχαμε παντρευτεί [όταν πρωτοήρθε ο άντρας μου]. Ο μεγάλος [γιος] είναι δεκαπέντε [χρονών], τα 'κλεισε. Γέννησα το παιδί, ήτανε τρεις μηνών και [ο άντρας μου] ξαναήρθε. Όχι συνέχεια όλο το χρόνο εδώ, οχτώ, εφτά, εννιά μήνες και μετά τρεις μήνες ήτανε στην Αλβανία.

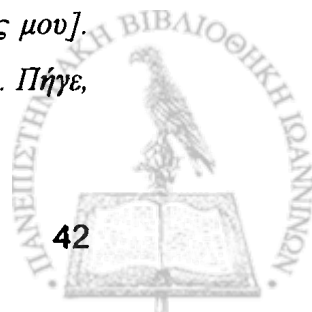
Ο άντρας μου πέρασε πάρα πολύ ωραία. Έπεσε σε μια οικογένεια [στο Άργος] [το αφεντικό] ήτανε πολύ μικρός, αυτός ήτανε στην ηλικία του άντρα μου. Ναι, όταν [πρωτο]ήρθε, σ' αυτό το σπίτι πήγε. [Το αφεντικό] τους παρέλαβε για δουλειές και [τον άντρα μου] τον κράτησε σπίτι. Έξι χρόνια μάζεψε λεμόνια, πορτοκάλια, ελιές. Αμάν! Τέτοια. Θέλω να πάω κάτω [να τους γνωρίσω από κοντά]. Και ο Γιάννης ήτανε καλό παιδί και η μητέρα του. Κι όταν πάλι τους κυνηγούσε η Αστυνομία, δηλαδή αυτά τα παιδιά δεν τα κυνηγούσε ποτέ, ήτανε τα παιδιά του χωριού. Ήτανε τέσσερις. Από ένα χωριό, από το Τεπελένι και οι τέσσερις. Ήτανε συγγενείς μεταξύ τους, ήτανε ξαδέρφια κι όλο χωριό τα αγαπούσε πολύ ...

Ήρθε ο άντρας μου, δούλευε στο Άργος, ερχότανε δυο τρεις μέσα, ξαναέφευγε. [Και κάποια στιγμή αποφασίσαμε να έρθουμε], έβγαλε ο άντρας μου βίζα. Ο Χρήστος ήταν τεσσεράμισι χρονών. [Δεν είχε πάει Σχολείο στην Αλβανία]

[Η πρώτη μου δουλειά] Μεγάλωσα τον Άρη ήταν ή τριάμισι ή δύομισι [μηνών], δε θυμάμαι και το μεγάλωσα, εγώ τρελαινόμουνα, όλη την ώρα ήθελα να τον αλλάξω, σαν παιδί δηλαδή. Έπαιρνα και το Χρήστο [το γιο μου] μαζί μου. Κι όταν άρχιζε το σχολείο ο Χρήστος, πήγαινα το μεσημέρι τον έπαιρνα [από το σχολείο], έτρωγε, κοιμόταν στη Λία, πολύ καλή η Λία, δεν μπορώ να πω, ήτανε και καλοί ήταν και νέοι και οι δύο και ο Νίκος. Αλλά τι να σου πω, εγώ δεν έχω πάθει δυσκολίες. Τώρα καθαρίζω σπίτια, δεν έχω μωράκια, μόνο τον Άρη, η πρώτη δουλειά όταν ήρθα, που δεν ήξερα καθόλου ελληνικά.

Χορεύουμε πολύ [όταν κάνουμε τραπέζια], εμείς χορεύουμε, τραγουδάμε όπως τραγουδάμε στα μέρη μας. Τους αρέσει πολύ αλλά δεν μπορούνε, καλά ο Μάριος και ο Χρήστος ξέρουν πάρα πολύ να χορεύουν ελληνικά. Όλα. Όλους τους χορούς τους μαθαίνουν σχολείο και χορεύουν πάρα πολύ ωραία και οι δύο. Ναι, στο σχολείο [μαθαίνουν χορούς]. Τα δικά μας ξέρουν πολύ λίγο, αυτά που μοιάζουν [με τους χορούς] από τα Γιάννινα, αυτά. Δυο τρεις όχι πολλά ... Ε, πιο πολύ μοντέρνα κι ελληνικά χασάπικα αυτά [θέλουν], δεν μπαίνουνε πολύ και δε του αρέσει ειδικά του Χρήστου ... δε θέλει τηλεόραση, δε βλέπει, εμείς βλέπουμε στην τηλεόραση αλβανικά [κανάλια] κανονικά, αλλά εγώ [θέλω να] βλέπω πιο πολύ ελληνικά, γιατί έμαθα εδώ.

Και ο παππούς μου και ο θείος μου μιλούσαν [μιλούσαν ελληνικά]. Ο παππούς μου ήξερε πολλές γλώσσες, επτά γλώσσες, είχε πάει έξω αυτός, κουρμπέτι! Πήγε είκοσι πέντε χρόνια Αμερική, δεκατέσσερα χρόνια στη Γαλλία. Ο πατέρας της [μάνας μου]. Γύρισε, επειδή έπιασε ο πόλεμος, τότε ήτανε νέος, πήγε πολύ μικρός [κουρμπέτι]. Πήγε,

όταν έπιασε, όταν άρχιζε ο πρώτος πόλεμος, όχι με το δεύτερο. Ήτανε παντρεμένος, αλλά ήτανε μικρή η γιαγιά μου, ήτανε δώδεκα χρονών.

Εγώ τον βοηθάω το Μάριο [στα μαθήματα. Πηγαίνει πρώτη τάξη]. Ο Χρήστος είχε πολλές δυσκολίες στο σχολείο [ήρθε τεσσάρων χρονών]. Όταν ήρθα εδώ στην Ελλάδα, ήμουνα τυχερή, γιατί μπήκε η κόρη του αδερφού μου στο σχολείο, στην πρώτη [τάξη]...

Όχι, εγώ δεν πάω στην Αλβανία ... θα πάω κάποτε όταν γεράσω ... αν τα παιδιά μου σπουδάσουνε εδώ, εγώ δε φεύγω, θα μείνω πάντα εδώ. Εδώ καλύτερα [τα παιδιά να συνεχίσουν τη ζωή τους], καλύτερα εδώ, αφού δεν μπορούν με τη γλώσσα εκεί να τα βγάλουν πέρα, είναι μεγάλη αλλαγή να πάνε εκεί, γιατί είναι η γλώσσα σα μητριά τώρα γι' αυτούς. Δεν είναι εύκολο να πας [να γυρίσεις], εγώ συνήθισα εδώ, είμαι καλύτερα, έμαθα, μου λέει η μάνα μου όταν πάω καλοκαίρι «βρε, κάτσε, βρε κόρη μου» κάθομαι ένα μήνα.

[Ο Χρήστος έμαθε] από το σχολείο και αλβανικά. Ξέρει να γράφει και να διαβάζει, τα 'μαθε μόνος του. Ρωτάει για κανένα γράμματα που δεν ξέρει, φωνάζω εγώ, δηλαδή, όχι τη φωνάζω, φωνάζω [συλλαβίζω] τη λέξη τα γράμματα ... όχι [να γράψει] στο τετράδιο, στο να στείλει μήνυμα, στον αδερφό μου, πρώτα ξαδέρφια που έχει εκεί ... αλλά πιο πολύ τον βοήθησαν στη γλώσσα τα αγγλικά τα γαλλικά, τα γράμματα! Λίγο πολύ είναι τα ίδια γράμματα. Γράφει ωραία. Τα γράφει με μικρά όχι με κεφαλαία. Με κεφαλαία τα ξέρει και με χεριού. Τα μιλάει καλά! Α, τα καθημερινά αυτά που σου 'πα απ' την αρχή δεν ξέρει, πολιτική, εγώ τα 'χω αφήσει στην άκρη αυτά.

[Δεν τους μιλώ για την ιστορία της πατρίδας] σιγά μην τα πιστεύουν αυτοί! Μεγάλωσαν αυτοί, δεν νοιάζονται καν. Τώρα μάθανε εδώ ... Είναι οι φίλοι [που απορροφούν το ενδιαφέρον τους], εκεί δεν έχουνε φίλους, έχουνε πρώτα ξαδέρφια μπόλικά αλλά όσο να 'ναι ... Πολλές φορές τα λένε και ελληνικά και κει [όταν είμαστε]. Και λένε «ε, η θεία τι μου λέει» «Α, καλά, ας τους τώρα». «Αφού δεν ξέρω, μάνα». Ο Μάριος δυσκολεύεται πάρα πολύ [με τα αλβανικά]. Στην αρχή δυσκολευόταν και ο Χρήστος, αλλά ο Μάριος δυσκολεύεται [ακόμη]. Ξέρεις, μιλούσε πιο πολύ ελληνικά και μου έλεγε «πες το εσύ, μάνα, πώς το λένε αλβανικά» συνέχεια αυτό έλεγε. «Πες τη [λέξη]» και γελούσαν αυτοί.

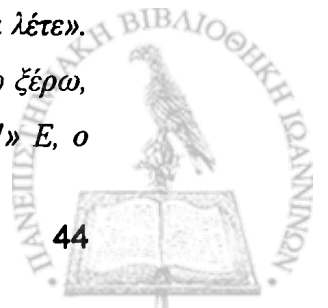
Ο Χρήστος δεν του αρέσει [να σπουδάσει], θέλει ηλεκτρικά, υδραυλικά αυτά του αρέσουν. Και σπίτι που κάθεται ασχολείται με κάτι τέτοια. Ο Μάριος θέλει να γίνει δικηγόρος ή δημοσιογράφος, έτσι μου λέει. «Βρε» του λέω «εγώ που δεν ξέρω τι θα πει

αυτό το πράγμα». Δικηγόρος ξέρω. Δημοσιογράφος [δεν ξέρω] «αυτό θέλω, μαμά, να γίνω».

Α, μπα! Πού πέφτει εμένα καιρό να διαβάζω [εφημερίδες]. Τίποτα. Δεν παίρνω αλβανικές. Δεν παίρνω, γιατί ο καιρός δε μου φτάνει εμένα. Εγώ έρχομαι το βράδυ να μαγειρεύω, θα συμμαζέψω, δε μου βγαίνει. Τα παιδιά δεν μπορούνε να διαβάζουν [αλβανικά]. Ο Χρήστος μπορεί λιγάκι, αλλά να μην κουράζεται ακούει μόνο [την τηλεόραση] και «τι λένε, βρε μάνα» μου λέει. Και δε θέλει... μας αλλάζει το κανάλι, αλλά ευτυχώς που έχουμε δύο τηλεοράσεις και βλέπει ελληνικά όσο θέλει. Α! Και ο Μάριος, μιλάμε καθημερινά, τα ξέρει [τα αλβανικά], αλλά τηλεόραση δεν καταλαβαίνει, όχι. Ο Μάριος καταλαβαίνει [αλβανικά] όταν του μιλάω εγώ, [από την τηλεόραση] όμως δεν καταλαβαίνει ακόμα τ' αλβανικά, λίγα πάρα πολύ λίγα αν του πιάνει τ' αυτί και του Χρήστου δεν του πιάνει πολύ καλά.

Έχω περάσει πάρα πολύ ωραία. Και στη γειτονιά που ήμουνα στο παλιό [σπίτι] οι γυναίκες έρχονται... και σήμερα. Η κυρα-Λένη, την ξέρεις. Και ο άντρας της, ο Στέλιος και τα παιδιά! Μ' έχουνε φερθεί, μ' έχουνε βοηθήσει, ειδικά η κυρα-Ελένη εδώ πολύ, η γυναίκα του Στάθη τη συνάντησα τώρα [που ερχόμουν]. Μου λέει «πότε θα 'ρθεις για καφέ;», τώρα τη συνάντησα. Με κράτησε και αυτή στο δρόμο. Εγώ δούλευα και οι γυναίκες αυτοί κράτησαν το Μάριο. Ο άντρας μου και τώρα να πάει στη Θέρμη [Αργολίδας, στο χωριό που πρωτοδούλεψε] είναι «το αγοράκι» λένε. Και εδώ του λέει [το αφεντικό του] ο εργολάβος «είσαι αδερφός μου». Είναι και καλό παιδί, όχι γιατί είναι δικός μου. Εγώ, μου έχει τύχει και εδώ που είμαι στη γειτονιά, τόσο μ' αγαπάνε τόσο αγάπη δε μου έχουνε δώσει οι συγγενείς μου. Σου μιλάω ειλικρινά, αυτή την αγάπη που μου έχουνε δώσει ... στη γειτονιά μου μιλάει η μια «έλα για καφέ». Το σπίτι μου δε σταματά, Αλβανοί δεν μπαίνουν μέσα, κανένας συγγενής και ο αδερφός μου πού και πού, γιατί οι Αλβανοί δουλεύουν, κουράζονται. Τα λέμε, όταν θα συναντηθούμε στη λαϊκή ή στην είκοσι πέντε Μαρτίου ή εδώ στο βουνό [την Καθαρή Δευτέρα], εδώ που πιάνουμε χορό... και δε σταματάμε πέντε ώρες ... Ναι. Τρέλα. Ξέρεις πώς την περιμένω [αυτή τη γιορτή];

Και στο σπίτι το περισσότερο εγώ [μιλάω αλβανικά], τα καταλαβαίνουν όλα αλλά μου τα γυρίζουν ελληνικά τα περισσότερα, όχι αλβανικά. Αλλά μεταξύ τους στο δωμάτιο δε μιλάνε αλβανικά, ό,τι μυστικά τα 'χουνε όλα [ελληνικά]. Δυσκολεύονται, μεγάλωσαν εδώ, είναι μέσα στο αίμα, βρε. Και γω ποτέ δεν τους λέω «να μην τα λέτε». Όταν μου τα λένε στο σπίτι ελληνικά ελληνικά, [απαντάω ελληνικά] με αυτά που ξέρω, γελάνε. Ο Χρήστος λέει «μαμά, δεν καταλαβαίνεις καλά. «Α, ρε μάνα, σκίζεις!» Ε, ο

άντρας μου σκίζει πιο πολύ, αυτός δεν μπορεί ο καημένος να τα βγάλει πέρα. Δυσκολεύεται πολύ, γιατί αυτός δούλευε στο Άργος δούλευε με [Αρβανίτες], ήταν Αρβανίτες και εδώ δούλευε στην Κηφισιά και είναι όλοι Αρβανίτες, στη Μαλακάσα. Η Μαλακάσα ξέρετε από πού έρχεται; Είναι λίγο πιο μακριά, χωριό στην Αλβανία, σαν όνομα. Είναι αλβανικό όνομα Μαλακάσα.

Στο χώρο του σπιτιού η ανάγκη υπέρβασης των γλωσσικών προβλημάτων άμεσης επικοινωνίας οδηγεί τα παιδιά στην εναλλαγή των γλωσσικών κωδίκων, τακτική την οποία οι γονείς υιοθετούν και τη συσχετίζουν με την προοπτική μόνιμης παραμονής της οικογένειας στην Ελλάδα και με την απορρέουσα ανάγκη καλής επίδοσης στο σχολείο. Οι οικογένειες ιεραρχούν προτεραιότητες δίνοντας προβάδισμα στο μέλλον των παιδιών τους. Κατά αυτόν τον τρόπο τα αλβανικά διαφοροποιούνται ως γλώσσα επικοινωνίας των γονέων και των μεγαλύτερων ηλικιακά συγγενών, ενώ τα ελληνικά μιλιούνται όλο και περισσότερο από τις νεότερες γενιές.

Διαφοροποίηση παρουσιάζεται και στην περίπτωση της μητέρας ασχολούμενης με το νοικοκυριό. Η ενασχόληση της μητέρας με τα οικιακά και την ανατροφή των παιδιών, ο περιορισμός στον οικιακό χώρο και σε παραδοσιακότερους ρόλους επέφερε τη μονογλωσσία και ως επακόλουθο και την επικοινωνία εντός της οικογένειας μόνο στα αλβανικά. Παραθέτω απόσπασμα από τη συνομιλία με τον Κ.:

Το '91 ήρθα πρώτη φορά, κανονικά ... το '94 [παντρεύτηκα]. [Μετά το γάμο] ήρθα πάλι μόνος μου. Την άφησα εκεί και μετά ήρθε μόνη της με τα παιδιά, είχε πάρει [βίζα] κανονικά και ήρθε. Η Αντόνα έχει γεννηθεί εκεί, γεννήθηκε χωρίς να τη δω καθόλου. Ξέρεις πότε την είδα; Μετά από τέσσερις μήνες, πέντε; Είχε μεγαλώσει! Όταν [ήρθαν], ήτανε '95. Ήτανε δύσκολο ... ξέρεις ... Τότε για να πας και να γυρίσεις ... ήτανε δύσκολο ... Και μετά, όταν ήρθαν [οριστικά] το '98, εντάξει. Αλλά τα δυο παιδιά, αυτός και ο Αρίμ γεννήθηκαν εδώ. Από ενενήντα εννιά είμαι εδώ [στη γειτονιά].

Ναι [μιλάμε αλβανικά]. Ειδικά με τη γυναίκα μου μόνο αλβανικά. Αυτή δεν ξέρει, καταλαβαίνει κάποια πράγματα, αλλά δε [μιλά]. Στο σπίτι μιλάμε αλβανικά. Και τα παιδιά, ναι. Τα παιδιά μεταξύ τους μιλάνε αλβανικά. Κοιτάζτε, μεταξύ τους πολλές φορές μιλάνε αλβανικά, για να καταλαβαίνει και η μάνα. Γιατί, πώς να σου πω, για να μιλάνε μόνο ελληνικά λένε πως κάτι λένε, κάτι αυτό [μυστικό]. Κοίταξε ... όταν είναι στην παρέα εδώ, μιλάνε [και τις δυο γλώσσες]. Τις περισσότερες φορές μιλάνε αλβανικά [μεταξύ τους]. Η Αντόνα ξέρει και να διαβάζει, να γράφει τα πάντα [στα αλβανικά]. Πιο πολύ από τ' αγγλικά, ξέρεις, στη γλώσσα μας τα γράμματα είναι λατινικά. Είναι εύκολο: Έχουνε, πώς δεν έχουνε Γραμματική, δεν την ξέρει καλά αλλά

εντάξει. Διαβάζει ναι. Και τηλεόραση [παρακολουθούν] ναι. Έχουμε τα κανάλια, αυτό βλέπουνε τα παιδιά τώρα. Έχει κάποιες ταινίες ... Να σου πω ένα διάστημα επήρα συνέχεια εφημερίδες δηλαδή πολύ περιοδικό. ... Αλλά εδώ και πολύ καιρό δεν έχω πάρει, δεν προλαβαίνω. Εγώ, όταν έχω χρόνο [τον αφιερώνω] να διαβάζω, μαθαίνω τα παιδιά, ξέρεις. Ό,τι μπορώ. Ό,τι καταλαβαίνω. Βοηθάω [και ελληνικά τα βοηθάω]. Εντάξει, μαθηματικά δε θέλει γλώσσα!

Όχι, δε [σκέφτηκα να πάω σε άλλη χώρα μετανάστης], οι γονείς της γυναίκας μου είναι όλοι επάνω, στην Ελβετία. Είχε πάει πέρσι για Χριστούγεννα στην Ελβετία, στη Γενεύη. Κι έκατσε ένα μήνα. Και δε σκέφτηκα ποτέ να πάω στην Ελβετία [μετανάστης]. Εδώ είναι ωραία ... Για να επιστρέψουμε προς το παρόν όχι. Να μεγαλώσουν τα παιδιά.

[Τα παιδιά θα ήθελα να σπουδάσουν] εδώ! Αφού, έχουμε μια σειρά, παιδιά, ξέρεις! Μπορεί αυτός να είναι στο δημοτικό, ο άλλος να σπουδάζει, ας πούμε. Δεν μπορούμε να τους χωρίσουμε τώρα, δύο εκεί, δύο ή ένα να πάνε εκεί. Είναι λίγο ... είναι λίγο δύσκολο. Είναι και έξοδα. Θα δούμε, υγεία να έχουμε και ό,τι έχουμε θα το παλεύουμε. Εγώ, να σου πω, την Αντόνα, τη βλέπω να έχει κάποια κλίση, ναι [στα μαθηματικά]. Ενώ αυτόν προσπαθώ, επειδή πολλές φορές τότε παίρνω και στην οικοδομή. Πιστεύω πως θα τον πάω για μηχανικό. Έτσι πιστεύω, δηλαδή εγώ το εύχομαι. Επειδή μου αρέσει κι εμένα, είχα πάει κι εγώ, γι' αυτό. Με έχει βοηθήσει πάρα πολύ στα σχέδια, δηλαδή ο πρώτος χρόνος που τέλειωσα. Στο πρώτο χρόνο μαθαίνεις αυτά, [να διαβάζεις] τα σχέδια, ένα χρόνο [πήγα Πανεπιστήμιο, ναι. Το δεύτερο δεν το πρόλαβα. Ναι, κρίμα. Πολλοί μου λένε: «εντάξει δεν είναι αργά» τώρα είναι αργά, γιατί δεν [έχω χρόνο] ... Είναι λίγο αργά, γιατί όταν έχεις και τα παιδιά κι αυτά ... δεν μπορείς να τα προλάβεις. Ναι, πολλές υποχρεώσεις. Λίγος ο χρόνος ... Περνούσαν τα χρόνια ... μετά λες ... πότε θα βγεις τώρα. Και μεγαλώνεις και έχεις άλλες υποχρεώσεις, παιδιά, γυναίκα, δουλειά.

Σύλλογος Αλβανών υπήρχε, εγώ με έναν φίλο τον είχαμε ανοίξει, ήμουν ταμίας εγώ, αλλά δεν μπορούσαμε να κάνουμε και κάτι. Να σου πω εδώ δεν είναι εύκολο να το έχεις [συντηρείς], γιατί δεν πληρώνεσαι από κανέναν. Και δίνεις. Είχαμε πάρει και το γραφείο, αρχίσαμε να πληρώνουμε νοίκι, νερά, ρεύμα κι αυτά, μέσα στο σύλλογο πόσοι ήμαστε, καμιά δεκαριά άτομα, πληρώναμε εμείς. Δεν αντέξαμε και τα παρατήσαμε, γιατί δεν μπορούσαμε να έχουμε άτομα που γράφονται εκεί και δεν πληρώνουν ... καθένας, δηλαδή το μήνα ή το χρόνο, ξέρω γω πέντε € ή δέκα ή όσα είναι, σαν να αποφεύγεις, δεν το θέλανε και πολύ και λέμε: «τώρα; τι να ασχολείσαι με αυτά;» Να

πληρώνεις εσύ. Είναι καλό να έχεις σύλλογο, εγώ βλέπω στην τηλεόραση εδώ που έχουνε σύλλογο στην Ελβετία, Γερμανία, Γαλλία και κάνουνε κάθε μήνα, κάθε χρόνο διάφορα σχέδια εκεί και αυτά.

Ναι, τους λέμε [την ιστορία της πατρίδας μας], όχι έτσι από την αρχή να τα πούμε όλα, γιατί είναι και μικρά. Μικρά είναι ακόμα, πάνε εκεί, κάθονται το καλοκαίρι, κάθονται δυο μήνες επάνω. Ναι. Στους παππούδες. Δύο με τρεις μήνες Εκεί βλέπουνε τη χώρα πώς είναι. Τους αρέσει πιο πολύ να σου πω την αλήθεια. Ναι [μαθαίνουνε χορούς, όταν πηγαίνουνε επάνω]. Βεβαίως [στο σπίτι γιορτάζουμε τις δικές μας γιορτές]. Ας πούμε για το Πάσχα, Μπαϊράμ που λέγεται. Είναι δύο Μπαϊράμ το χρόνο. Είναι το πρώτο που είναι με το Ραμαζάν, , γιατί μετά απ' το Ραμαζάν που είναι τριάντα μέρες είναι το Μπαϊράμ. Μπαϊράμ είναι η γιορτή. Και μετά είναι το άλλο, Κουρμπάν Μπαϊράμ λέγεται, σφάζουν αρνί. όπως εδώ όταν είναι Πάσχα. Και μετά, όταν είναι αυτές οι γιορτές, κάνουμε τραπέζι, με γλυκά μπακλαβά, αυτά είναι πάντα εκεί. Κοίταξε. Έχει συμβεί να είμαστε για τις Γιορτές απάνω, ξέρουν πως γίνονται οι Γιορτές. Κατά τη γνώμη μου, κάθε άνθρωπος, από κει που γεννήθηκε δεν μπορεί να ξεχάσει [τον τόπο του]. Μπορεί να ξεχάσει τη γλώσσα του. Γιατί εντάξει, ξέρω πολλούς από Αλβανία και από άλλες χώρες εδώ που είναι τα παιδιά τους, δεν ξέρουν τη γλώσσα τους. Είναι κακό. Υπάρχει και σε σας, το 2005 είχα δουλέψει όλο το καλοκαίρι στη Μύκονο. Εκεί δουλεύαμε μαζί με έναν άλλον, είχαμε μια δουλειά εκεί. Είχα δει πολλούς από Ελλάδα, που δουλεύουν στην Αμερική και γνωριστήκαμε. Έλληνες δεν ξέρανε ελληνικά. Μεγάλο παιδί. Μεγάλο παιδί, δεκαπέντε δεκαεφτά χρονών δεν ήξερε ελληνικά, μόνο αγγλικά μίλησε. Πολλές γενιές, ναι. Πολλές οικογένειες, πολλά χρόνια. Χάθηκε η γλώσσα.

Κοίταξε, εγώ προσωπικά να σου πω τα παιδιά θέλω να είναι κοντά μου. Αν φεύγω εγώ βέβαια [από εδώ], θα θέλω τα παιδιά να είναι εκεί [μαζί μου], αλλά αν βρούνε καμιά δουλειά που συμφέρει, εντάξει κι εγώ έχω αφήσει τους γονείς μου απάνω και ήρθα εδώ. Μπορεί να μ' αφήσουνε και μένα! Δεν ξέρεις πως είναι το αύριο. Ο καθένας θέλει να είναι τα παιδιά του κοντά. Αλλά όταν η ζωή σου προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες, τότε το σκέφτεσαι ... Ναι, αυτό είναι σπίτι μας. Ναι. Το είδατε [στη φωτογραφία]; Ναι. [Το σπίτι] σε κρατάει [στον τόπο], βέβαια ... Είναι μεγάλο, εκεί μένουν οι γονείς, ναι. Εκεί. Είναι μεγάλο βέβαια, αλλά εντάξει, είμαστε πολύ μεγάλη [οικογένεια]. Έχουνε βγει το καλοκαίρι [αυτές οι φωτογραφίες]. Να πώς γίνεται η νύφη επάνω. Την ντύνουνε, είναι η νύφη της γυναίκας μου ...

Η μητρική γλώσσα²³ αποτελεί αντικειμενικό και υποκειμενικό σύνδεσμο ανάμεσα στις κοινότητες μεταναστών και τις πατρίδες τους. Για το μετανάστη πρώτης γενιάς είναι η γλώσσα της σκέψης και του ονείρου, η γλώσσα που καταστρώνονται σχέδια και προγράμματα, ανατροφοδοτείται η ταυτότητα και η σχέση με τον τόπο καταγωγής. Η μητρική γλώσσα επιτρέπει στο μετανάστη να αντέξει ένα μέρος της ψυχολογικής πίεσης που υφίσταται λόγω της αποκοπής από το περιβάλλον στο οποίο ανατράφηκε και κοινωνικοποιήθηκε μέσω της καταφυγής (μέσα στο πλαίσιο της μεταναστευτικής κοινότητας) στην πολιτισμική μήτρα της πατρίδας του.

Οι μετανάστες βιώνουν μια δίγλωσση²⁴ πραγματικότητα.²⁵ Φορείς της δικής τους εθνικής γλώσσας καταβάλλουν προσπάθειες για την καλύτερη και ταχύτερη εκμάθηση της γλώσσας της χώρας υποδοχής, ώστε να ενταχθούν και να έχουν πρόσβαση στα αγαθά που αυτή μπορεί να προσφέρει. Η γλώσσα των μεταναστών, η κοινοτική γλώσσα, αποτελεί το συνδετικό κρίκο των μελών της ομάδας, η οποία τους διακρίνει όχι μόνο από την κυρίαρχη γλώσσα και κουλτούρα της χώρας υποδοχής αλλά και από άλλες κοινοτικές γλώσσες στο πλαίσιο της μετανάστευσης.

Για τη δεύτερη και την τρίτη γενιά, η μικτή φόρτιση της μητρικής γλώσσας αποκτά διαφορετικό περιεχόμενο. Δεδομένου ότι η δεύτερη γενιά είναι δίγλωσση,²⁶ η γλώσσα των γονέων, ως καθοριστικό στοιχείο ενός ευρύτερου πολιτισμικού πλαισίου, διατηρεί μεν τη θέση του οικείου γλωσσικού οργάνου αλλά ταυτόχρονα υφίσταται την πίεση της κυρίαρχης γλώσσας, που είναι γλώσσα του σχολείου και των συνομηλίκων, αλλά και του ευρύτερου κοινωνικού περιβάλλοντος. Ζώντας σε αλλόγλωσσο περιβάλλον, οι επόμενες γενιές μεταναστών συχνά χάνουν την ευκολία

²³ Ο Κλωντ Αζέζ (Αζέζ:1999, 10) θεωρεί ότι η έννοια «μητρική γλώσσα» είναι άσχετη με την πραγματικότητα των δυτικών κοινωνιών, όπου πλέον η μητέρα δε μένει συνέχεια στο σπίτι και δε μεταδίδει πάντοτε μόνη της τη γλώσσα στο παιδί. Προτείνει δε την αντικατάστασή της με τις έννοιες «πρώτη» ή «αυτόχθονη» ή «οικογενειακή γλώσσα».

²⁴ Η διγλωσσία μπορεί να είναι ατομική ή κοινωνική. Σύμφωνα με το Δαμανάκη η διγλωσσία είναι ατομικό γνώρισμα και αφορά την ικανότητα του ατόμου να χρησιμοποιεί περισσότερες της μιας γλώσσες για τις ανάγκες επικοινωνίας. Η χρήση και η εναλλαγή γλωσσικών κωδικών στα πλαίσια κοινωνικών ομάδων ενός τόπου π.χ. η συνδιαλλαγή με δημόσιες υπηρεσίες, η ανταλλαγή μηνυμάτων, οι επιγραφές καταστημάτων στην κοινοτική γλώσσα τότε είναι διμορφία ή διπλογλωσσία. Η χρήση της καταλανικής γλώσσας στην Ισπανία αποτελεί παράδειγμα διπλογλωσσίας.

²⁵ Περισσότεροι από τους μισούς κατοίκους του πλανήτη είναι δίγλωσσοι ή πολύγλωσσοι. Μάλιστα, όπως παρατηρεί ο Κλωντ Αζέζ, (Αζέζ:1999, 9) η Αφρική είναι η ήπειρος με το μεγαλύτερο ποσοστό ατομικής και κοινωνικής διγλωσσίας, ενώ στην Ευρώπη απαντάται το μικρότερο ποσοστό.

²⁶ Ο Colin Baker (Baker:2001, 48) υποστηρίζει ότι το δίγλωσσο παιδί είναι σε θέση να μιλά δύο ή περισσότερες γλώσσες αλλά στην πράξη έχει την τάση να χρησιμοποιεί μόνο τη μία. Επίσης κάνει μια ουσιαστική διαφοροποίηση μεταξύ των εννοιών χρήση και ικανότητα, παρουσιάζοντας τέσσερις βασικές ανθρώπινες γλωσσικές δεξιότητες: την κατανόηση, την ομιλία, την ανάγνωση και τη γραφή.

χρήσης της κοινοτικής γλώσσας, αν και κάποιες ομάδες αντιστέκονται σθεναρά στην απώλεια αυτή και τελικά την υπερβαίνουν.²⁷ Η παρατηρούμενη αφαιρετική διγλωσσία των παιδιών προβληματίζει τους γονείς. Η γλωσσική επικοινωνία των παιδιών με συγγενείς στην Αλβανία γίνεται με δυσκολία και η συνεπακόλουθη απομάκρυνση από την ευρύτερη οικογένεια και τις ρίζες τους τους ανησυχεί. Η δυσχέρεια λεκτικής επικοινωνίας στο φυσικό περιβάλλον ομιλίας της αλβανικής στρέφει τα παιδιά στην ευρύτερη χρήση της ελληνικής.

Μέσω της γλώσσας διατηρείται το κοινωνικό και πολιτισμικό κεφάλαιο και, όπως έχει παρατηρήσει η Βεντούρα, συχνά ο μετανάστης αρνείται να αλλάξει τις συνήθειες του σκοπεύοντας να τις ενεργοποιήσει όταν γυρίσει στην πατρίδα του (Βεντούρα:1997). Επιπλέον, η απώλεια της γλωσσικής ταυτότητας μπορεί να οδηγήσει σε απώλεια της εθνικής ταυτότητας, καθώς η γλώσσα αποτελεί βασικό συστατικό της. Άλλες εθνικές ομάδες αποτελούν πρότυπα μίμησης ή αποφυγής.

Οι διαπιστώσεις αυτές και κυρίως η προοπτική να χάσουν τα πολιτισμικά γνώρισμα που φέρουν από την πατρίδα τους ανησυχούν τους γονείς, οι οποίοι μεθοδεύουν τη μετάδοση και της γραπτής μορφής της μητρικής γλώσσας με μαθήματα: γεγονός που βοηθά στην πληρέστερη τοποθέτηση και αναγνώριση του εαυτού. Τα μαθήματα αλβανικών θεωρούνται απαραίτητα, διότι η προφορική γνώση της γλώσσας κρίνεται ανεπαρκής και ελλιπής. Μία οικογένεια πληροφορητών χρησιμοποιούσε το βιβλίο πρώτης ανάγνωσης του αλβανικού σχολείου. Η μητέρα τόνιζε την αναγκαιότητα μεθοδικής και συστηματικής εκμάθησης των φθόγγων και των γραμματικών κανόνων πέραν της επικοινωνιακής προσέγγισης της αλβανικής γλώσσας που η ίδια επιτύγχανε με τα παιδιά της.

Η παρακολούθηση ειδικών προγραμμάτων της αλβανικής τηλεόρασης συνδράμει την προσπάθεια ορισμένων γονέων, οι οποίοι λόγω έλλειψης ελεύθερου χρόνου και των προβλημάτων της καθημερινότητας στρέφονται προς νέες επικοινωνιακές προσεγγίσεις. Συγχρόνως διαφαίνεται το ενδιαφέρον για την πολιτισμική αναπαραγωγή στις χώρες εγκατάστασης από αλβανικούς θεσμικούς φορείς. Ο συνομιλητής Θ. είπε χαρακτηριστικά:

Λέω [μιλώ] εγώ ότι μπορώ, δεν ξέρω να διαβάζω με λέξεις, με τέτοια πράγματα, ξέρω λίγο, δηλαδή τι λέει τέτοια ... και έτσι εγώ, που λες, μιλάω αλβανικά

²⁷ Ο Fishman σημειώνει πως υπάρχουν περιπτώσεις κατά τις οποίες η διασπορά παραμένει περισσότερο πιστή στη γλώσσα της παλιάς πατρίδας και αναφέρει ως παράδειγμα τους ομιλητές της εβραϊκής τον 19^ο αιώνα στην ανατολική Ευρώπη συγκριτικά με τους περισσότερο μοντέρνους, γερμανίζοντες, προγόνους στην ανατολική Ευρώπη (Fishman:2005, 31).

στο σπίτι μου και στα παιδιά και με τη γυναίκα. Στα παιδιά μιλώ ό,τι μπορώ, το μεγάλο το έχω δεκατεσσάρων χρονών, ξέρει αυτός [ελληνικά]. Έχω τρία παιδιά, ετούτος είναι ο μικρός, είναι ένα [ενός έτους], ο γιος [ο μεγάλος] πάει στο Γυμνάσιο και η Μαρία [πηγαίνει πρώτη Δημοτικού]. Επειδή εγώ δεν καταλαβαίνω πολύ, τη Μαρία τη βοηθάει ο άλλος [ο γιος].

Στο σπίτι οπωσδήποτε μιλάμε αλβανικά με τη γυναίκα, στα παιδιά τότε ελληνικά τότε αλβανικά. Εγώ. Μόνο εγώ, γιατί η γυναίκα μου δεν ξέρει πολύ πολύ τα ελληνικά. Τα καταλαβαίνει, μα δεν ξέρει να μιλάει. Η Μαρία ξέρει τα αλβανικά. Γι' αυτό μιλάω αλβανικά στο σπίτι, γιατί [θέλω να τα μάθει]. Γεννήθηκε εδώ η Μαρία και αν θα πάει στην Αλβανία δε θα ξέρει, ούτε να μιλάει ούτε να γράψει. Κάνω τέτοια πράγματα, κάνω εγώ ό,τι μπορώ στο σπίτι.

[Μαθαίνουνε] ό,τι ακούνε στην τηλεόραση, γιατί έχουμε τηλεόραση που δείχνει κανάλια αλβανικά. Δορυφορικό, ναι. Και μόνο απ' αυτά [μαθαίνουν τραγούδια ή χορούς] ... Δεν έχω ακούσει [να υπάρχει σύλλογος] τέτοιο πράγμα, όχι. Για γράμματα ξέρω, για τέτοια πράγματα ξέρω, που είναι δύο τρία ... Τώρα η Μαρία ξέρει να μετρήσει τα νούμερα τέτοια πράγματα, τα γράμματα όχι, γιατί εμείς έχουμε τριάντα έξι γράμματα, δηλαδή δεν μπορεί να τα προλάβει όλα. Ναι, βοηθάμε στα ελληνικά ό,τι μπορούμε, γιατί δεν έχουμε πολύ χρόνο, μα ό,τι μπορούμε κάνουμε.

Εδώ εγώ έχω έρθει από το '91, ο μικρός γεννήθηκε εδώ και η Μαρία [γεννήθηκε εδώ]. Ο μεγάλος [γεννήθηκε] στην Αλβανία. Εγώ ήρθα στη [γειτονιά] το 2000 .... Ήρθαμε και δε φύγαμε μετά καθόλου. Στην Ελλάδα πατήσαμε το '91. Το '91 δεν ήρθαμε εδώ, ήρθαμε Θεσσαλονίκη, γύρισα, πήγα, δυο τρεις μήνες, πήγαμε πάλι, γυρίσαμε πάλι, αλλά από το 2001 δεν έχουμε φύγει από δω, ποτέ, από δω [τη γειτονιά]. Από τότε [το '91] έχω εγώ που τρέχω από δω. Ήταν ο στρατός και πήγα στο στρατό [έκανα τη θητεία μου]. Έκανα τέσσερις μήνες στα Γιάννινα, στη Γουμενίτσα, γιατί πήγα με τα πόδια, πήγαμε [από μονοπάτια], μετά σιγά σιγά αρχίσαμε ...

Όχι, [δε σκέφτηκα να πάω σε άλλη χώρα μετανάστης] μόνο εδώ, γιατί δεν είχα ούτε χρήματα τότε με το Χότζα, ούτε πράγματα, πολλή φτώχεια ήτανε. Ε, πήγα εγώ τα Χριστούγεννα [στην Αλβανία], κάναμε [περάσαμε] είκοσι μέρες. Όχι, [δε σκέφτομαι να επιστρέψω], για μένα τώρα που 'ναι ο μεγάλος στο Γυμνάσιο [δεν είναι εύκολο να επιστρέψω], θέλω να ξέρω τι θα κάμει, γιατί μέχρι τώρα πάει μια χαρά και αν τον βάλω στην Αλβανία, αυτός είναι από έξι χρονών εδώ, άμα πάει στην Αλβανία αυτός είναι από την αρχή όλα. Δηλαδή ούτε λέξεις ξέρει ούτε τίποτα ... Εγώ έτσι νομίζω [εδώ να συνεχίσουνε], άμα θέλει θα μαθαίνει και θα σπουδάζει, αλλιώς θα δούμε τι θα

κάνουμε και μεις ... Εντάξει η Μαρία θα τα πιάσει. Μα ο μεγάλος τώρα είναι δεκατεσσάρων χρονών και δε θέλει να πάει αυτός, έχει φίλους εδώ πέρα, έχει τέτοια πράγματα. Ναι, [κάνει παρέα με Έλληνες], ο γιος, αν κάθεται δύο τρεις ώρες μόνο που σπουδάζει στο σπίτι, μετά μόνο με φίλους, έτσι τέτοια πράγματα, παρέα κάνουνε.

Όχι, [δε βαφτίσαμε το μωρό] ακόμα. Έχουμε εδώ μία γειτόνισσα, που θέλει να το βαφτίσει, θα το βαφτίσει Χρήστο, περιμένουμε τώρα το [καλοκαίρι], να ζεσταθεί λίγο ο καιρός. Η Μαρία λέει [λέγεται] ... ναι, στο Δημαρχείο μόνο εκεί, έτσι το 'χω, την έγγραφα εγώ [δεν είναι βαπτισμένη]. Να, η Μαρία τώρα, πόσο είναι, είναι έξι, έξι και κάτι, τώρα της έγγραφα το όνομα στο Δημαρχείο, γιατί μέχρι τώρα έτσι έγγραφε [γραφόταν], πως γράφουνε ...

Πήραμε τώρα, βλέπετε, τηλεόραση, εδώ πήραμε πιάτο, πιάνει όλα τα κανάλια, αλβανικά, δηλαδή είναι δύο κανάλια που τα βάζεις, δεν ξέρω τι ώρα είναι, εφτάμισι το βράδυ οχτώμισι το βράδυ, και κάνουνε μαθήματα, για τα παιδιά κατευθείαν ... σαν σχολείο είναι, τέτοια πράγματα, και αυτά κάτσουνε, οι δύο [η Μαρία και η ξαδέρφη της Μαρίνα] τώρα και βλέπουνε απ' την τηλεόραση. Τη γλώσσα τώρα ό,τι καταλαβαίνουνε απ' την τηλεόραση, αφού μιλάμε ... εντάξει [τα μαθαίνουν].

Υπάρχουνε [εφημερίδες], ας τα που είναι λίγο ακριβά, ποιος μιλάει για λεφτά, μα υπάρχουνε τέτοια μόνο για τα σπορ, ποδόσφαιρο, για τέτοιο πράγμα, που δε [μας ενδιαφέρουν], έχουνε [κυκλοφορούν] δυο φορές τήνε εβδομάδα, νομίζω τόσο, ναι. .. Ό,τι μπορέσουνε [τα παιδιά] μόνο ό,τι μπορεί να πιάσει. Άμα είναι καλή, θα τελειώσει το σχολείο, εμείς έχουμε, θα πληρώσουμε, θα κάνουμε [οτιδήποτε μπορούμε], θα βοηθήσουμε. Θα τη βοηθήσουμε όσο μπορούμε.

Όχι. Τώρα [δεν μπορούμε να πάμε σε άλλη χώρα μετανάστες] που είναι τα παιδιά μικρά, που θα πας τώρα, άμα παίρνεις τη Μαρία, να πας πάλι στην Ιταλία ή στη Γερμανία, θέλει πάλι άλλη σειρά, απ' την αρχή όλα. Και μετά εδώ είμαστε μια χαρά, γιατί άμα έχεις όρεξη να δουλεύεις, να κάνεις ... Και έχω κάνει πολλά στη Σαλονίκη, στα χωριά στη Σαλονίκη, στη Βέροια εκεί, ροδάκινα, πατάτες. Και με πέντε, δουλειά κατώτερη ούτε φαϊ, μα λέμε πρωί και βράδυ. Δουλειά. Δεν είχε εκεί οχτώ και εφτά ώρες. Εγώ τώρα δουλεύω στην Αγορά, στο ψαράδικο. Δεν έχουμε παράπονο, άμα ρωτάς, σου είπα έχω από το 2000 εδώ πέρα, και άμα ρωτάς για μένα εδώ πέρα λένε όλοι... κι εγώ δεν έχω παράπονο, ούτε για γείτονες ούτε για τέτοια πράγματα, ούτε ... περνάμε μια χαρά. Στη Βόρειο Ελλάδα ... αλλιώς ήτανε, ναι εντάξει τώρα.

Είναι όλα [τα κανάλια]. Άμα θα σου δείξω, εδώ είναι ένα [κανάλι] έχει όλη τη μέρα τραγούδια ... όλη την ημέρα είκοσι τέσσερις φορές δείχνει μόνο τέτοια τραγούδια,

αυτό [που βλέπουμε] είναι τραγούδι που κάνουνε γάμο, από δω μαθαίνει τώρα, αυτές [τραγουδούν] ένα πολύ παλιό τραγούδι, στα Τίρανα είναι αυτό, αυτό είναι τραγούδι απ' τα Τίρανα. Απλά εμείς το έχουμε το ίδιο όπως τα έχει η Λάρισα, η Σαλονίκη εκεί, επειδή είμαστε εδώ στα σύνορα ...

Τα παιδιά του συνομιλητή Α. παρακολουθούσαν για ένα διάστημα μαθήματα αλβανικής σε άτυπο σχολείο που οι μετανάστες έχουν συστήσει στο Κουκάκι, μια γειτονιά της Αθήνας. Το γεγονός μαρτυρά την αναγνώριση του ρόλου του σχολείου στην ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας. Παράλληλα, οι γονείς αναγνωρίζουν την επιτακτική ανάγκη για σωστή εκμάθηση της αλβανικής γλώσσας στη γραπτή της μορφή. Εντούτοις, ο φόρτος εργασίας στο ελληνικό σχολείο απέτρεψε τη συνέχιση των μαθημάτων. Η δοθείσα προτεραιότητα στο σχολείο της χώρας εγκατάστασης αντικατοπτρίζει την ιεράρχηση προτεραιοτήτων από την οικογένεια.

Η κατάρκτηση της γραπτής μορφής της αλβανικής γλώσσας επιτυγχάνεται σε συνάρτηση με τη σπουδή άλλων γλωσσών. Η γνώση του λατινικού αλφάβητου κυρίως από τα αγγλικά οδήγησε σε ταχύτερη πρόοδο. Σε αυτή συνέδραμε η χρήση κινητών τηλεφώνων και οι αποστολές μηνυμάτων για τις επικοινωνιακές ανάγκες με συγγενείς, κυρίως συνομήλικα ξαδέρφια.

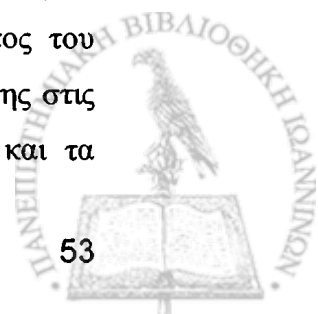
Η ΕΠΑΦΗ ΜΕ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΑΓΑΘΑ ΤΗΣ ΧΩΡΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΗΣ

Οι επισκέψεις της πρώτης γενιάς μεταναστών στον τόπο προέλευσης σημαίνουν αφύπνιση βιωμάτων, αναμνήσεων, εμπειριών. Η ικανοποίηση της νοσταλγίας και η ανατροφοδότηση για τη συνέχιση της ζωής στη χώρα εγκατάστασης δρουν υποστηρικτικά. Ενδεχομένως, οι επισκέψεις σημαίνουν και προετοιμασία για πιθανόν μόνιμη επιστροφή. Αντίθετα, για τη δεύτερη γενιά μεταναστών οι επισκέψεις στον τόπο προέλευσης των γονέων σηματοδοτούν την οικοδόμηση εξαρχής μιας σχέσης με αυτόν τον τόπο και τους ανθρώπους του. Η συναναστροφή με συγγενικά πρόσωπα και δη τους παππούδες σφυρηλατεί το συναισθηματικό δέσιμο με την ευρύτερη οικογένεια και τον τόπο καταγωγής. Το δέσιμο με τον τόπο καταγωγής μπορεί να λειτουργήσει εμπλουτιστικά και να ανοίξει νέους ορίζοντες σκέψης και δράσης.

Το χτίσιμο σπιτιού αποτελεί μια σταθερή αναφορά ως προς τον τόπο προέλευσης. Αν και το σπίτι αποτελεί σε μεγάλο βαθμό οικονομική επένδυση και για την πρώτη γενιά μεταναστών τρόπο εξασφάλιση κατά κάποιο των γηρατειών, για την οικογένεια εν γένει συνιστά τη διατήρηση ενός ιδιότυπου συναισθηματικού δεσίματος με το γενέθλιο τόπο των γονέων προσφέροντας τη δυνατότητα τακτικών επισκέψεων.

Η απρόσκοπτη επαφή των παιδιών με τα πολιτισμικά αγαθά της πατρίδας τους -και μάλιστα στο φυσικό χώρο- ενδυναμώνει την αίσθηση της διαφορετικότητας και ενισχύει τη συνείδηση της εθνικής ταυτότητας. Σύμφωνα με τον Anthony Smith (Smith:2000), θεμελιώδη στοιχεία της εθνικής ταυτότητας είναι η έννοια της πατρίδας με την ιστορική εδαφική επικράτεια που καταλαμβάνει, η γλώσσα και η κοινή κουλτούρα, η θρησκεία, οι κοινοί μύθοι και οι ιστορικές μνήμες. Η χρήση της μητρικής γλώσσας στο φυσικό χώρο της αφενός οδηγεί στη σωστότερη και καλύτερη εκμάθησή της, αφετέρου την απεγκλωβίζει από τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού όπου περιορίζεται στη χώρα εγκατάστασης. Η διαπίστωση της επικοινωνιακής λειτουργίας της στο δημόσιο χώρο την καθιστά ισότιμη με τη γλώσσα της χώρας εγκατάστασης.

Η συμμετοχή σε εκδηλώσεις και πανηγύρια, τα τραγούδια και οι χοροί δημιουργούν βιώματα έντονα για αυτό και διαρκή. Η συναισθηματική εγρήγορση επιτρέπει την ταύτιση με την ομάδα και τη δημιουργία του συναισθήματος του ανήκειν. Εκμάθηση τραγουδιών και χορών γίνεται και στη χώρα εγκατάστασης στις οικογενειακές και φιλικές συγκεντρώσεις. Ο αβίαστος τρόπος μετάδοσης και τα

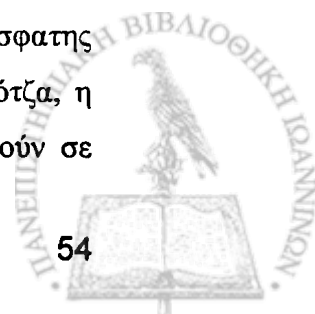

έντονα συναισθήματα που δημιουργούνται καθιστούν τα συναισθήματα πιο δυνατά. Το ξεφύλλισμα φωτογραφικών λευκωμάτων, η αναπαραγωγή βίντεο οικογενειακών συγκεντρώσεων, ιδίως όταν αυτές έχουν πραγματοποιηθεί στη χώρα προέλευσης ενδυναμώνουν τη σχέση όχι μόνο με την οικογένεια αλλά σφυρηλατούν και το δέσιμο με την πατρίδα.

Η κοινή καταγωγή συνιστά κοινωνικό δεσμό, λόγο αλληλεγγύης και μέσο ανάπτυξης των μεταναστευτικών ομάδων. Η συσπείρωση γύρω από την εθνική ομάδα αποτελεί πηγή δύναμης και τρόπο κοινωνικής οργάνωσης, που ενεργοποιείται για να προληφθούν επίφοβες αλλαγές ή για να αντιμετωπισθεί ένα αντίξοο περιβάλλον. Η ίδρυση συλλόγων στον τόπο εγκατάστασης συμβάλλει στην προσπάθεια διατήρησης στοιχείων της εθνικής ταυτότητας των μεταναστών και στη δημιουργία θεσμικών δικτύων για την προώθηση κοινών συμφερόντων. Οι σύλλογοι διευκολύνουν την προσαρμογή των μεταναστών στη χώρα εγκατάστασης και επιτυγχάνουν τη σύσφιξη και την ενδυνάμωση σχέσεων με ομοεθνείς μέσω της εμπλοκής τους στη διοργάνωση εκδηλώσεων, πράγμα αναγκαίο και απαραίτητο για τη δημιουργία εθνικής ταυτότητας στα παιδιά. Τα δυσβάσταχτα έξοδα λειτουργίας καθιστούν αδύνατη την επί μακρόν συντήρηση.

Η αίσθηση του ανήκειν σε μια ομάδα μεταβιβάζεται και μέσω της ιστορικής γνώσης που οι γονείς, το σχολείο ή άλλοι φορείς κοινωνικοποίησης μεταφέρουν στα παιδιά. Οι γονείς παρέχουν ένα πολύ δυνατό πρότυπο και μέσω των διηγήσεών τους μπορούν να ενδυναμώσουν την εθνική ταυτότητα των παιδιών. Συχνά σχήματα και αξίες του τόπου καταγωγής περνούν στα παιδιά μέσω της προφορικότητας. Ο προφορικός λόγος αφήνει πολλά περιθώρια για αλλαγές, προσθήκες, παραλήψεις, εξιδανικεύσεις, συμπύκνωση των περιεχομένων σε σύμβολα και συμβολισμούς και προσαρμογή των περιεχομένων στις ανάγκες του παρόντος. Αποφασιστικής σημασίας είναι το περιεχόμενο, το τι μεταφέρεται.

Η ένταξη της προφορικότητας στην καθημερινότητα της ομάδας την καθιστά αποτελεσματικότερη και ισχυρότερη, διότι με αυτόν τον τρόπο επιτελεί διπλή λειτουργία: από τη μια λειτουργεί ως όχημα της παράδοσης και από την άλλη συνδέεται με τα καθημερινά βιώματα της νέας γενιάς (βιωμένη προφορικότητα). Με την ανάκληση προσωπικών βιωμάτων, τη διήγηση οικογενειακών ιστοριών και εμπειριών της πρώτης φάσης της μετανάστευσης περνούν στιγμές της πρόσφατης ιστορικής διαδρομής της χώρας στα παιδιά. Οι ενθυμήσεις της περιόδου Χότζα, η πτώση του καθεστώτος και οι δυσκολίες της μαζικής μετανάστευσης οδηγούν σε

στοχασμό και αποτελούν κεντρικά θέματα αναφοράς των μεταναστών πρώτης γενιάς. Χαρακτηριστικά η κόρη της συνομιλήτριας Α. Β. ζωγράφισε ένα καράβι πλημμυρισμένο από κόσμο και το ονόμασε «Αδριατική». Η αφήγηση γεγονότων άλλων ιστορικών περιόδων της Αλβανίας γίνεται ευκαιριακά, συνήθως με αφορμή τις εθνικές εορτές που οργανώνει το ελληνικό σχολείο. Η αναφορά στην πολιτική και η διάκρισή της από την ιστορία εγκιβωτίζει τον αναστοχασμό των δρώντων υποκειμένων στις πολιτικές αλλαγές που έζησαν και τη δυσκολία διαχείρισης των έντονων συναισθημάτων και βιωμάτων.

Μέσω των διηγήσεων οι γονείς υποσυνείδητα περνούν τις στάσεις και τις προσδοκίες τους στα παιδιά. Το τι επιλέγουν να θυμηθούν αντανακλά τον τρόπο που αντιλαμβάνονται το παρόν και τα σχέδιά τους για το μέλλον. Οι επιλογές των γονέων και οι καταστάσεις που βιώνει η οικογένεια οδηγούν τα παιδιά σε συγκεκριμένες αντιδράσεις. Επιπλέον, τα γνωρίσματα των γονέων, οι αξίες και οι κοινωνικές αναπαραστάσεις που φέρουν επηρεάζουν και διαμορφώνουν τη συμπεριφορά των μικρότερων μελών της οικογένειας. Οι επιδράσεις αποκρυσταλλώνονται σε γενικευμένα πρότυπα μίμησης και αντιδράσεων.

Η προφορικότητα επενεργεί στη διαμόρφωση της ταυτότητας, ακόμα και αν τα περιεχόμενα της αφήγησης αποτελούνται από ελάχιστα πολιτισμικά ψήγματα, από μύθους και κατασκευές, από σύμβολα και συμβολισμούς. Με αυτήν την έννοια, η καθημερινή συλλογική αφήγηση, ακόμα και αν είναι μυθοπλασία, έχει πραγματικά κοινωνικοποιητικά αποτελέσματα. Αυτά τα αποτελέσματα συγκροτούν ένα πολιτισμικό ελάχιστο και εκφράζονται σε ατομικό επίπεδο ως συμβολική εθνοτικότητα.

Οι γονείς αναγνωρίζουν το δυναμικό ρόλο του Σχολείου και υποστηρίζουν πως μόνο με τη συστηματική διδασκαλία τα παιδιά μπορούν να γνωρίσουν την ιστορία της πατρίδας τους. Στο Σχολείο της χώρας εγκατάστασης ενστερνίζονται την ιστορική πραγματικότητα όπως την αντιλαμβάνονται οι κυρίαρχες ομάδες ενός άλλου λαού. Προτεραιότητα και πάλι δίνεται στο μέλλον των παιδιών μέσα από τις εκπαιδευτικές ανάγκες και ευκαιρίες.

Το σχολικό κεφάλαιο κυριαρχεί σήμερα. Η μεταβολή της οικογενειακής στρατηγικής και η ενασχόληση με την παιδεία αποβλέπει στην εξασφάλιση όλων των πιθανοτήτων για την απόκτηση και βελτίωση της κοινωνικής και οικονομικής θέσης των παιδιών. Το σχολικό κεφάλαιο που αποκτάται μετατρέπεται σε προσωπικό πόρο του παιδιού (De Singly:1996, 31-33). Η σύγχρονη οικογένεια χαρακτηρίζεται σαν

παιδοκεντρική και προσδιορίζεται από την υπερβολική ανάπτυξη του οικογενειακού συναισθήματος. Οι δύο αυτές διαστάσεις δεν είναι ασυμβίβαστες: το παιδί μπορεί κάλλιστα να αποτελεί αντικείμενο στοργής και, συγχρόνως, φιλοδοξίας (Κατάκη:1998, 70).

Ο οικονομικός στόχος των Αλβανών μεταναστών και οι λόγοι παραμονής στην Ελλάδα διαμορφώνονται υπό το βάρος των αναγκών των παιδιών. Η οικογένεια θέτει σε προτεραιότητα και επιδιώκει τη μόρφωση των παιδιών. Η αλλαγή της μεταναστευτικής πορείας, από ατομική σε οικογενειακή, μετέβαλε την ατομική στάση σε οικογενειακή στρατηγική, στην οποία υπερτερεί η πρόοδος και η εξέλιξη των παιδιών. Αυτό οδηγεί σε συνεχή αναπροσαρμογή των στόχων της και η αρχική πρόθεση ολιγόχρονης μετανάστευσης μεταβάλλεται σε μακρόχρονη. Ο στόχος μόρφωσης των παιδιών αποβλέπει αφενός στην πρόδοό τους αφετέρου επιτρέπει την καλύτερη ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία. Για την επίτευξη του συγκεκριμένου στόχου οι γονείς δίνουν προτεραιότητα στις μορφωτικές ανάγκες των παιδιών και προσαρμόζουν τον ελεύθερο χρόνο τους διαθέτοντάς το σε σχετικές δραστηριότητες.

Για τα παιδιά που προέρχονται από διαφορετικά γλωσσικά και πολιτισμικά περιβάλλοντα σε σχέση με την κυρίαρχη κοινωνία η προσπάθεια κατάκτησης ενός μορφωτικού κεφαλαίου συνιστά ένα δυναμικό πεδίο αγώνων. Για τον Bourdieu (Bourdieu:1999, 31), το πεδίο προσλαμβάνει μορφή ανταγωνιστικών συγκρούσεων και συγκροτεί μια ιδιαίτερη μορφή ταξικής πάλης. Η πάλη συνίσταται στις δράσεις μέσω των οποίων κάθε τάξη μοχθεί να κατακτήσει νέα προνόμια, δηλαδή να κερδίσει το προβάδισμα έναντι των άλλων τάξεων. Κάθε τάξη επιδιώκει να αλλάξει τις δομές των αντικειμενικών συσχετισμών μεταξύ των τάξεων. Συνεπώς αντικειμενικά, για τις ομάδες των μεταναστών η απόκτηση μορφωτικού κεφαλαίου αποτελεί μια μορφή αγώνα.

Είναι ενδιαφέρον πως οι γονείς, μολονότι κατανοούν τα προβλήματα των παιδιών στο ελληνικό σχολείο, καλλιεργούν την παρότρυνση για σπουδές αγνοώντας τη μελέτη σε έναν ιδιότυπο καταμερισμό εργασίας. «Εάν είναι μάγκας, εγώ θα δουλέψω», τόνισε ο Γ. Χ. Η μαγκιά, ένα ανδρικό χαρακτηριστικό, συνδέεται με την προσπάθεια εμφύσησης στόχων στα παιδιά από τους γονείς. Αναδεικνύεται η πίστη πως η δράση των υποκειμένων έχει μετασχηματιστική ικανότητα, διότι επενεργεί και μεταβάλλει τις κοινωνικές σχέσεις.

Σε ορισμένες περιπτώσεις η προσπάθεια επίτευξης του μορφωτικού στόχου οδηγεί στην αναγκαστική επιστροφή μελών και στο χωρισμό της οικογένειας, όταν οι

γλωσσικές δυσκολίες δεν υπερβαίνονται. Η μη υπέρβαση των δυσκολιών γεννά συναισθήματα ματαίωσης στους γονείς. Από τη συνομιλία με το συνομιλητή Σ.Κ. παραθέτω ένα απόσπασμα:

Ο γιος μου είχε πολλά προβλήματα στο σχολείο. Έμεινε λίγο στην Ελλάδα και μετά έφυγε να συνεχίσει το Σχολείο στην Αλβανία. Έφυγε, ήταν μικρός, είχε δυσκολίες, [εγώ ήξερα ελληνικά, αλλά] δεν μπόρεσα να τον βοηθήσω, είχα χρόνο, είχα ...

Οι εκπαιδευτικές και μορφωτικές ανάγκες απομακρύνουν την πιθανότητα νέας μετανάστευσης ή επαναπατριsmού. Η πρόθεση παραμονής στην Ελλάδα ή επαναπατριsmού εκφράζεται σε συνάρτηση με τα σχέδια για το μέλλον των παιδιών. Η πολιτισμική συμβολή του ελληνικού Σχολείου επηρεάζει άμεσα τη δεύτερη γενιά μεταναστών. Εντούτοις, η πολιτισμική συγγένεια των περιοχών κοντά στα σύνορα και τα οικεία ακούσματα που έχουν τα παιδιά από εκδηλώσεις της κυρίαρχης ομάδας στον τόπο εγκατάστασης κρίνονται επαρκή για την πρόσκτηση των πολιτισμικών αγαθών της χώρας προέλευσης.

Παρά την επίτευξη ορισμένων οικονομικών στόχων οι Αλβανοί μετανάστες δεν κάνουν σκέψεις άμεσης επιστροφής. Οι ανάγκες των παιδιών, η απρόσκοπτη συνέχιση της μαθητικής τους πορείας χωρίς την παρεμβολή επιπλέον προβλημάτων γλώσσας, η ικανοποίηση νέων μορφωτικών απαιτήσεων καθιστούν την παραμονή στη μετανάστευση αναγκαία και παραπέμπουν την επάνοδο στην πατρίδα σε βάθος χρόνου. Στη χάραξη της οικογενειακής στρατηγικής προτάσσεται το μέλλον των παιδιών και η επιδίωξη καλύτερης πορείας.

Οι δυσκολίες των παιδιών στην αλβανική γλώσσα επηρεάζουν τις σκέψεις οριστικής επιστροφής της οικογένειας στην Αλβανία. Ως προϋπόθεση τίθεται η καλή γλωσσική επικοινωνία αλλά κυρίως το μορφωτικό κεφάλαιο των παιδιών. Ο επαναπατριsmός συνδέεται ακόμα με την οικονομική, πολιτική και κοινωνική κατάσταση που επικρατεί στη χώρα προέλευσης. Η φερεγγυότητα, η εμπιστοσύνη και η συνέπεια της πολιτικής ηγεσίας προβάλλονται ως προϋποθέσεις για την επιστροφή. Στη στάση αυτή συμβάλλουν οι αρνητικές εμπειρίες από το οικονομικό φιάσκο του 1997.

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης επιδρούν και διαμορφώνουν το γούστο των νέων ομογενοποιώντας τις προτιμήσεις τους. Τα μουσικά ακούσματα, το ντύσιμο, οι χειρονομίες συμμορφώνονται με τις επιταγές τους και εντάσσονται στο συνολικότερο ρεύμα της εποχής. Περισσότερο καταλυτικός είναι ο ρόλος της τηλεόρασης. Ακουσίως και εκουσίως μέσω των προγραμμάτων η τηλεόραση εκπαιδευεί και

μεταφέρει πολιτισμικά αγαθά. Διευρύνει απεριόριστα το περιβάλλον και πολλαπλασιάζει τα ερεθίσματα που δέχονται οι τηλεθεατές πέρα από τις δυνατότητες του γεωγραφικού χώρου και του μορφωτικού επιπέδου τους. Η τηλεόραση αποτελεί μέσον πρόσληψης πολιτισμικών αγαθών παράλληλα με την οικογένεια και το σχολείο.

Η δορυφορική τηλεόραση προσφέρει τη δυνατότητα στους μετανάστες για συνεχή ενημέρωση και ζωντανή επαφή με την πατρίδα. Επιπλέον, επενεργεί στη διαμόρφωση της γλωσσικής εξέλιξης των θεατών. Ωστόσο, η παρατηρούμενη αφαιρετική διγλωσσία των παιδιών είναι εμπόδιο στην παρακολούθηση των προγραμμάτων της αλβανικής τηλεόρασης. Η τυπική γλώσσα εκφώνησης, ο σταθερός ρυθμός εκφοράς του λόγου καθιστούν την κατανόησή της δυσχερή. Αντίθετα, η γλώσσα του σπιτιού έχει πιο χαλαρή μορφή, εκφέρεται με την οικεία προφορά και το γνώριμο ύφος ομιλίας των γονέων.

Πολλοί γονείς προτρέπουν τα παιδιά τους να παρακολουθούν τα εκπαιδευτικά προγράμματα της αλβανικής τηλεόρασης. Ο συνδυασμός ήχου, εικόνας, κίνησης, χρώματος με δομημένο τρόπο και μορφωτικό παιδαγωγικό στόχο να προκαλεί την προσοχή των παιδιών και των νέων καθιστούν ώστε τα αποτελέσματα καθίστανται περισσότερο έντονα και διαρκή.

Η πολύχρονη απουσία της πρώτης γενιάς μεταναστών από την πατρίδα έχει ως αποτέλεσμα την τηλεθέαση ελληνικών προγραμμάτων. Η ανάγκη της οικογένειας για ενημέρωση και η προσπάθεια ενίσχυσης της κοινωνικότητας και της συμμετοχής τους στον μικρόκοσμο της γειτονιάς, κυρίως των γυναικών και των παιδιών που περνούν περισσότερο χρόνο στο σπίτι, ωθεί στην παρακολούθηση ελληνικών προγραμμάτων.

ΟΙ ΑΛΒΑΝΟΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

Οι Αλβανοί μετανάστες, σε σχέση με τις άλλες μεταναστευτικές ομάδες, προσπάθησαν να γίνουν περισσότεροι αποδεκτοί από την ελληνική κοινωνία. Η χρήση της ελληνικής γλώσσας, η αλλαγή των ονομάτων τους σε ελληνικά, οι βαπτίσεις είναι στρατηγικές που ακολούθησαν με στόχο να κερδίσουν την εμπιστοσύνη και την κοινωνική υποστήριξη και να μειώσουν τα προβλήματα συνύπαρξης με τους Έλληνες (Αθανασοπούλου:2006, 243).

Η αλλαγή του ονόματος συμβολίζει τη βίωση της πρώτης ρήξης του μετανάστη στην προσωπική του ιστορία και μαρτυρά τις προσδοκίες του στον τόπο εγκατάστασης. Η αλλαγή του ονόματος δεν είναι εύκολη διαδικασία, γιατί το μικρό όνομα αποτελεί ατομικό χαρακτηριστικό και είναι κεντρικό στοιχείο της προσωπικής ταυτότητας. Τα ονόματα υποδηλώνουν δημόσια την αξία την οποία, θεληματικά ή όχι, οι γονείς και το οικογενειακό περιβάλλον επιθυμούν να αποδώσουν στα παιδιά τους και αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, τον προάγγελο των επενδύσεων που επιθυμούν αυτά να πραγματοποιήσουν. Η De Singly επισημαίνει πως το όνομα επλέγεται μέσα από ένα απόθεμα που οριοθετείται από ένα παιχνίδι κοινωνικών καταναγκασμών, οι οποίοι παραπέμπουν, τουλάχιστον εν μέρει, σε κάποιους κοινωνικούς συμβολικούς αγώνες μεταξύ των κοινωνικών ομάδων (De Singly:1996, 73-76).

Ο Αλβανός μετανάστης επιχειρεί να βελτιώσει τη θέση του στην ελληνική κοινωνία υιοθετώντας ελληνικά ονόματα (Αθανασοπούλου:2006, 243). Ο Ψημμένος (Ψημμένος:2004, 217) θεωρεί πως το γεγονός αυτό δεν είναι μόνο αποτέλεσμα της επιρροής που ασκούν οι εργοδότες, αλλά και μιας γενικότερης πολιτικής διακρίσεων και εξαιρέσεων που ακολουθεί η ελληνική κοινωνία. Σημειώνει πως στην κοινωνία της χώρας υποδοχής η απόλυτη κυριαρχία για την ένταξη των μεταναστών βρίσκεται στους ντόπιους. Η διαδικασία απόκρυψης ή απόρριψης του παρελθόντος ως μέσο εξανθρωπισμού και αναγνώρισης των δικαιωμάτων του μεταναστευτικού πληθυσμού βασίζεται στην κυρίαρχη ομάδα. Έτσι, πολλές φορές ένας μετανάστης από χώρα που θεωρείται «κατώτερης» θρησκευτικής, πολιτισμικής και οικονομικής στάθμης, αναγκάζεται να προχωρήσει σε αυτήν την απόρριψη, να συναινέσει, για να μπορέσει να καλυτερεύσει την παραμονή του στην ξένη χώρα.

Για τον Ψημμένο η αλλαγή ονόματος δε συνεπάγεται την κοινωνική αποδοχή του μεταναστευτικού πληθυσμού από τον ντόπιο· απλώς είναι το βασικότερο μέσο

ηθικής κυριαρχίας, όπου ο Αλβανός μετανάστης παρομοιάζεται με «άτακτο παιδί» που χρειάζεται καθοδήγηση και «πατρική προστασία». Ένα φαινόμενο που αναπτύσσεται στις κοινωνικές σχέσεις των αποικιοκρατών με τους αποικιοκρατούμενους (Ψημμένος:2004, 218). *Συνομιλητής μας διατύπωσε την άποψη πως οι Έλληνες άλλαξαν τα ονόματα των Αλβανών για να ταιριάζουν καλύτερα στα ακούσματα και στην προφορά τους και ανέφερε το προσωπικό του παράδειγμα. Ονομάζεται Φέρικ, χαιδευτικά Πέρι και ο πρώτος εργολάβος στον οποίο απασχολήθηκε τον φώναζε Περικλή.*

Οι βαπτίσεις καθίστανται μέσο ενσωμάτωσης στην ελληνική κοινωνία όχι απλώς ως τυπική εισδοχή στη χριστιανική θρησκεία και κοινότητα. Περισσότερο παρουσιάζουν χαρακτηριστικά συμβολικής τελετουργικής μύησης στην ελληνική κοινωνία και απόρριψης του παρελθόντος που φέρει ο μετανάστης (Νιτσιάκος: 2010, 121). Εφαλτήριο για κοινωνική ένταξη αποτελούν και οι κουμπαριές. Παρόλο που η κουμπαριά ξεκινά σαν ατομική σχέση μεταξύ μούμενου και ανάδοχου είναι περισσότερο ένας κοινωνικός δεσμός και σχέση διάρκειας ανάμεσα σε κοινωνικές ομάδες (Νιτσιάκος:2000, 87). Μέσω της κουμπαριάς δημιουργούνται δίκτυα κοινωνικών σχέσεων τα οποία διευκολύνουν τόσο την ίδια την ενσωμάτωση και τις περαιτέρω επιδιώξεις ενός ατόμου και της ομάδας στην οποία εντάσσεται.

Παραθέτω στοιχεία από τη συνέντευξη με το συνομιλητή Ν. Κ.:

Τα παιδιά μου είναι δεκατριών και τεσσάρων ετών, η μικρή γεννήθηκε εδώ, ο μεγάλος έχει γεννηθεί στην Αλβανία. Ήρθε εδώ τεσσάρων χρονών και τώρα είναι δεκατρία μισό. Δέκα χρόνια έχω στην Ελλάδα. Η μικρή έχει βαπτιστεί, έχει πάρει τ' όνομά της, Ειρήνη!

Στο σπίτι εγώ τους μιλάω και τις δύο γλώσσες. Και στα αλβανικά και στα ελληνικά, για να μην ξεχνάμε και τη γλώσσα μας αλλά και τη γλώσσα εδώ που είμαστε και ζούμε. Ξέρεις, τα ελληνικά τα ξέρουν πιο πολύ. Ο γιος μου είναι [πηγαίνει] πρώτη Γυμνασίου, μαθαίνει μόνος του. Η μικρή πάει [παιδικό] σταθμό. Αλλά τους μιλάω δύο γλώσσες. Και ελληνικά και αλβανικά. [Και με τη γυναίκα μου μιλάμε] κι αλβανικά και ελληνικά, γιατί τώρα είμαστε εδώ, ζούμε εδώ και πρέπει και αυτή να ξέρει να μιλάει καλά ελληνικά και εγώ πρέπει να ξέρω να μιλάω, να μπορώ να συνεννοηθώ με τους ανθρώπους, με την κοινωνία ... Έτσι μιλάμε και τις δύο γλώσσες. Τώρα τα παιδιά ξέρουν [καλύτερα από μας]. Γιατί είναι μικρά παιδιά και μαθαίνουνε πιο εύκολα τη γλώσσα. Εμείς δυσκολευόμαστε, γιατί εγώ ήρθα στην ηλικία τριάντα πέντε χρονών εδώ. Τώρα πάω σαράντα πέντε. Δε είναι εύκολα.

Το ενενήντα οχτώ έχω έρθει. Παντρεμένος! Με παιδί! Με τη γυναίκα και το παιδί! Το μεγάλο. Ηρθαμε όλοι μαζί. Είμαι [από την περιοχή] Άγιοι Σαράντα. Έβγαλα βίζα κανονικά και το ενενήντα οχτώ ήρθα εδώ στην Ελλάδα. Ηρθαμε, μετά από λίγο καιρό έπιασα δουλειά, δουλεύω κανονικά, οικοδόμος είμαι. Όχι, [δεν ήρθα όταν έπεσαν τα σύνορα] δεν ρίσκαρα εγώ, το ενενήντα οχτώ έβγαλα βίζα κανονικά, ήρθα εδώ στην Ελλάδα. Άρχισαν τα χαρτιά, έβγαλα χαρτιά, για ένα χρόνο δεν είχα ένσημα, σταμάτησαν τα χαρτιά μου, με πιάσανε, με πάνε στην Αλβανία, οικογένεια εδώ εγώ εκεί πέρα, ζαναέρθω πάλι.

Έχω χρόνια να πάω τώρα [στην Αλβανία]. Τα παιδιά μαθαίνουν [αλβανικά τραγούδια], όταν βάλουμε καμιά πλάκα, καμιά φορά βάζουμε κασέτες, αλλά αν βλέπεις το γιο μου, εγώ του βάζω τ' αλβανικά μόλις γυρίζω εγώ έτσι, βάζει τα ελληνικά. Η μικρή και ο γιος ... στα ελληνικά βάζουνε τα τραγούδια, εκεί ακούνε, βλέπουνε τηλεόραση ελληνικά, αλβανικά καθόλου. Ο γιος μου δεν ασχολείται [με τ' αλβανικά] πιο πολύ με τα ελληνικά. Εγώ βλέπω τώρα τα κανάλια τ' αλβανικά, τα βλέπουμε πιο πολύ να ξέρουμε τι γίνεται, τι γίνεται και στην πατρίδα και εδώ.

[Τα παιδιά] ξεκινήσανε σχολείο εδώ, τώρα να πάνε [στην Αλβανία] είναι δύσκολο. Εδώ θα συνεχίσουνε, ό,τι μπορούνε εδώ! Επάνω τώρα δύσκολα! Τώρα θα βαφτίσω και το γιο μου. Έχω βρει μια καλή νονά, θα τον βαφτίσει Άλκη. Αλκιβιάδης. Στην Αλβανία του είχα βάλει ένα όνομα, δεν ήταν αλβανικό, Γκεράλντο.

Πού να πάω τώρα! [σε άλλη χώρα μετανάστης]. Με την ηλικία που έχω εγώ, σαράντα πέντε χρονών, πού να πάω! Μήπως είμαι ... εγώ οικοδόμος είμαι. Οχτώ χρόνια σχολείο έχω κάνει, αυτό έμαθα από μικρό παιδί. Αυτό θα συνεχίσω, οικοδόμος είμαι, σοβατζής, δόξα τω Θεώ. Καλά πάμε. Και με το σύστημα τότε που είχαμε, έχω δουλέψει και στα χωράφια και οικοδόμος, τέτοια πράγματα, αλλά το επάγγελμά μου οικοδόμος ήτανε πάντα.

Ο καθένας, όταν έρχεται στην αρχή λέει «θα πάω για ένα δύο τρία χρόνια και θα γυρίσω». Έτσι λέμε όλοι αλλά στο τέλος, δεν μπορούμε να πάμε πουθενά, επειδή τα παιδιά ξεκίνησαν σχολείο εδώ, πού θα πάμε εμείς τώρα, ν' αφήσουμε τα παιδιά εδώ και μεις να πάμε πέρα; Εδώ με τα παιδιά, εντάξει, εκεί πέρα θα πάμε για διακοπές, όπως πάτε εσείς οι Έλληνες στα χωριά για διακοπές πάμε κι εμείς τώρα εκεί πίσω.

Εμείς τα χορεύουμε αλλά τα παιδιά είναι λίγο δύσκολο. Μικρά παιδιά είναι. Εντάξει, όσο ξέρουμε λέμε έτσι ιστορίες από πάνω, τίποτα παραμύθια στη μικρή. Δεν είμαστε τώρα και τόσο ... χρόνο δεν έχουμε και ...

Έχω κι Αλβανούς κι Έλληνες [φίλους]. Στο σπίτι μου μπαίνουνε και Έλληνες και Αλβανοί. Μιλάμε για φίλοι! Όπως είμαι εγώ ειλικρινής, μπαίνουνε στο σπίτι μου ειλικρινείς άνθρωποι. Εγώ μια χαρά περνάω. Εντάξει είχα πρόβλημα. Αλλά επιτέλους, λύσανε τα προβλήματα, έχω πάρει κι απελάσεως, επειδή μπήκα παράνομος, είχα την οικογένεια εδώ, εμένα με είχανε στείλει πέρα, με πιάσανε, με περάσανε, πήγα στα Γιάννινα. Τώρα έχω εξήμισι χρόνια που βγήκε και το όνομά μου, βγήκε και η απόφαση από το Υπουργείο Δικαιοσύνης και τώρα είμαι κανονικά. Νόμιμος.

[Εκτός από αυτήν απόφαση απέλασης δεν είχα ποτέ κάποιο πρόβλημα] ποτέ, ποτέ τέτοια πράγματα και στη δουλειά με τον ίδιο εργολάβο είμαι, οκτώμισι χρόνια εννιά χρόνια με τον ίδιο. Δεν αλλάζω, με τίποτα. Ο καθένας όταν κάνει τη δουλειά του, είναι εντάξει. Όταν πας στη δουλειά και κοροϊδεύεις, συγγνώμη για τη λέξη. Γιατί ο άλλος δε θα σε κρατάει, ο καθένας έτσι είναι, πρέπει να κάνει τη δουλειά του, αν κάνεις τη δουλειά είσαι εντάξει αν δεν κάνεις τη δουλειά ... Τώρα τελείωσα μία πολυκατοικία, δέκα όροφοι οχτώ όροφοι, δέκα πάει ισόγειο υπόγειο. Υπεύθυνος στη δουλειά ήμουνα εγώ. Ο μάστοράς μου ερχόταν μια φορά τήνε βδομάδα και τη δουλειά την έκανα εγώ. Μεγάλες ευθύνες.

Κοίταξε, για να διαβάζω [εφημερίδες], διαβάζω, αλλά δεν έχω υπομονή να διαβάζω πολύ, ρίχνω μια ματιά και τελειώνει. Δεν μπορώ, δεν έχω υπομονή, να συνεχίσω να διαβάζω.

Ο γιος μου πάει και ποδόσφαιρο! Ποδόσφαιρο οπωσδήποτε! [Πηγαίνει στη ομάδα] Διάνα. Είναι στην Αγια-Μαρίνα. Εδώ. Και τώρα έχει τέσσερα χρόνια που ασχολείται με ποδόσφαιρο!

Η μακρόχρονη παραμονή στην Ελλάδα, η διαμόρφωση σχέσεων με Έλληνες, ο οικογενειακός προσανατολισμός, η ενσωμάτωση των μεταναστών στον ελληνικό κοινωνικό ιστό έχουν επιφέρει κάμψη των αρνητικών εκδηλώσεων· ιδιαίτερα έντονων τη δεκαετία του 1990. Οι σχέσεις στο μικρόκοσμο της γειτονιάς ή της εργασίας μετεξελίσσονται σε φιλίες και κουμπιές.

Στη δημιουργία του κοινωνικού κεφαλαίου συνέδραμε η γλώσσα, η οποία αποτέλεσε συνεκτικό δεσμό και αναδείχτηκε σε παράγοντα αλληλεγγύης μεταξύ των Αλβανών μεταναστών και των Ελλήνων στις αγροτικές περιοχές όπου μιλιούνται τα αρβανίτικα. Η αλληλεγγύη και συμπαράσταση της τοπικής κοινωνίας ήταν απόρροια της γλωσσικής ομοιότητας. Η βίωση θετικών αντιδράσεων από τον ελληνικό πληθυσμό σε διαπροσωπικό επίπεδο λειτουργεί συσσωρευτικά και οι μετανάστες αποδίδουν το ρατσισμό στους κρατικούς μηχανισμούς.

Η εμπιστοσύνη και η αξιοπιστία τίθενται ως απαραίτητες αξίες και προϋπόθεση των σχέσεων τόσο ανάμεσα σε Αλβανούς όσο μεταξύ Ελλήνων και Αλβανών χωρίς διάκριση. Κριτήρια είναι η αμοιβαιότητα, η τιμιότητα και καθαρότητα στη συμπεριφορά. Αξίες που συνυφαινούνται στην έννοια της «μπέσας», κυρίαρχη στην αλβανική συνείδηση. Οι ανθρώπινες σχέσεις χτίζονται, διαμορφώνονται και σφυρηλατούνται με την αλληλεπίδραση των δρώντων υποκειμένων και οι όποιες αντιξοότητες σταδιακά αμβλύνονται. Όταν ο Άλλος γίνεται πόλος μιας πραγματικής διαπροσωπικής σχέσης, στοιχείο μιας συγκεκριμένης εμπειρίας σχέσεων, τότε παύει να γίνεται αντιληπτός με μη πραγματικούς όρους. Δεν ενσαρκώνει πλέον φόβους, αλλά αντιμετωπίζεται ως άνθρωπος με ανάγκες και προσωπικότητα. Στο μικρόκοσμο της γειτονιάς αλλά και στο χώρο της οικιακής εργασίας των απασχολούμενων γυναικών αναπτύσσονται δίκτυα που σφυρηλατούν την αλληλεγγύη. Η δεύτερη γενιά ανταλλάσσει επισκέψεις με Έλληνες συμμαθητές και συμμετέχει σε παιδικά πάρτι. Εντούτοις, οι γονείς παραδέχονται πως αυτό δε γίνεται συχνά. Αιτίες είναι η έλλειψη ελεύθερου χρόνου των ίδιων και η ανάγκη να γνωρίζουν και να εμπιστεύονται το οικογενειακό περιβάλλον των φίλων των παιδιών τους.

Η συμμετοχή στις τοπικές δημοτικές εκδηλώσεις είναι ακόμη ένας τρόπος ένταξης στον κοινωνικό ιστό. Στην Ηλιούπολη οι Αλβανοί μετανάστες συμμετέχουν περισσότερο σε εκδηλώσεις σε ανοιχτούς χώρους (δρώμενα και μουσικοχορευτικές βραδιές σε πλατείες) παρά σε κλειστούς (δημοτικό θέατρο, αμφιθέατρο Μουσείου Εθνικής Αντίστασης, χώρος ΟΠΕ). Η διαφοροποίηση προφανώς σχετίζεται με τον τρόπο ενημέρωσης. Για την πρώτη κατηγορία είναι γραπτός (αφίσες, πανό, προσκλήσεις) και προφανώς δυσκολεύει αρκετά τους μετανάστες. Για τη δεύτερη περίπτωση αρκούν τα ακούσματα ή η θέαση των δρώμενων που θα κεντρίσουν το ενδιαφέρον των περαστικών. Επιπλέον, το είδος των εκδηλώσεων σαφώς και διαφέρει· στους ανοιχτούς χώρους η προσοχή των συμμετεχόντων εύκολα αποσπάται και οι εκδηλώσεις έχουν πιο χαλαρή μορφή, ενώ στους κλειστούς οι εκδηλώσεις απαιτούν μεγαλύτερη συμμετοχή και προσοχή εκ μέρους του θεατή. Οι συνομιλητές αναφέρονται σε συγκεκριμένες πολιτιστικές εκδηλώσεις (εκδηλώσεις Καθαρής Δευτέρας), οι οποίες τους προσφέρουν δυνατότητα έκφρασης και κοινωνικοποίησης.

Ορισμένοι γονείς συμμετέχουν στις συνελεύσεις των συλλόγων γονέων και κηδεμόνων των σχολείων, ιδίως στην αρχή του σχολικού έτους, χωρίς όμως να

δραστηριοποιούνται σε αυτούς. Συνδέουν την παρουσία τους με την ανάγκη ενημέρωσης των προβλημάτων του περιβάλλοντος δράσης των παιδιών.

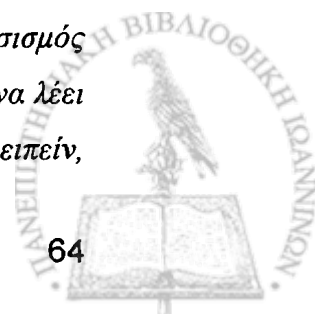
Σε ορισμένες γειτονίες της Ηλιούπολης, στην περιοχή της Αγίας Μαρίνας, η παρουσία των μεταναστών είναι ισχυρότερη. Η πυκνή δόμηση και, ως επακόλουθο, το χαμηλότερο κόστος κατοικίας προσελκύουν μικρότερα εισοδήματα. Οι πλατείες της περιοχής με τους χώρους παιδικών δραστηριοτήτων και αθλοπαιδιών που περιλαμβάνουν προσφέρουν τη δυνατότητα μεγαλύτερων και συχνά ανέξοδων κοινωνικών συναθροίσεων σε σχέση με τις πλατείες άλλων γειτονιών οι οποίες διακρίνονται από τον εντονότερο εμπορικό χαρακτήρα τους και το ακριβότερο κόστος κατοικίας.

Η διείσδυση στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού στη ζωή της δεύτερης γενιάς Αλβανών μεταναστών γίνεται και από άλλους φορείς που συνδράμουν στη διαπαιδαγώγηση και στη δευτερογενή κοινωνικοποίησή της. Παραθέτω απόσπασμα από τη συνομιλία με το συνομιλητή Α.:

Είμαι από την περιοχή Ερσέκα. Ήρθα πρώτη φορά το 1989 παράνομα, είχα τελειώσει το στρατό. Πέντε φορές ήρθα έκτοτε λόγω της επιχείρησης «σκούπα». Το 1994 επέστρεψα στην Αλβανία για να παντρευτώ και η γυναίκα μου με ακολούθησε στην Ελλάδα. Έχω δύο παιδιά, μια κόρη κι ένα γιο, 10 ετών και 5 ετών αντίστοιχα. Τα παιδιά γεννήθηκαν εδώ. Με την κόρη μιλάω πάντα αλβανικά, το κορίτσι μου δε δυσκολεύεται καθόλου με τη γλώσσα. Ο γιος, όσο ήταν μικρός και δεν πήγαινε νηπιαγωγείο μιλούσε αλβανικά, από τη στιγμή που ξεκίνησε το Σχολείο, τα έκοψε μαχαίρι. Παρακολουθούμε αλβανική τηλεόραση και στο γιο μου αρέσουν πολύ τα παιδικά προγράμματα της αλβανικής τηλεόρασης. Όταν θέλω να συμβουλευτώ κάτι τα παιδιά, τους διηγούμαι ιστορίες ή παραμύθια από την Αλβανία.

Εμείς εδώ καθόμαστε από ανάγκη, καθόμαστε λόγω των παιδιών, μόνο για αυτό, τίποτα άλλο. [Θα ήθελα να επιστρέψουμε]. Κοιτάζτε, η Αλβανία είναι μια χώρα που τώρα χτίζεται. Πάνω έχει δουλειά, ό,τι κάνουμε εδώ θα κάναμε και πάνω. Σκέφτομαι να φύγω από το χωριό μου, να πάω σε άλλη πόλη. Μου αρέσουν πολύ οι Άγιοι Σαράντα ή η Αυλώνα. [Δεν έχω κάνει ακόμα το σπίτι μου] οπότε δεν έχω ρίξει εκεί λεφτά.

[Ο ρατσισμός] δεν είναι θέμα εκμετάλλευσης. Ο ρατσισμός είναι παντού, όχι μόνο στην Ελλάδα, σε οποιαδήποτε χώρα, όχι που λένε πως δεν υπάρχει. Ρατσισμός υπάρχει. Δηλαδή κάποιος μπορεί να λέει για τον Αλβανό, κάποιος άλλος μπορεί να λέει για τον Πακιστανό, για τον άλλο. Ο ρατσισμός είναι ρατσισμός. Ή εμείς, φερ' ειπείν,

μπορούμε να πούμε κάτι για τους Έλληνες, κάτι για τους Ιταλούς, κάτι για τους Τούρκους, αυτό είναι, δε σβήνει αυτό το πράγμα, ό,τι και να γίνει. Είναι ένα πράγμα που δύσκολα [μπορεί να σταματήσει], είναι όπως είναι μια παρέα, που τον έκανε τον γουστάρεις, τον άλλο να δεν τον γουστάρεις, έτσι είναι και με το ρατσισμό.

Όταν πρωτοήρθα εδώ πέρα [στην Ελλάδα], ήταν καλά, είχες δουλειά, είχε. Έβγαίνες απ' το σπίτι εφτά, οχτώ η ώρα ή θα είχες σταθερή δουλειά ή σε πέντε βήματα σου έλεγε ο άλλος «έλα να μου κάνεις αυτή τη δουλειά», σου 'δινε πέντε χιλιάρικα. Τότε ήταν λεφτά τα χιλιάρικα. Τώρα έχει πέσει το χρήμα. Πολύ. Ή ερχότανε ένας, θα του βάφαμε το σπίτι, χωρίς να πει τίποτε, χωρίς να πει δεύτερη κουβέντα του 'λεγες μία τιμή, ξέρω γω, πεντακόσα χιλιάρικα, κάντο έλεγε, κατευθείαν. Τώρα σε παζαρεύει μέχρι το ένα ευρώ. Τώρα μπορείς να χάσεις τη δουλειά για ένα ευρώ. Έχει πέσει το χρήμα.

Ακόμα το σκέφτομαι [να πάω σε άλλη χώρα μετανάστης]. Αλλά είναι και το άλλο που σκέφτομαι, γιατί είναι ξανά σαν ν' αρχίζω από την αρχή. Για να πάω σε μια άλλη χώρα, θ' αρχίσω ξανά απ' την αρχή, χωρίς γλώσσα χωρίς τίποτα ... για να πας σε μια χώρα, βασικό είναι η δουλειά, πάνω απ' όλα, να 'χεις τη δουλειά γιατί μετά όλα τ' άλλα έρχονται σιγά σιγά. Το βασικό είναι αυτό ... να πας κάπου που να 'σαι σίγουρος ότι θα βρεις δουλειά, θα δουλέψεις. Να μπορείς να μεγαλώσεις την οικογένειά σου. Γερμανία, η Αγγλία, η Αμερική, η Αυστραλία, [εκεί είναι καλά] να είσαι, αυτές είναι οι χώρες που [θα ήθελα να πάω]. Ξαδέρφια και φίλοι που έχουνε πάει, λένε είναι τα λεφτά περισσότερα αλλά καμία σχέση ο τρόπος ζωής στην Ελλάδα με εκεί πέρα.

Για τα αγόρια κεντρική θέση κατέχει το ποδόσφαιρο, τόσο ως παρακολούθηση του ελληνικού πρωταθλήματος όσο κυρίως ως συμμετοχή σε ομάδες της γειτονιάς. Χαρακτηριστικά τα παιδικά δωμάτια όσων οικογενειών επισκέφτηκα και είχαν αγόρια στολίζονταν με αφίσες ελληνικών ποδοσφαιρικών ομάδων. Είναι αξιοσημείωτο πως για τους πατέρες η συμμετοχή σε αθλητική ομάδα κρίνεται απαραίτητη. Τα ποδοσφαιρικά γήπεδα είναι από τις κυριότερες εστίες του αντρικού κόσμου και ταυτίστηκαν συμβολικά και πρακτικά με την αντρική επικράτεια (Παπαγεωργίου:1998, 36). Ο Vinnai (Vinnai:1979, 53) μελέτησε την ιδεολογική χρήση του ποδοσφαίρου στη σύγχρονη κοινωνία και υπογράμμισε πως οι συγκρουσιακές σχέσεις του ατόμου με την κοινωνία εκτονώνονται στα γήπεδα. Το άθλημα προσφέρει στους αθλούμενους τη δυνατότητα να μάθουν τρόπους επιβεβαίωσης και κυριαρχίας του εαυτού τους. Ως λαϊκό άθλημα το ποδόσφαιρο δεν απαιτεί υλικό πλούτο για τη διεξαγωγή του παιχνιδιού. Χρειάζονται μόνο προσόντα

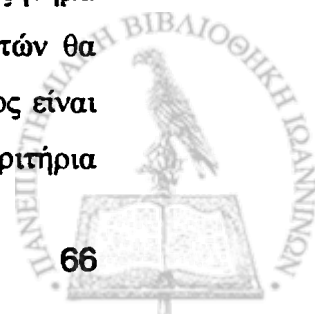

και ταλέντο ενώ δίνει την ευκαιρία κοινωνικής κινητικότητας, οσοδήποτε ασήμαντη κι αν είναι αυτή. (Vinnai:1979, 70)

Η στάση των γονέων στην προοπτική μικτών γάμων διαφοροποιείται ανάλογα με το φύλο του παιδιού. Γονείς με αγόρια εφήβους αντιμετωπίζουν θετικά το ενδεχόμενο τα παιδιά τους να συνάψουν μικτούς γάμους με Ελληνίδες. Οι μικτοί γάμοι αποφέρουν περισσότερες κοινωνικές προσόδους και προσθέτουν στο κοινωνικό κεφάλαιο της οικογένειας περισσότερους κοινωνικούς συμμάχους. Μέσω του γάμου και της κατοχυρωμένης θέσης των συμπεθέρων επιδιώκεται η κοινωνική ανέλιξη (Νιτσιάκος: 2000, 81). Αντίθετα, οι γονείς κοριτσιών τονίζουν την ανάγκη ύπαρξης κοινού πολιτισμικού κώδικα με την οικογένεια της άλλης πλευράς και κρατούν αρνητική στάση στο ζήτημα. Ακόμη, μόνο οι γονείς κοριτσιών εμφανίζουν τα συγγενικά πρόσωπα που κατοικούν σε κοντινή απόσταση να υποκαθιστούν το ρόλο τους, όταν εκείνοι έχουν έντονο φόρτο εργασίας. Τα οικογενειακά δίκτυα αποκτούν ιδιαίτερο νόημα στην ανατροφή των κοριτσιών και η οικογένεια - αν και πυρηνική - λογίζεται συχνά ως διευρυμένη, όχι με την έννοια της συμβίωσης κάτω από την ίδια στέγη ατόμων που συνδέονται με κάθετη και οριζόντια συγγένεια αλλά με την έννοια των οικογενειακών δικτύων.

Η ανάπτυξη επιχειρηματικής δραστηριότητας μαρτυρά τον προσανατολισμό των Αλβανών προς τη χώρα εγκατάστασης. Οι αλβανικές επιχειρήσεις στην Ηλιούπολη αφορούν μανάβικα, ψητοπωλεία, περίπτερα, καφενεία-καφετέριες. Συνήθως η εκμετάλλευση και η εργασία σε αυτά απασχολούν ολόκληρα οικογενειακά δίκτυα και εφαρμόζεται διευρυμένο ωράριο εργασίας. Στα μαγαζιά λιανικής πώλησης η πελατεία συνίσταται από Έλληνες και Αλβανούς. Το παραδοσιακό καφενείο όπου πραγματοποιήθηκαν ορισμένες από τις συνεντεύξεις της εργασίας είναι μία από αυτές τις επιχειρήσεις. Θαμώνες του είναι επί το πλείστον Αλβανοί και οι Έλληνες που συχνάζουν εκεί είναι οι ηλικιωμένοι κάτοικοι της γειτονιάς. Η καφετέρια βρίσκεται σε κεντρικότερο σημείο της πόλης. Οι πελάτες, Αλβανοί και Έλληνες, είναι κυρίως οικοδόμοι και συνδυάζουν τη διασκέδαση με την εύρεση εργασίας.

Η ελληνική κοινωνία τηρεί μια διφορούμενη στάση ως προς το ενδεχόμενο Αλβανοί μαθητές να παρελάσουν ως σημαιοφόροι στις εθνικές επετείους. Το ζήτημα αυτό δεν το έθιξα καθόλου στις συνομιλίες, αν και η άποψη των μεταναστών θα φώτιζε περισσότερο τις σχέσεις τους με την κοινωνία εγκατάστασης. Ο λόγος είναι πως η επιλογή των σημαιοφόρων και παραστατών γίνεται με βαθμολογικά κριτήρια

επίδοσης· γεγονός που τα συγκεκριμένα παιδιά δεν είχαν. Επιπλέον, η εμπειρία μου ως δασκάλα με οδηγεί στη θέση πως η αναστάτωση, όπου και όποτε προκύπτει, κρύβει προσωπικές φιλοδοξίες, στόχους και την επιδιωκόμενη κοινωνική καταξίωση των γονέων μέσω των επιτυχιών των παιδιών. Η επιδίωξη αποκλεισμού του Άλλου από το δικαίωμα συμμετοχής στην επιλογή σημαιοφόρων εκφράζει την ξενοφοβία και γίνεται όχημα κοινωνικής προβολής. Βέβαια, αναφέρομαι στην ηλικιακή ομάδα του Δημοτικού σχολείου και όχι του Γυμνασίου ή Λυκείου όπου η ψυχολογία των εφήβων και η κοινωνικοποίησή τους διαφοροποιεί τις καταστάσεις.

Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΔΥΣΚΟΛΙΩΝ ΣΤΙΣ ΣΤΑΣΕΙΣ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

Οι Αλβανοί μετανάστες ταυτίστηκαν περισσότερο από άλλους με αρνητικές αξίες και στερεότυπα. Την περασμένη δεκαετία ο όρος «Αλβανός» χρησιμοποιήθηκε σαν συνώνυμο του εγκληματίας. Τα υψηλά ποσοστά εγκληματικότητας που εμφανίζονταν στις στατιστικές αναφορές της Αστυνομίας τη δεκαετία 1990 οφείλονταν, κατά κύριο βαθμό, στη διαδικασία του αυτόφωρου που κινείται άμεσα, όταν συλλαμβάνονται χωρίς χαρτιά ή με ληγμένη άδεια παραμονής (Κούρτοβικ:2001).

Η ελληνική κοινωνία αντέδρασε αρχικά αμήχανα απέναντι στο μεταναστευτικό κύμα εισόδου, στάση που αποτυπώθηκε και στο δημόσιο λόγο, όπως καταδεικνύουν οι Παύλου και Χριστόπουλος (Παύλου και Χριστόπουλος:2004, 62). Ο αρχικός όρος «λαθρομετανάστες», όρος αστυνομικής προέλευσης αντικαταστάθηκε από τον όρο «αλλοδαποί», όρο δικαστικού-γραφειοκρατικού χαρακτήρα και σταδιακά στον πολιτικά ορθό «οικονομικοί μετανάστες». Η αντικατάσταση του όρου στον ελληνικό δημόσιο και καθημερινό λόγο σηματοδοτεί την αποδοχή του μεταναστευτικού χαρακτήρα της παρουσίας των αλλοδαπών εργαζομένων στη χώρα και την ενδεχόμενη ευνοϊκή επαναδιαπραγμάτευση της αποδιδόμενης ετικέτας.

Υπό αυτό το πρίσμα η περιβόητη ελληνική φιλοξενία και η προβολή του ελληνικού λαού σαν ανοιχτού και δεχτικού στο ξένο και διαφορετικό αναιρείται. Ο Παπαταξιάρχης επισημαίνει πως αυτό γίνεται με όρους ιεραρχικούς (Παπαταξιάρχης:2006, 2-7). Ο μετανάστης, ο «άλλος», ο οποίος επιζητά καλύτερη μοίρα, είναι φορέας άλλων αξιών και πολιτισμικών προτύπων δεν τιμάται για αυτό που είναι και για την εργασία που προσφέρει, αλλά γίνεται ανεκτός, όταν καταβάλει προσπάθεια να γίνει οικείος, προσφέρει χωρίς να διεκδικεί και αποσιωπά τα στοιχεία της ετερότητάς του. Κατά αυτόν τον τρόπο η φιλοξενία προκρίνει την εξομοίωση και αποκρούει τη διαφοροποίηση στο κοινωνικό σώμα.

Η ελληνική κοινωνία παρουσίασε αρχικά προκατάληψη, φόβο και γενικότερα ρατσιστική αντιμετώπιση των Αλβανών.²⁸ Ο φόβος προερχόταν από τις κοινωνικο-

²⁸ Η Κούλαρη σημειώνει πως με τον όρο ρατσισμός εννοούνται στάσεις, τρόποι συμπεριφοράς και/ή θεσμικές δομές, που ακυρώνουν τα δικαιώματα και την προσδοκία του ατόμου για ίση μεταχείριση, επειδή ανήκει σε συγκεκριμένη κοινωνική και/ή εθνική, φυλετική, θρησκευτική ομάδα. Ως ρατσιστής χαρακτηρίζεται το άτομο που χρησιμοποιεί τη δύναμη που έχει για να υποχρεώσει τα συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες να υποστούν αθέμιτη μεταχείριση (Κούλαρη:1997, 31).

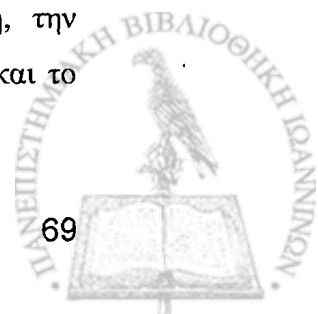

οικονομικά ασθενέστερες ομάδες λόγω μείωσης θέσεων εργασίας από την απασχόληση μεταναστών. Οι ομάδες αυτές προσδοκούν στην άμβλυνση των κοινωνικών ανισοτήτων μέσα από αναδιανεμητικές λειτουργίες του κράτους (Παύλου και Χριστόπουλος:2004, 49-50). Ο φόβος είναι αστήριχτος, σύμφωνα με τον Ιωακείμογλου (Ιωακείμογλου:2001, 85-87), ο οποίος αποφαίνεται πως ο οικονομικός ρατσισμός προς τους μετανάστες δεν είναι δικαιολογημένος, διότι αφενός η οικονομική πολιτική, δηλαδή η πολιτική εξουσία της χώρας είναι αυτή που καθορίζει τον αριθμό των θέσεων εργασίας, αφετέρου η παρουσία των μεταναστών στη χώρα δημιουργεί θέσεις εργασίας, διότι προκύπτουν ανάγκες στέγασης, σίτισης, μετακίνησης που πρέπει να καλυφτούν. Επιπλέον, οι μετανάστες συμβάλλουν με τις εισφορές τους στα έσοδα των ασφαλιστικών ταμείων.

Τα ΜΜΕ έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση στερεοτύπων. Καλλιέργησαν και έσπειραν το φόβο κατασκευάζοντας την εικόνα του δράστη και εγκληματία Αλβανού μετανάστη. Η Κωνσταντινίδου (Κωνσταντινίδου:1999, 103-137) υποστηρίζει πως τα ΜΜΕ κάνουν ιδιαίτερη μνεία στην εθνικότητα των δραστών ή υπόπτων όταν πρόκειται για αλλοδαπούς, ώστε το συλλογικό φαντασιακό οδηγείται στην αφαίρεση· αλλοδαπός-εγκληματίας. Ο αλλοδαπός χάρη στη συνεχή αναφορά στην εθνικότητά του περιορίζεται σε ένα στερεότυπο ρόλου και συμπεριφοράς και οι πράξεις του ερμηνεύονται σαν προϊόν του συγκεκριμένου στερεότυπου. Επίσης, προσθέτει πως οι συνεχείς αναφορές σε εγκληματικές πράξεις οδηγούν συνήθως σε κύμα εγκληματικότητας.

Τα συνεχή δημοσιεύματα, ιδίως στην αρχή της δεκαετίας 1990, για παραβατικές πράξεις παράνομων εισελθόντων Αλβανών, η αξιολογική ταύτιση του Έλληνα με θετικούς ηθικούς χαρακτηρισμούς, ενώ παράλληλα η αρνητική ταύτιση για τον Αλβανό, η στρατηγική ονομάτισης των δραστών ή υπόπτων μέσω της εθνικότητάς τους, η ιδιαίτερη προβολή της παραβατικής ή οποιασδήποτε εγκληματικής πράξης που τυχόν διέπραξαν συντέλεσαν στην κατασκευή του στερεότυπου του Αλβανού εγκληματία. Η χρήση τίτλων με έντονα τυπογραφικά στοιχεία στις εφημερίδες ή οι προαναγγελίες ειδήσεων στην τηλεόραση αναπαράγουν στερεότυπα και ενεργοποιούν ανάλογες γνώσεις στη μνήμη των ανθρώπων.

Στους Αλβανούς, σημειώνει ο Ψημμένος (Ψημμένος:2004, 213), αποδίδεται ένα στίγμα κατωτερότητας, το οποίο σχετίζεται με την εθνική καταγωγή, την κοινωνική προέλευση, τα ανατομικά χαρακτηριστικά, την καθαριότητα αλλά και το

διανοητικό τους επίπεδο, τις τεχνικές γνώσεις, την ειδίκευση και γενικότερα το επίπεδο μόρφωσης.

Η συνομιλήτρια Α. Β. εκφράζοντας τη δική της εμπειρία είπε: *«Όλοι έχουν όνομα, εμείς είμαστε Αλβανοί ... κάποτε πήγα σ' ένα σπίτι ... με ρωτά η κυρία του σπιτιού ξέρεις να χρησιμοποιείς ηλεκτρική σκούπα ... δώσε μου το μεροκάματο και φεύγω ... δεν κάθισα ... τι να καθίσω ... εμείς είμαστε μπαμπούλες ... στην Ανάσταση ... στεκόμουνα στο πλάι ... θα σε φάει ο Αλβανός... φοβέριζαν το μικρό οι γονείς ... γέλασα... κατάλαβαν πως είμαι Αλβανίδα και άρχισαν να εξηγούν στο παιδί [πως καλό είναι] να μη φεύγει από κοντά τους».* Η συμπεριφορά μας και οτιδήποτε συμβαίνει στο σπίτι αποτελούν προέκταση του ρατσισμού και σεξισμού η οποία παρατηρείται στην υπόλοιπη κοινωνία. Η επαφή των μεταναστών με τους κατοίκους της κοινωνίας εγκατάστασης αποτέλεσε προέκταση διαπραγμάτευσης παρά δικαίωμα (Ψημμένος:2001, 118).

Πολλές συμπεριφορές μας μεταδίδονται μέσα από υπαγορεύσεις εγγεγραμμένες στις πλέον ασήμαντες φαινομενικά πτυχές των πραγμάτων, των καταστάσεων ή των πρακτικών της καθημερινότητας. Οι τρόποι να κοιτάζουμε, να στεκόμαστε, να σιωπούμε ή μιλάμε (αποδοκιμαστικά βλέμματα, επιτακτική έκφραση ή επιτιμητικό ύφος κλπ.) είναι φορτωμένοι προσταγές, που είναι τόσο ισχυρές και δύσκολο να αναιρεθούν, επειδή ακριβώς είναι σιωπηλές και ύπουλες, επίμονες και υπαινικτικές. Η δύναμη υποβολής που ασκείται στο άτομο διαμέσου των πραγμάτων και των προσώπων του ανακοινώνει όχι τι πρέπει να πράξει αλλά τι είναι.

Η ρατσιστική στάση, η εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, που οι μετανάστες έχουν αντιμετωπίσει στα πρώτα χρόνια εισόδου στη χώρα κυριαρχούν και συνδέονται με τις τοπικές κοινωνίες εγκατάστασης των μεταναστών. Εκτόνωση άσχημων καταστάσεων επιτυγχάνεται με το χιούμορ το οποίο αποτελεί τρόπο διεξόδου και διαχείρισης άγχους. Με την πνευματικότητα του αστείου ενισχύεται αφενός η κοινωνική συνοχή και συνεργασία της ομάδας αφετέρου αποφορτίζεται από την επιβληθείσα δήθεν ανωτερότητα της κυρίαρχης ομάδας. Ο Μ. ανέφερε χαρακτηριστικά: *«... Τι είναι αυτά που λες! Οι Έλληνες ρατσιστές! Μη λες τέτοια! Εμείς φταίμε που είμαστε Αλβανοί!...».*

Ο ρατσισμός ανάγεται επίσης σε ιδιον χαρακτηριστικό ορισμένων ανθρώπων, απόρροια της ιδιουσγκρασίας και αντιμετωπίζεται με συγκατάβαση και θυμοσοφική διάθεση. Για τους συνομιλητές ο ρατσισμός της ελληνικής κοινωνίας πηγάζει από τις δομές του ελληνικού κράτους. Οι γραφειοκρατικές, νομικές διαδικασίες του

ελληνικού κράτους,²⁹ οι συναλλαγές με τις δημόσιες υπηρεσίες τον υποθάλουν και τον συντηρούν. Παρά τις θετικές κατευθύνσεις που υιοθετεί ο Νόμος 3386/2005 για τους αλλοδαπούς που ζουν και εργάζονται στην Ελλάδα,³⁰ εμπεριέχει πολλούς περιορισμούς και δεν προβλέπει τίποτα για τη δεύτερη γενιά, τα παιδιά των μεταναστών που γεννιούνται στην Ελλάδα σε οτιδήποτε αφορά τα πολιτικά τους δικαιώματα, την εκπαίδευση, την προστασία από την απέλαση. Η διάκριση που υφίστανται τα παιδιά αυτά ξεκινά από την ανατολή της ζωής τους. Χαρακτηριστικά, οι γονείς μπορούν να τα εγγράψουν στο ληξιαρχείο με το χαρτί που λαμβάνουν από το νοσοκομείο αλλά όχι στα δημοτολόγια της χώρας γέννησης. Αυτό γίνεται μόνο στη χώρα προέλευσης των γονέων. Συνέπεια είναι η αργοπορία ή αδυναμία εγγραφής των παιδιών σε ασφαλιστικούς φορείς, σχολεία ή παιδικούς σταθμούς. Μολονότι τα παιδιά των μεταναστών συμμετέχουν σε δραστηριότητες και εκδηλώσεις, βιώνουν δομικές διακρίσεις και λανθάνοντα ρατσισμό.

Η αγανάκτηση στηρίζεται στην πλήρη επίγνωση της συμβολής της μεταναστευτικής εργατικής δύναμης στην οικονομία της Ελλάδας. Η διαφορετική αντιμετώπιση Αλβανού και Βορειοηπειρώτη εξηγείται μέσα από οικονομικούς εισπρακτικούς λόγους. Παρά τις πολλές δυσκολίες για την απόκτηση των απαραίτητων νομικών εγγράφων παραμονής και εργασίας, η καθημερινότητα και η κάλυψη των άμεσων αναγκών υπερτερούν και προτάσσονται. Στόχος είναι η υπέρβαση των δυσκολιών και η υλοποίηση των στόχων της οικογένειας. Η νομιμοποίηση αποτελεί στρατηγική της οικογένειας.

Οι συνομιλίες αποκαλύπτουν ιστορίες και δράματα ζωής, οι οποίες δοκιμάζουν τις ανθρώπινες σχέσεις. Ο αυστηρός αστυνομικός έλεγχος κάμπτεται και

²⁹ Η διαδικασία νομιμοποίησης των μεταναστών στην Ελλάδα είναι μακρόχρονη. Προκειμένου να αντιμετωπιστεί το τεράστιο κύμα μεταναστών η χώρα μας προσπάθησε να περιορίσει ή να αποτρέψει την είσοδο νέων με νόμο του 1992. Η συνεχής εισροή μεταναστών οδήγησε στο πρώτο Πρόγραμμα Νομιμοποίησης Μεταναστών 1997, η εφαρμογή του οποίου άρχισε το 1998. Τα Προεδρικά Διατάγματα 358 και 359 προέβλεπαν σε πρώτο στάδιο την απογραφή των αλλοδαπών που διέμεναν στη χώρα, εργάζονταν ή έψαχναν για εργασία και σε δεύτερο στάδιο τη νομιμοποίησή τους. Αφού έλαβαν την προσωρινή άδεια παραμονής που πιστοποιούταν από τη «λευκή» κάρτα τρίμηνης διάρκειας κλήθηκαν να υποβάλουν αίτηση για τη δεύτερη φάση. Στη δεύτερη φάση απαιτούνταν συγκεκριμένος αριθμός ενσήμων για τη λήψη της «πράσινης» κάρτας, διάρκειας από ένα έως τρία χρόνια. Το Πρόγραμμα Νομιμοποίησης Μεταναστών 1997 δε σημείωσε επιτυχία, μόνο το 40% των απογραμμένων στη πρώτη φάση νομιμοποιήθηκαν ενώ το 60% παρέμεινε σε καθεστώς παρανομίας. www.neniosdias.gr (11/07/2010)

³⁰ Ο Νόμος 3386/2005 για τη λήψη άδειας παραμονής και εργασίας απαιτεί την προσκόμιση εγγράφου εισόδου στη χώρα, τη δήλωση Αριθμού Φορολογικού Μητρώου, την κατάθεση εγγράφου συνεισφοράς στο εκάστοτε ασφαλιστικό ταμείο που αντιστοιχεί σε 150 ημερομίσθια και την καταβολή χρηματικού ποσού ανάλογου με το χρονικό διάστημα αίτησης παραμονής και εργασίας. Ο νόμος προβλέπει την επέκταση της άδειας παραμονής στη σύζυγο και στα παιδιά κάτω των 14 ετών. Μάλιστα το ποσό δεν επιστρέφεται σε περίπτωση αρνητικής απάντησης στην αίτηση. www.neniosdias.gr (11/07/2010)

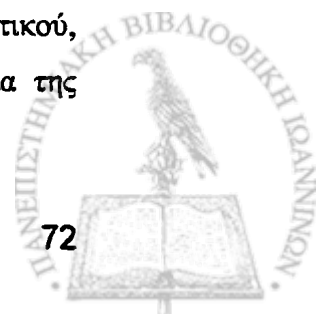
οι γραφειοκρατικές διαδικασίες παραγκωνίζονται από τον ανθρώπινο πόνο. Όταν κατανοούνται τα προβλήματα του Άλλου πρυτανεύει η ανθρωπιά, η ευαισθησία και το περίσσειμα προσφοράς. Η αναγνώριση της προσφοράς και η ευγνωμοσύνη προς όσους συνέδραμαν κρίνονται επιβεβλημένες παρά την ένταση των καταστάσεων.

Ο διαχωρισμός πολιτικής και ανθρώπινων σχέσεων είναι σαφής στο λόγο των μεταναστών. Η συμμετοχή ομοεθνών σε εγκληματικές ενέργειες καυτηριάζεται από τους συνομιλητές, οι οποίοι διαχωρίζουν την προγραμματισμένη και οικογενειακή ζωή τους από αυτά τα φαινόμενα. Η οικογένεια αποτελεί αξία και στήριγμά τους. Παραθέτω χαρακτηριστικό απόσπασμα από τη συνομιλία με τον Μπ.:

Είμαι από τη βόρεια Αλβανία, από την Τίμπρα. Έχω δώδεκα χρόνια στην Ελλάδα. Πέρασα στην Ελλάδα με το θείο μου, έβγαλα χαρτιά κανονικά, πήγα στην Ηγουμενίτσα, εκεί δούλενε αυτός και με πήρε. Εκεί δούλενα σερβιτόρος. Εδώ δουλεύω σε ζαχαροπλασείο, σε εργαστήριο. Όταν ήρθα στην Αθήνα, η γλώσσα με δυσκόλεψε, δεν ήταν η ίδια όπως στην Ηγουμενίτσα. Εδώ μιλάνε [αλλιώς], δε μιλάνε σαν στην Ηγουμενίτσα, μιλάνε άλλο.

Μια φορά στην Ηγουμενίτσα μου είχε πει ένας: «άντε, είσαι Αλβανό εσύ» μου λέει. «Τι; Αλβανό είμαι», του είπα γω ... Δεν είναι τα χέρια όλα ίδια. Και ο άνθρωπος δεν είναι ίδιο. Άλλο αν εμένα τώρα στη δουλειά μου δεν με έχει πειράζει κανένα. Μόνο μια φορά μου είπε ένα, εμένα ένας: «Άντε τώρα, ρε ..., Αλβανέ», « Αλβανός είσαι εσύ, να τι είσαι», αυτό του είπα: «Κι ο Αλβανός δεν πειράζει», του είπα, «άνθρωπος είμαι κι εγώ όπως κι εσύ». Εμένα εδώ στην Ελλάδα μ' αρέσει η ζωή, στην Αλβανία να σου πω την αλήθεια [δε σκέφτομαι] να γυρίσω. Δε σκέφτομαι να πάω σε άλλη χώρα μετανάστης, μου αρέσει εδώ, έμαθα εδώ.

Η σχεδόν εικοσάχρονη παρουσία των Αλβανών μεταναστών έχει περιορίσει τις δυσκολίες των πρώτων χρόνων στο επίπεδο των ανθρώπινων σχέσεων. Η άμβλυνση οφείλεται και στη δημιουργία ενός κοινωνικού κεφαλαίου. Γνωστά και φιλικά πρόσωπα, εργοδότες αποτέλεσαν στηρίγματα και συνέδραμαν στην καλύτερη προσαρμογή τους. Η De Singly (De Singly:1996, 102) θεωρεί πως με το κοινωνικό κεφάλαιο η αξία του ατόμου δεν προσδιορίζεται αποκλειστικά και μόνο από τους οικονομικούς πόρους αλλά μέσα από το δίκτυο των οικογενειακών σχέσεων που μπορούν να κινητοποιηθούν. Η αποτελεσματικότητα του μηχανισμού επαυξάνει την αξία του ατομικού φορέα και τον όγκο των κεφαλαίων (οικονομικού, μορφωτικού, σχολικού) που αυτός φέρει κατά πληρεξουσιότητα, αποκαλύπτοντας τα όρια της υπεροχής της ατομιστικής λογικής στις σύγχρονες κοινωνίες.

Οι Αλβανοί σε αντίθεση με τις άλλες ομάδες μεταναστών βρίσκονται διασκορπισμένοι σε όλη τη χώρα και σε κάθε γειτονιά των πόλεων. Η εξακτίνωση οφείλεται, εν πολλοίς, στην κινητικότητα για την εύρεση καλύτερης εργασίας κατά την πρώτη περίοδο μετανάστευσης και στις οικογενειακές ανάγκες κατά τη δεύτερη περίοδο. Σαφώς, η στρατηγική αυτή συντελεί στην καλύτερη ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία και αποτρέπει την περιχαράκωση σε χώρους αυστηρής αστυνόμευσης μεταναστών, γεγονός που παρατηρείται σε περιοχές της Αθήνας και σε άλλες μεταναστευτικές ομάδες όπου επικρατεί κυρίως η ανδρική μετανάστευση. Ο Lindo στη συγκριτική μελέτη του για τους Τούρκους και Ιβήρους μετανάστες στην Ολλανδία επισημαίνει πως η μετακίνηση στα προάστια και η φοίτηση της δεύτερης γενιάς μεταναστών σε σχολεία με χαμηλό ποσοστό αλλόγλωσσων μαθητών επέτρεψε την καλύτερη προσαρμογή στην τοπική κοινωνία. Ο Ψημμένος (Ψημμένος:2004) επισημαίνει πως η γκετοποίηση βοηθά τον αστυνομικό έλεγχο των μεταναστών και στη διατήρηση των αμοιβών σε χαμηλά επίπεδα, ώστε η εργατική δύναμη να είναι πάντα διαθέσιμη.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μεταναστευτική οικογένεια υφίσταται επιδράσεις από την κοινωνία εγκατάστασης και την κοινωνία υποδοχής, των οποίων αποτελεί υποσύστημα. Έχει την ικανότητα να αναπροσαρμόζεται στις κοινωνικές συνθήκες που επικρατούν, να απορροφά, να ενισχύει, να ενδυναμώνει ή να προσπερνά μεταβολές που γίνονται στο σύνολό της. Το μεγάλο ποσοστό οικογενειακής συνένωσης των Αλβανών μεταναστών επέτρεψε την αντιστροφή των αρνητικών συνδηλώσεων με τις οποίες είχε φορτιστεί το εθνικό όνομα «Αλβανός» στην πρώτη φάση της μετανάστευσης. Η συσπείρωση των Αλβανών γύρω από την οικογένεια διαφοροποίησε τους αρχικούς στόχους και τις στάσεις τους. Η προσαρμογή των στάσεων γύρω από ζητήματα της καθημερινότητας βοηθά την ένταξη σε μια κοινότητα και τη βαθύτερη έκφραση των επιθυμιών.

Η αρχική θέση για ολιγόχρονη παραμονή στη χώρα εγκατάστασης αναθεωρείται και αναπροσαρμόζεται στις ανάγκες της οικογένειας και στις νέες συνθήκες που αυτή βιώνει. Η διασφάλιση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης και εκπαίδευσης των παιδιών μονοπωλεί το ενδιαφέρον της μεταναστευτικής οικογένειας. Η επάνοδος στην πατρίδα λογίζεται πλέον με γνώμονα το μέλλον των παιδιών.

Η ελκυστική δύναμη του ελληνικού τρόπου ζωής, η γοητεία που ασκεί η κοινωνία εγκατάστασης οδηγούν στην ένταξη και την αφομοίωση των Αλβανών μεταναστών. Η γρήγορη εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας, η υιοθέτηση ελληνικών ονομάτων, οι βαπτίσεις, οι πνευματικές συγγένειες και οι κουμπαριές, η νομιμοποίηση της παραμονής στην Ελλάδα, η ανάπτυξη επιχειρηματικών δραστηριοτήτων, η εξακτίνωση του αλβανικού μεταναστευτικού πληθυσμού σε όλη την επικράτεια, η ανάπτυξη φιλικών σχέσεων με το γηγενή πληθυσμό αποτελούν στρατηγικές ένταξης στον κοινωνικό ιστό της χώρας. Οι φορείς δευτερογενούς κοινωνικοποίησης της ελληνικής κοινωνίας (το σχολείο, τα ελληνικά ΜΜΕ, οι αθλητικοί σύλλογοι και οι κοινωνικές σχέσεις της νέας γενιάς, οι παρέες ομηλικών) επιδρούν άμεσα και καθοριστικά στη συμπεριφορά της δεύτερης γενιάς και στην υιοθέτηση του ελληνικού τρόπου ζωής.

Η προσοχή των γονέων στρέφεται στο μέλλον των παιδιών και τα όποια προβλήματα προκύπτουν παραμερίζονται και ανάγονται σε κρατικό πολιτικό επίπεδο. Οι ίδιοι συντάσσονται με την παραμονή στην Ελλάδα και η υπεροχή των στοιχείων

της ελληνικής ταυτότητας στη διαμορφούμενη ταυτότητα των παιδιών τους δεν φαίνεται να τους θορυβεί.

Εντούτοις, η δυσχέρεια γλωσσικής επικοινωνίας της δεύτερης γενιάς στη μητρική γλώσσα ανησυχεί τους γονείς. Η επαφή των παιδιών με τον τόπο καταγωγής καθίσταται δύσκολη λόγω της παρατηρούμενης αφαιρετικής διγλωσσίας. Ο υποκειμενικός και αντικειμενικός σύνδεσμος της γλώσσας ανάμεσα στις κοινότητες της μετανάστευσης και την πατρίδα ατονεί γεγονός που προβληματίζει έντονα. Οι προσπάθειες για την ενδυνάμωση της ταυτότητας του τόπου καταγωγής γίνεται με απώτερο σκοπό τη δημιουργία κοινωνικού και μορφωτικού κεφαλαίου για τα παιδιά. «*Να μην κλείνουμε παράθυρα*», τόνισε η συνομιλήτρια Α.Β. χαρακτηριστικά.

Η διαμόρφωση ταυτότητας στα παιδιά των μεταναστών είναι μια συνεχής δυναμική αντιπαράθεση ανάμεσα στις κυρίαρχες αξίες της κοινωνίας εγκατάστασης και αυτών που φέρει η οικογένεια από τη χώρα προέλευσης. Τα παιδιά των μεταναστών αναπτύσσουν μια συμβολική σχέση με την εθνική καταγωγή και παράδοση του τόπου προέλευσης, η οποία βασίζεται περισσότερο στην οικογενειακή συλλογική μνήμη και λιγότερο στα βιώματα που συνδέονται άμεσα με πραγματολογικά στοιχεία από τον τόπο καταγωγής. Στη διατήρηση της συμβολικής σχέσης δεν είναι απαραίτητη η άριστη κατοχή της γλώσσας ή όλων των πολιτισμικών στοιχείων για να διατηρηθεί η εθνική ταυτότητα. Αρκούν κάποιες εκφράσεις ή λέξεις, στοιχεία της διατροφικής κουλτούρας, αρκεί η γνώση ηθών κι εθίμων, οικογενειακών τελετουργιών. Τα ενδιαφέροντα και μελλοντικές προσδοκίες της δεύτερης γενιάς είναι αυτά που θα λειτουργήσουν ως κίνητρα για την επιλογή της αφομοίωσης των μεταναστών ή της ενσωμάτωσης με διατήρηση στοιχείων του αλβανικού πολιτισμού.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αζέξ Κλωντ. 1999. *Το παιδί ανάμεσα σε δυο γλώσσες*. (μετάφραση Νέλλυ Αποστολοπούλου). Αθήνα: Πόλις.
- Αθανασοπούλου Αγγελική. 2006. «Αλβανοί και «Αρβανίτες»: Πολιτισμική συνάφεια και μεταναστευτική εργασία στη Βόρεια Πελοπόννησο». Στο Παπαταξιάρχης Ευθύμιος (επιμ.) *Περιπέτειες της ετερότητας Η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια
- Βείκου Μαριαγγέλα. 2001. «Η επιτελεστική κατασκευή της εθνοτικής ταυτότητας Ελληνο-αλβανοί μετανάστες και η καθημερινή τους εμπειρία στη γειτονιά μιας ελληνικής πόλης». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Βεντούρα Λίνα. 1997. «Η μεταπολεμική ελληνική μετανάστευση προς τη Βορειοδυτική Ευρώπη». Στο *Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.
- Vermeulen Hans, Verena Tijnno. «Peasantry and trading diaspora. Differential social mobility of Italians and Greeks in the United States». Στο Vermeulen Hans, Permann Joel (edited). 2000. *Immigrants, schooling and social mobility Does Culture make a difference?*. London: Macmillan Press.
- Werbner Pnina. «What colour “success”? Distorting value in studies of ethnic mobility». Στο Vermeulen Hans, Permann Joel (edited). 2000. *Immigrants, schooling and social mobility Does Culture make a difference?*. London: Macmillan Press.
- Vinnai Gerhard. 1978. *Το ποδόσφαιρο ως ιδεολογία*. Μετάφραση Γιώργος Νταλιάνης. Αθήνα: Διεθνής Βιβλιοθήκη.
- Βουτυρά Ευτυχία. 2006. «Ανάμεσα σε δυο πατρίδες Ετερότητα και παλιννόστηση από την πρώην ΕΣΣΔ στην Ελλάδα: Η περίπτωση των «Ρωσοποντίων»» Στο Παπαταξιάρχης Ευθύμιος. (επιμ.). 2006. *Περιπέτεια της ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Γεωργούλας Στράτος. 2001. «Η νέα μεταναστευτική κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα και η νομιμοποίησή της». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα. 2009. «Εισαγωγή: Η ανθρωπολογική έρευνα μετά την πολιτισμική κριτική». Στο Γκέφου-Μαδιανού Δ. *Ώρες ανθρωπολογικής έρευνας Πολιτισμός, ιστορία, αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα
- Γκέφου-Μαδιανού Δήμητρα. 1999. Πολιτισμός και εθνογραφία Από τον εθνογραφικό ρεαλισμό στην πολιτισμική κριτική. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Green Nancy. 2004. *Οι δρόμοι της μετανάστευσης Σύγχρονες θεωρητικές προσεγγίσεις*. (μετάφραση Παρσάνογλου Δημήτρης) Αθήνα: Σαββάλας.
- Grul Maurice. «Breaking the circle of disadvantage. Social mobility of second-generation Moroccans and Turks in the Netherlands». Στο Vermeulen Hans, Permann Joel (edited). 2000. *Immigrants, schooling and social mobility Does Culture make a difference?*. London: Macmillan Press.
- Δαμανάκης Μιχάλης. 1993. *Μετανάστευση και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Gutenberg.
- Δαμανάκης Μιχάλης. 2007. *Ταυτότητες και Εκπαίδευση στη Διασπορά*. Αθήνα: Gutenberg.
- Διαμαντούρος Νικηφόρος. 2004. «Πρόλογος». Στο Παύλου Μίλτος, Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμ.) 2004. *Η Ελλάδα της μετανάστευσης*. Αθήνα: Κριτική.
- Έμκε-Πουλοπούλου Ήρα. 2007. *Η Μεταναστευτική Πρόσκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Eriksen Hylland Thomas. 2007. Μικροί τόποι, μεγάλα ζητήματα. (Επιμέλεια Ιωάννης Μάνος, μετάφραση Κατσίκερους Αθανάσιος), Αθήνα: Κριτική.

- Ζαραφωνίτου Χριστίνα. «Φόβος του εγκλήματος, (αν)ασφάλεια και απόψεις των μεταναστών για την αντεγκληματική πολιτική». Στο Κοντιάδης Ξ. Παπαθεοδώρου Θ. (επιμ.) 2007. *Η μεταρρύθμιση της μεταναστευτικής πολιτικής*. Αθήνα. Παπαζήση.
- Ιωακείμογλου Η. 2001. «Οι μετανάστες και η απασχόληση». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Καρύδης Βασίλης. 2004. «Το ζήτημα της δεύτερης γενιάς». Στο Παύλου Μίλτος, Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμ.) 2004. *Η Ελλάδα της μετανάστευσης*. Αθήνα: Κριτική.
- Κασιμάτη Κούλα. (επιμ.). 2003. *Πολιτικές Μετανάστευσης και Στρατηγικές Ένταξης Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών Μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κατάκη Χάρης. 1998 *Οι τρεις ταυτότητες της ελληνικής οικογένειας*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- King Russell, Mai Nicola, Schwandner-Sievers Stephanie. 2005. *The New Albanian Migration*. Brighton Sussex Academic Press
- Clyne Michel. 2005. «Τα ελληνικά στην Αυστραλία». Στο Τσοκαλίδου Ρούλα, Παπαρούση Μαρίτα (επιμ.). *Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά γλώσσα και λογοτεχνία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Κοίλιαρη Αγγελική. 1997. *Ξένος στην Ελλάδα Μετανάστες, Γλώσσα και κοινωνική ένταξη Στάσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους μετανάστες ομιλητές*. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Κούρτοβικ Ιωάννα. 2001 «Μετανάστες: ανάμεσα στο δίκαιο και στη νομιμότητα (Δελτίο εγκληματικότητας)». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Cuche Denys. 2001. Η έννοια της κουλτούρας στις Κοινωνικές Επιστήμες. (Επιμέλεια Λεοντσίνη Μαίρη, Μετάφραση Φώτης Σιατίτσας). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Κυριαζή Νότα. 2002. *Η κοινωνιολογική έρευνα Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωνσταντινίδου Χριστίνα. 1999. «Κοινωνικές αναπαραστάσεις του εγκλήματος. Η εγκληματικότητα των αλβανών μεταναστών στον αθηναϊκό τύπο». Στο Κουκουτσάκη Αφροδίτη (εισαγωγή-επιμέλεια). *Εικόνες Εγκλήματος*. Αθήνα: Πλέθρον.
- Λαμπίρη-Δημάκη Ιωάννα. 1990. *Η Κοινωνιολογία και η Μεθοδολογία της*. Αθήνα-Κομοτηνή: Σάκκουλα. 6^η έκδοση.
- Λαμπριανίδης Λόης, Λυμπεράκη Αντιγόνη. 2005. *Αλβανοί μετανάστες στη Θεσσαλονίκη*. Αθήνα: Πατάκης.
- Labrianidis L., Kazazi B. «Albanian return-migrants from Greece and Italy Their impact upon spatial disparities within Albania». In *European Urban and Regional Studies* 2006, 13:59. Downloaded from <http://eur.sagepub.com> on 30/11/2007
- Λεξέ Ευαγγελία. 2003. *Η Στάση των Εφήβων Ελληνοποντίων Παλινοστούντων Ομογενών από την Πρώην Σοβιετική Ένωση απέναντι στην Ελληνική Γλώσσα*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μααλούφ Αμίν. 2000. *Οι φονικές ταυτότητες*. (Μετάφραση Θεόφιλος Τραμπούλης). Αθήνα: Ωκεανίδα. 2^η έκδοση
- Μισέλ Α. 2000. *Κοινωνιολογία της οικογένειας και του γάμου*. (μετάφραση Μουσούρου Λ.) Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου Λ. 2006. «Παιδιά παλινοστούντων και αλλοδαπών στο ελληνικό σχολείο». Στο Μπαγκάβος Χ.-Παπαδοπούλου Δ. (επιμ.) *Μετανάστευση και ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου Λ. 2005. *Οικογένεια και οικογενειακή πολιτική*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου Λ. 2003. *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.

- Μουσούρου Λουκία. 2003. *Μετανάστευση & μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg. β' έκδοση
- Μουσούρου Λουκία. 1993. *Από τους γκασταρμπάιτερ στο πνεύμα του Σένγκεν*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπάγκαβος Χρήστος, Παπαδοπούλου Δέσποινα. 2003. *Μεταναστευτικές τάσεις και ευρωπαϊκή μεταναστευτική πολιτική*. Αθήνα: Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ – ΑΔΕΔΥ.
- Μπάδα-Τσομώκου Κωνσταντίνα. 1996. «Οι Έλληνες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης στην Ελλάδα». Ουτοπία Τεύχος 21 Αθήνα: Στάχυ
- Baker Colin. 2001. *Εισαγωγή στη Διγλωσσία και τη Δίγλωσση Εκπαίδευση*. (επιμ. Δαμανάκης Μ., Μετάφραση Αλεξανδροπούλου Α.). Αθήνα: Gutenberg
- Bourdieu Pierre. 1999. *Γλώσσα και συμβολική εξουσία*. (μετάφραση Καψαμπέλη Κική). Αθήνα. Ινστιτούτο του βιβλίου-Α. Καρδαμίτσα
- Νιτσιάκος Β. 2000. *Παραδοσιακές κοινωνικές δομές*. γ' έκδοση. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Νιτσιάκος Βασίλης, Μάντζος Κώστας. 2003. «Μετανάστευση και σύνορα Η Ήπειρος μετά το 1990 Η περίπτωση της Κόνιτσας». ΓΕΩΓΡΑΦΙΕΣ Τεύχος 5 Αθήνα: Εξάντας.
- Νιτσιάκος, Β. 2003. *Μαρτυρίες Αλβανών μεταναστών*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Νιτσιάκος Βασίλης. 2010. *Στο σύνορο «Μετανάστευση», σύνορα και ταυτότητες στην αλβανο-ελληνική μεθόριο*. Αθήνα: Οδυσσέας
- De Singly Francois. 1996. *Κοινωνιολογία της σύγχρονης οικογένειας Θεωρητική προσέγγιση στις μορφές της σύγχρονης οικογένειας*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Παπαγεωργίου Δημήτρης. 1998. Μια «άλλη» Κυριακή: «τρέλα» και «αρρώστια» στα ελληνικά γήπεδα. Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής.
- Παπαταξιάρχης Ευθύμιος. (επιμ.). 2006. *Περιπέτεια της ετερότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Παύλου Μίλτος, Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμ.) 2004. *Η Ελλάδα της μετανάστευσης*. Αθήνα: Κριτική.
- Παύλου Μίλτος. 2004. «Οι μετανάστες «σαν κι εμάς»: όψεις της απόκρισης στο μεταναστευτικό φαινόμενο στην Ελλάδα και την Ευρώπη». Στο Παύλου Μίλτος, Χριστόπουλος Δημήτρης (επιμ.) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης*. Αθήνα: Κριτική.
- Παύλου Μίλτος. 2009. «Λόγος και πολιτικές για τους μετανάστες». Στο Παύλου Μ., Σκουλαρίκη Α. (επιμ.) *Μετανάστες και Μειονότητες*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Πετράκου Ηλέκτρα. 2001. «Η κατασκευή της μετανάστευσης στην ελληνική κοινωνία». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Πετράκου Ηλέκτρα, Tatlidil Ergen. 2003. «Διαστάσεις της Γυναικείας μετανάστευσης στην ΕΕ και την Ελλάδα». Στο Tatlidil E., Φώκιαλη, Π., (επιμ.) *Ελληνοτουρκικές προσεγγίσεις Ανακαλύπτοντας τον κοινωνικοοικονομικό ρόλο της γυναίκας*. Τόμος Ι. Αθήνα: Ατραπός
- Πιμπλής Μανώλης. 2009. Είμαστε έτοιμοι να φοβηθούμε. *TA NEA on line*. Από την ιστοσελίδα www.tanea.gr/default.asp?pid=2&artid=4522238&ct=4 (06/08/2010)
- Πυργιωτάκης Ιωάννης. 2000. *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. β' έκδοση.
- Ρήγα Α.-Β. και συνεργάτες. 2003. Το κουτί της Πανδώρας Οικογένεια και η διαπολιτισμική της ταυτότητα σήμερα. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Ρόκου Βασιλική. 2004. Οικογένειες της Μεσογείου 15αι. – 20αι. Δομές και Διάρκειες Πραγματικότητες και Νοοτροπίες. Ιωάννινα: Πανεπιστημιακό Τυπογραφείο.
- Smith Anthony. 2000. *Εθνική ταυτότητα*. (Μετάφραση Εύα Πέπλα). Αθήνα: Οδυσσέας.

- Steinberg Stephen. 2000. «The cultural fallacy in studies of racial and ethnic mobility». Στο Vermeulen Hans, Permann Joel (edited). 2000. *Immigrants, schooling and social mobility Does Culture make a difference?*. London: Macmillan Press
- Timasheff N., Theodorson G. 2000. Ιστορία κοινωνιολογικών θεωριών. (Μετάφραση Δ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.
- Thompson Paul. 2002. *Φωνές από το παρελθόν προφορική ιστορία*. (Μετάφραση Ρ.Β. Μπουσχότεν – Ν. Ποταμιάνος). Αθήνα: Πλέθρον.
- Τσαούσης Δημήτρης. 1984. *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας*. Αθήνα: Gutengerg.
- Τσαούσης Δημήτρης. 1990. «Εισαγωγικό σημείωμα του μεταφραστή». Στο Bottomore T. 1993. *Κοινωνιολογία κεντρικά προβλήματα και βασική βιβλιογραφία*. (Μετάφραση Δ. Τσαούσης). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιμουρής Γ. 2009. «Ανθρωπολογικές προσεγγίσεις της μετανάστευσης στη μεταπολεμική Ελλάδα: Ορισμένες υποθέσεις για μια αργοπορημένη σχέση». Στο Γκέφου-Μαδιανού Δ. (επιμ.) *Όψεις ανθρωπολογικής έρευνας Πολιτισμός, ιστορία, αναπαραστάσεις*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Τσιτσιπής Λουκάς. 2001. Εισαγωγή στην Ανθρωπολογία της Γλώσσας Γλώσσα, Ιδεολογία, Διαλογικότητα και Επιτέλεση. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσοκαλίδου Ρούλα, Παπαρούση Μαρίτα (επιμ.). 2005. *Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά γλώσσα και λογοτεχνία*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Υπατη Αρμοστεία των Ηνωμένων Εθνών για τους Πρόσφυγες. 1998. *Οι Πρόσφυγες του κόσμου 1997-1998 Προβλήματα και στρατηγικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Fishman Joshua. 2005. «Διασπορά και διασπορά και ... διασπορά». Στο Τσοκαλίδου Ρούλα, Παπαρούση Μαρίτα (επιμ.). 2005. *Θέματα ταυτότητας στην ελληνική διασπορά γλώσσα και λογοτεχνία*. Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Χρηστίδης Α.-Φ., Καραντζόλα Ελένη. 1997. «Εισαγωγή». Στο *Η γλωσσική εκπαίδευση των Ελλήνων μεταναστών στην Ευρώπη*. Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων
- Χριστόπουλος Δημήτρης. 2001. «Το τέλος της εθνικής ομο(ιο)γένειας: παραδοσιακές και νέες μορφές ετερότητας στην Ελλάδα». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Ψημμένος Ιορδάνης. 2001. «Νέα εργασία και ανεπίσημοι μετανάστες στη μητροπολιτική Αθήνα». Στο Μαρβάκης Α., Παρσάνογλου Δ., Παύλου Μ. (επιμ.) *Μετανάστες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Ψημμένος Ιορδάνης. 2003. «Δρόμοι Μετανάστευσης και Κοινωνικής Ταυτότητας» Γεωγραφίες, Τεύχος 5 2003, Αθήνα: εκδόσεις Εξάντας
- Ψημμένος Ιορδάνης. 2004. *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Παπαζήση.

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1. Η ηλικία των γονέων / Ο τόπος καταγωγής τους / Η ηλικία των παιδιών / Η τάξη φοίτησής τους
2. Χρόνια διαμονής της οικογένειας στην Ελλάδα
3. Το μορφωτικό επίπεδο των γονέων
4. Η γλώσσα ομιλίας της οικογένειας
5. Ο βαθμός κατανόησης της αλβανικής γλώσσας από τα παιδιά όταν μιλούν οι γονείς/ όταν βρίσκονται στην Αλβανία/ όταν παρακολουθούν αλβανική τηλεόραση
6. Ο βαθμός έκφρασης και γραφής της αλβανικής γλώσσας από τα παιδιά
7. Εξιτόρηση γεγονότων της αλβανικής ιστορίας από τους γονείς στα παιδιά
8. Σε ποια χώρα επιθυμούν οι γονείς να συνεχίσουν τα παιδιά τη ζωή τους
9. Παρακολούθηση προγραμμάτων της αλβανικής τηλεόρασης από τα παιδιά
10. Ανάγνωση αλβανικών εφημερίδων/ βιβλίων από τους γονείς/ τα παιδιά
11. Συμμετοχή της οικογένειας σε εκδηλώσεις αλβανικών συλλόγων
12. Εκμάθηση αλβανικών παραδοσιακών χορών ή τραγουδιών από τα παιδιά
13. Τρόπος οργάνωσης των οικογενειακών γιορτών στην Ελλάδα
14. Επαφές και φιλίες με ελληνικές οικογένειες
15. Δύσκολη θέση / ρατσιστική επίθεση από Έλληνες
16. Σκέψεις για νέα μετανάστευση σε άλλη χώρα

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΝΟΜΙΛΗΤΩΝ

	Όνομα	Ηλικία	Περιοχή καταγωγής	Επάγγελμα	Έτος εισόδου στην Ελλάδα	Χώρος διεξαγωγής συνέντευξης	Ημερομηνία διεξαγωγής συνέντευξης	Συνέντευξη
1	Γιάννης Κοτζάι Φλώρα Αγκέιντι Ορέστης	39 ετών 30 ετών 9 ετών 2 ετών	Αυλώνα	Πετρός Σε τσβέρνα	1990 1999	Στο σπίτι της οικογένειας	19.12.2007	ηχογραφημένη
2	Φέρικ-Περκάλης Δουρούι Έλντα Φρέντι Αρντίτ	52 ετών 46 ετών 16 ετών 9 ετών	Αργυρόκαστρο	Οικοδόμος Καθαρίστρια		Στο σπίτι της οικογένειας		ηχογραφημένη
3	Χρήστος Αντέλα Μαρίνα Ηλιάς & Θανάσης Βιόλτα Γιάννης Μαρία Χρήστος	36 ετών 28 ετών 7 ετών 1 έτους 40 ετών 34 ετών 14 ετών 7 ετών 2 ετών	Κορυτσά	Γυναδόρος Στο φούρνο Στην ψαραγορά	2000 2007 2007 2007 1990 2001 2001	Στο σπίτι της οικογένειας	30.01.2008	ηχογραφημένη
4	Φαμίλιανο Τέφιε Μέτε Χρήστος Ιον-Μάριος	38 ετών 36 ετών 16 ετών 7 ετών	Τερέλενι	Οικοδόμος Καθαρίστρια	1990 1996 1996	Στο σπίτι μου		ηχογραφημένη
5	Κώστας Μέριμ Αντόνα	36 ετών 32 ετών 13 ετών	Πιρίστια	Εργολάβος Οικιακά	1992 1996 1996	Στο σπίτι της οικογένειας	20.01.2007	ηχογραφημένη

6	Ντρονέτα Αρίμ Ηλίμ	11 ετών 5 ετών 2 ετών			1996 Γεννήθηκαν στην Ελλάδα				
7	Απρούρο Φάτη Χριστίνα Αμαρίαντο	42 ετών 9 ετών 5 ετών	Ερσέκα	Οικοδόμος Καθαριότητα	1990 1997 Γεννήθηκαν στην Ελλάδα	Καφενείο	27.01.2008	ηχογραφημένη	
8	Ντρονβίς Κουροσέλ Γκερόλντ (Αλκεβιάδης) Ειρήνη	45 ετών 13 ετών 4 ετών	Άγιοι Σαράντα	Σοβαρζής	1998 2000 2000	Καφενείο	07.10.2007	ηχογραφημένη	
9	Άννα Γιάργος	40 ετών 11 ετών	Κορυτσά	Οικοδόμος Καθαριότητα	1991 1995 Γεννήθηκε στην Ελλάδα	Στο σπίτι της οικογένειας	15.03.2008	ηχογραφημένη	
10	Ιλέτρος		Αυλώνα	Οικοδόμος	1998	Καφενείο	20.02.2008		
11	Βασιλης Σικρέλα	46 ετών	Δυρράχιο	Οικοδόμος	1999	Καφενείο	20.02.2008		
12	Αφροδίτη Βλαντιή	52 ετών	Τίρανα	Υπάλληλος καφενείου	1996	Καφενείο	03.10.2007	καταγραφή	
13	Εμμάχ Χαρουνά Μερίτα		Τίρανα	Οικοδόμος Εργάζεται ευκαιριακά		Στο σπίτι της οικογένειας	31.01.2008	καταγραφή	
14	Αριάντρο	32 ετών	Κορυτσά	1995	Σεβιρόπος- Διανομέας	Καφενείο	15.02.2008	καταγραφή	
14	Μρεσνίκ	30 ετών	Κορυτσά	2000	Οικοδόμος	Καφενείο	17.02.2008	καταγραφή	

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗΣ ΣΤΟ ΔΕΚΑΝΟΜΕΡΕΙΟ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

<http://el.wikipedia.org/wiki/Ηλιούπολη> 01/08/2010

